

**СЕРГЕЈ
ДОВЛАТОВ
ЗОНА**
белешке надзорника
роман

превела с руског
Наталија Ненезић

БЕОГРАД / ММХVII

наслов оригинала
Сергей Довлатов
З О Н А

уредник издања / лектор
Флавио Ригонат

ЗОНА

Имена, догађаји и датуми – све је овде стварно.
Измислио сам само оне детаље који нису суштински
важни.

И зато је свака сличност јунака књиге са стварним
људима злонамерна. А свака уметничка претпоставка
– непредвиђена и случајна.

ПИСМО ИЗДАВАЧУ

4. фебруар 1982. године, Њујорк

Драги Игоре Марковичу,

Усуђујем се да вам се обратим с деликатном понудом. Њена суштина је следећа.

Већ три године покушавам да објавим своју логорску књигу. И све три године – што је пре могуће.

Штавише, баш је „Зону“ требало објавити пре свега осталог. Од ње је и почело моје несрећно писање.

Како се испоставило, веома је тешко наћи издавача. Мене су, на пример, већ двојица одбила. И ја не желим то да скривам.

Мотиви одбијања су готово стандардни. Ако желите, ево основних закључака:

Логорска тема је исцрпљена. Безбројни затворски мемоари досадили су читаоцима. После Солжењицина тему би требало окончати. . .

Ови аргументи не подлежу критици. Наравно, ја нисам Солжењицин. Зар ме то лишава права на постојање?

А и наше књиге су потпуно различите. Солжењицин описује логоре за политичке затворенике. Ја – за криминалце. Солжењицин је био затвореник. Ја – надзорник. По Солжењичину, логор је – пакао. Ја мислим да смо пакао ми сами. . .

Верујте, ја не поредим размере талента. Солжењицин је велики писац и огромна личност. И доста о томе.

Други разлог је много убедљивији. Мој рукопис није завршено дело.

То је својеврстан дневник, хаотичне белешке, збирка несистематизоване грађе.

Мени се чинило да се у том нередуназире неки заједнички књижевни сиже. Појављује се један лирски јунак. Постоји извесно јединство места и времена. Декларише се углавном једна банална идеја – да је свет апсурдан. . .

Издаваче је збуњивала таква хаотична структура. Они су тражили стандардније форме.

Онда сам покушао да им понудим „Зону“ као збирку прича. Издавачи су рекли да се то не исплати. Да публика тражи романе и епопеје.

Ствар се искомпликовала, јер је „Зона“ стизала у деловима. Пре одласка сам снимео рукопис на микрофилм. Његове делиће је мој човек од поверења дао неким храбрим Францускињама. Оне су успеле да изнесу моја дела поред царинских кордона. Оригинал се налази у Савезу.

Већ неколико година добијам мале пакете из Француске. Трудим се да од тих комадића саставим јединствену целину.

На неким местима микрофилм је оштећен. (Не знам где су га скривале моје добротворке.) Неки фрагменти су потпуно изгубљени.

Обнављање рукописа са микрофилма на папир је пипав посао. Чак и у Америци с њеном техничком моћи то није лако. А, узгред, није ни јефтино. До сада сам обновио око тридесет одсто.

Уз ово писмо прилажем један део готовог текста. Следећи одломак послаћу за неколико дана. Остатак ћете добити у току наредних недеља. Сутра ћу да изнајмим опрему за увеличавање филма.

Можда ћемо успети да од свега овог направимо заокружену целину. Понешто ћу се потрудити да попуним својим неодговорним мислима.

Важно је да не будете строги. И, како је говорио затвореник Хамрајев, када идете у злочин – с божјом помоћи!

* * *

Стари Каљу Пахапиљ је мрзео окупаторе. А волео је хорско певање, свиђало му се горко домаће пиво и мала дебела дечица.

– У овим крајевима треба да живе само Естонци – говорио је Пахапиљ – и нико више. Туђинци овде немају шта да траже. . .

Мушки су га слушали, и с одобравањем климали главом.

Онда су дошли Немци. Свирали су на хармоници, певали и давали деци чоколаду. Старом Каљуу се то није свидело. Дуго је ћутао, а онда се покупио и отишао у шуму.

Била је то мрачна шума, издалека се чинила непроходна. Тамо је Пахапиљ ловио, пецао рибу, спавао на боровим гранама. Укратко – живео је, док Руси нису истерали окупаторе. А кад су Немци отишли, Пахапиљ се вратио. Појавио се у Ракверу, где га је совјетски капетан наградио орденом. Орден су красиле четири неразумљиве речи, фигура и знак узвика.

„Шта ће Естонцу орден?“ – дуго је размишљао Пахапиљ.

Ипак га је пажљиво закачио на ревер сакоа од шевиота. Тај сако је Каљу обукао само једном – у Лансмановој продавници.

Тако је живео и радио као стаклар. Али кад су Руси прогласили мобилизацију, Пахапиљ је опет нестао.

– Овде треба да живе Естонци – рекао је одлазећи – а Вањкама, Фрицовима и разним Гренланцима овде није место! . . .

Пахапиљ је поново отишао у шуму, која се само издалека чинила непроходном. И поново је ловио, мислио, ћутао. И све је било добро.

Али Руси су направили хајку. Шума се огласила криком. Постала је тесна и Пахапиља су ухапсили. Судили су му као дезертеру, тукли

га, пљували у лице. Нарочито се трудио капетан који му је дао орден.

Затим су Пахапиља прогнали на југ, где живе Казахстанци. Тамо је ускоро умро. Вероватно од глади и туђе земље. . .

Његов син Густав завршио је поморску школу у Талину, у улици Лујзе, и добио диплому радио-оператера.

Увече би седео у Мунди бару и говорио лакомисленим девојкама:

– Прави Естонац треба да живи у Канади! У Канади, и нигде више. . .

На лето су га позвали у војску. Пункт за обуку налазио се на станици Јосер. Све се радило по команди: спавање, ручак, разговори. Разговарали су о вотки, хлебу, коњима, о рударским платама. Густав је све то мрзео и разговарао је само о свом. Само на естонском. Чак и са псима с карауле.

Осим тога, у самоћи је пио, ако га ометају – тукао се. И правио је „инциденте женске врсте“. (По речима политичког комесара Хуријева.)

– Како сте ви егоцентрични, Пахапиље! – опрезно га је грдио политички комесар.

Густав је, збуњен, мрштио, тражио лист хартије и невешто писао:

„Јуче, ове године, злоупотребио сам алкохолно пиће. После чега сам обрुкао војничку част. Убудуће обећавам. Редов Пахапиљ.“

Размисливши мало, увек је додавао:

„Молим да уважите.“

Затим је стизао новац од тете Рет. Пахапиљ би купио у продавници литар вина и одлазио на гробље. Тамо су се у зеленом полумраку беласали крстови. Мало даље, на обали рибњака, био је запуштени гроб и поред њега дрвени обелиск. Пахапиљ је тремо седао на хумку, пио и пушио.

– Естонци треба да живе у Канади – тихо је мумлао, праћен равномерним зујањем инсеката.

Они га, зачудо, нису уједали. . .

Рано ујутро, у јединицу је стигао неутледан официр. Судаћи по наочарима – идеолошки радник. Био је објављен збор.

– Улази у лењинску собу¹ – повикао је дежурни војницима који су пушили поред гимнастичарских справа.

– Нећемо политику! – гунђали су војници.

Ипак су ушли и сместили се.

– Био сам танки млаз у трештавом концерту рата – почео је потпуковник Мар.

– Поезија – разочарано је отегао Летонац Балодис. . .

Напољу су интендант и писар ловили свињу. Другари су јој везали ноге каишом и покушавали да је увуку у приколицу камиона. Свиња је ружно

---

¹ Лењинска соба – просторија у касарнама у којој војници проводе слободно време и имају политичку обуку; била је украшена бистама и портретима Лењина. (Све напомене су преводиоцехе.)

скичала, од њених продорних крикова болео је потиљак. Падала је на трбух. Папци су јој клизили по дасци умазаној стајским ђубривом. Ситне очи губиле су се у наборима сала.

Преко дворишта је прошао заставник Јевченко. Шутнуо је свињу. Онда је узео дршку од лопате која је лежала одбачена на трави. . .

– У јединицама Совјетске Армије развија се племенита традиција – говорио је потпуковник Мар.

И даље:

– Војници и официри постају чувари гробова палих бораца. Брижљиво чувају историју ратног подвига. Успостављају контакте са родбином и ближњима хероја. Развијање и јачање такве традиције у светским оквирима – то је дуг сваког од нас. Нека злонамерници у свету новца трубе о конфликту очева и деце. Нека надувавају приче о измишљеном антагонизму међу њима. . . Наша омладина као светињу поштује гробове очева, и тако потврђује нераскидиву везу генерација.

Свињу су вукли по храпавој дасци. Ограда камиона звучно је вибрирала. Била је офарбана светлозеленом бојом. Шофер је пратио шта се дешава, нагнувши се из кабине.

У близини се на турникеу вртео Молдавац Дастјан који је био на поштеди. Чекао је наредбу командира одељења и шетао без упртача, тихо певушећи.

– Ваша чета је стационирана преко пута гробља – отегнуто је говорио потпуковник – и то има дубоку симболику. Установили смо да међу тим гробовима постоје и гробови хероја Отаџбинског рата. Укључујући и оне који су одликовани орденима. Тако су створени сви услови за бригу о палим борцима. . .

Свињу су увукли у приколицу. Лежала је непомично, само су јој подрхтавале ружичасте уши. Ускоро ће је одвести у кланицу, обавијену густом воденом паром. Редов ће је увежбаним покретом ухватити за тетиву и окачити. Затим ће јој у срце зарити дуги бели нож. Начинивши рез, брзо ће одрати кожу обраслу прљавим чекињама. И тада ће војницима позлити од мириса крви. . .

– Ко је овде Пахапиљ?

Густав је задрхтао. Устао је и сетио се шта је било пре једног минута. Како је десетар Петров пружио руку и рекао, кришом се гушећи од смеха:

– У нашој јединици већ постоји такав војник. Он поштује палог хероја и обилази његов гроб. То је инструктор Пахапиљ!

– Ко је овде Пахапиљ? – с неповерењем је рекао Мар. – Јесте ли ви Пахапиљ?

– Да – црвенећи је одговорио Густав.

– У име командира чете одајем вам захвалност. Ваша иницијатива биће промовисана. У штабу су најавили свечаност у част најбољих

на обуци. Ићи ћете са мнош. Испричаћете о својим достигнућима. Успут ћемо осмислити план.

– Ја сам иначе Естонац – поче Пахапиљ.

– Па то је добро – прекиде га потпуковник – с позиције братског интернационализма. . .

У штабу је било много људи. Испод графикана, уметнички аранжираних штандова, агитационих материјала, у групама су стајали војници. Чизме и мокра коса су блистали. Осећао се мирис дувана и катрана.

Попели су се уз степенице. Мар је грлио Пахапиља. На одморишту су их окружили.

– Упознајте се – цивилним тоном рече потпуковник – ово су наши светионици. Водник Тхапсајев, водник Гифиатулин, водник Чичиашвили, млађи водник Шахмаметјев, десетар Лаури, редови Кемоклидзе и Овсепјан². . .

„Перкеле – замислио се Густав – све сами Јевреји. . . “

Али тада се зачуло звоно. Сви су пошли према пепељарама. Бацили су пикавце и ушли у пространу салу. . .

И ето Пахапиља за говорницом. Доле се беласају лица, слева – президијум, флаша, црвена завеса. Са стране – контрабас, који се не види из сале.

---

² Презимена су грузинска и јерменска.

Пахапиљ погледа присутне, додирну металну значку. Затим коракну напред.

– Ја сам иначе Естонац – почео је.

У сали је било тихо. Под прозорима је уз звоњаву пролазио трамвај. . .

Увече се Густав Пахапиљ труцкао на задњем седишту штапског аутомобила. Инструктор се присећао свог наступа. И тога како је сипао воду из флаше. И како је звецкала чаша, а генерал се у президијуму смешкао. И како су му прикачили значку. (Три нејасне речи, нека фигура и глобус.) Затим је говорио Мар, истакавши драгоцену иницијативу редова Пахапиља. . . Нешто као – прихватити, развијати и трудити се. . . И о патриотском васпитању. . . У смислу наследства и нераскидиве везе. . . како би се одала пошта гробовима палих хероја. . . Иако је Пахапиљ Естонац, што је последица братске дружбе међу народима. . .

Пред њим су се уздизала шоферова леђа. Поред њега је промицало дрвеће са бледим крошњама, оголела брда, убого зеленило тајге.

Кад су кола поскочила на прелазу, Густав рече шоферу:

– Овде излазим.

Овај му махну преко рамена и окрену кола.

Густав Пахапиљ је закорачио дуж избледелих шина. Прешао преко железничког насипа. Стазица од брвана довела га је у продавницу пића.

Овде је до врха напунио своје џепове.

Прешао је преко напуштеног стадиона и закорачио на дрвени мостић преко гробљанског јарка.

Било је влажно и тихо. Шуштало је лишће на ветру.

Густав је раскопчао мундир. Сео је на хумку. Ставио шунку на колена. Флашу је ставио у траву.

Затим је запалио цигарету, налаktivши се на црвени споменик од шперплоче.

* * *

17. фебруар 1982. године, Њујорк

Ако се не варам, ми смо се упознали шездесет четврте године. Односно, убрзо после моје демобилизације из логорског обезбеђења. Што значи да сам био већ формирана личност, препуна свакојаким тешким комплекса.

Нисте ме познавали пре војске, па тешко да можете замислити колико сам се променио.

Одрастао сам као добар младић. Имао сам комплет брижних родитеља. Истина, они су се ускоро разишли. Али развод није много покварио њихов међусобни однос. У том смислу да је он и пре развода био лош.

У мени се није развио комплекс сирочета. Пре ће бити обрнуто. Па очеви мојих вршњака погинули су на фронту.

Када сам остао с мајком престао сам да се разликујем. Живи отац могао је да остави утисак буржоаског обиља. А ја сам убио две муве. (Не знам може ли се овај израз сматрати умесним.) Односно, искористио сам све предности вољеног сина. А избегао притом репутацију срећног дечака.

Мој отац је био нешто попут скривеног блага. Алиментацију није плаћао најредовније. То је природно. Јер само јавна штедња даје добру камату.

Имао сам нормалне, просечне способности. Просечна спољашњост с нијансом лажног наполитанског колорита. Просечне перспективе. Све је наговештавало обичну совјетску биографију.

Био сам припадник симпатичне националне мањине. И доброг здравља. Од детињства нисам био склон болестима.

Нисам сакупљао марке. Нисам сецирао даждевњаке. Нисам правио моделе авиона. Чак нисам превише волео ни да читам. Волео сам биоскоп и ленчарење.

Три године на факултету нису много утицале на моју личност. То је био наставак средње школе. Само на вишем нивоу. Плус девојке, спорт и неки бедни минимум бунтовништва.

Нисам ни знао да сам баш тада достигао врхунац среће. Даље је било све горе. Несрећна љубав, дугови, женидба. . . И на крају – логорска стража. Љубавне приче неретко завршавају робијом. Ја сам само погрешно врата. Нисам доспео у ћелију, него у касарну.

Оно што сам видео страховито ме потресло.

Постоји један класичан сиже. Сиромашан дечак вири кроз рупу на огради племићког имања. Види младог господина који јаше на понију. Од тог тренутка његов живот је подређен једном циљу – да се обогати. Он не може више да се врати ранијем животу. Његово постојање отровано је увидом у тајну.

Кроз такву рупу сам завирио и ја. Само што нисам видео раскош, већ истину.

Био сам запрепашћен дубином и разноликошћу живота. Видео сам колико ниско човек може да падне. И колико је високо способан да се уздигне.

Први пут сам схватио шта је слобода, суровост, насиље. Видео сам слободу иза решетака. Суровост, бесмислену као поезија. Насиље, обично, као влага.

Видео сам човека потпуно срозаног на ниво животиње. Видео сам чему је он у стању да се радује. И чини ми се да сам прогледао.

Свет у који сам доспео био је ужасан. У том свету су се тукли наоштреним турпијама, јели су псе, тетовирали лица и силовали козе. У том свету убијали су за пакетић чаја.

У том свету видео сам људе стравичне прошлости, грозне садашњости и трагичне будућности. Дружио сам се са човеком који је у бурету усوليو жену и децу.

Свет је био ужасан. Али живот се настављао. Штавише, и овде су владале уобичајене животне про-

порције. Однос добра и зла, туге и радости, остајао је непромењен.

У том животу било је свега. Рада, части, љубави, разврата, патриотизма, богатства, беде. У њему су били лумпени и изабљивачи, каријеристи и расипници, послушници и бунтовници, функционери и дисиденти.

Али садржај тих појмова био је радикално промењен. Хијерархија вредности била је потпуно нарушена. Оно што се чинило важно потиснуто је у други план. Ситнице су заклониле видик.

Појавила се потпуно нова лествица пожељних добара у животу. На тој лествици изузетно се ценила храна, топлота, могућност да се избегне рад. Обичне ствари постајале су драгоцене. Оно драгоцено било је нереално.

Разгледница од куће изазивала је шок. Бумбар који улети у бараку представљао је сензацију. Преписка са надзорником доживљавала се као интелектуални тријумф.

На специјалном режиму знао сам човека који је маштао о томе да постане резач хлеба. Тај посао доносио је огромну корист. Кад га је добио, зек³ као да је постао Ротшилд. Парчићи хлеба постали су налик на рудник дијаманата.

Да би се направила таква каријера потребни су фантастични напори. Требало је додворавати се, лагати, газити преко лешева. Требало је поткуп-

---

³ Робијаш у логору.

љивати, уцењивати, изнуђивати. Свим истинама и неистинама ићи ка свом циљу.

Та количина напора на слободи отвара пут ка врховима партијског, извршног, бирократског руководства. На сличан начин достижу се врхови државне моћи.

Када је постао резач хлеба, зек се психички растројио. Борба за власт исцрпла је његову душевну снагу. Сад је то био намргођен, сумњичав, усамљен човек. Подсећао је на партијског шефа измученог тешким комплексима. . .

Сећам се овакве епизоде. Затвореници су копали канал код Јосера. Међу њима се налазио провалник који се презивао Јењин.

Било је време ручку. Јењин је избацио лопатом последњи комад земље. Уситнио га је, а затим се нагнуо над шаком прашине.

Око њега су се ћутке окупили затвореници.

Он је подигао са земље мајушни предмет и дуго га трљао рукавом. То је била крхотина шоље величине новчића од три копејке. На њој је био очуван фрагмент цртежа – девојчица у плавој хаљиници. Остало је читаво само раме и плави рукав.

У очима затвореника појавиле су се сузе. Притиснуо је стакло на усне и тихо изговорио:

– Сеанса!. . .

Логорска „сеанса“ означава разне доживљаје еротског карактера. Чак и шире – разне врсте позитивних чулних осећања. Жена у зони је сеанса.

Порнографска фотографија – сеанса. Али и комадић рибе у реткој чорби – и то је сеанса.

– Сеанса! – поновио је Јењин

И затвореници око њега сложено су потврдили:

– Сеанса! . . .

Свет у којем сам се нашао био је ужасан. Па ипак се нисам осмехивао мање него сада. Нити сам чешће туговао.

Кад дође време, детаљније ћу причат о томе. . .

Како вам се чине моје прве странице? Шаљем следећи одломак.

Р. S. У нашој руској колонији појављују се дивни огласи. Преко пута моје куће виси оглас:

ПОТРЕБАН ШВАЉ!

Лево од тога, на телефонској говорници:

ПРЕВОДИ С РУСКОГ И НАЗАД.

ТРАЖИТИ АРИКА. . .

* * *

Некада је Мишћук радио у екипи за снимање из ваздуха. Био је добар пилот. Једном је чак успео да спусти авион у снежни нанос. Иако му је вентил у цилиндру био неисправан, а леви мотор фактички горео.

Али није требало да се упушта у шверц рибе коју су довозили из Африканде. Мишћук је рибу трампио од Ненаца⁴ и продавао свом другару конобару по шест рубаља кило.

Мишћук је дуго имао среће, јер није био похлепан. Једном му је радио-оператер диспечерске службе јавио у пилотску кабину:

– Доле је сачекуша. . . Доле је сачекуша. . .

– Разумео, пријем – одговорио је Мишћук .

Затим је без жаљења избацио изнад Јенисеја десет цакова ружичастог лососа.

Али Мишћука су ухапсили кад је украо ролну падобранске свиле. Познаник радиста пренео је друговима у Африканду:

– Мали је пуко, натовариће му тројку. . .

Мишћука су послали у ИТК⁵. Знао је да може да преполови казну ако се потруди. Мишћук је постао ударник, активиста, читао је новине „За превремено ослобођење“. Што је најважније, уписао се у СИП (секцију интерног поретка). И сада је ишао кроз баракe са црвеном траком на рукаву.

– СИП – шиштали су затвореници – сиса искамчила половину!

Мишћук није обраћао пажњу. Друг џепарош учио га је да свира на мандолини. А у логору су му дали надимак – Бебац.

– И то вам је неки надимак – говорио му је зек Лејбович – могли сте да се зовете Краљ. Или Бонапарта.

Ту се умешао начитани луткар Адам:

---

⁴ Народ у Русији, староседеоци евроазијске обале Северног леденог океана. ⁵ Поправно-радна колонија (рус. : *исправительно-трудова* колонија).

– Шта је по вама Бонапарта? Ви мислите да је то дужност?

– Тако нешто – мирно се сложио Лејбович – као кнез. . .

– Лако је рећи Бонапарта – бунио се Мишћук – а шта ако не личим?! . . .

На сто метара од логора била је ледина. Тамо су, међу камилицом, срчком и говнима, шетале кокошке. Бригаду водоинсталатера изводили су на ледину да копају канализациони канал.

У рано јутро сунце се појављивало иза барака, као надзорник Чекин. Ишло је преко неба, запињући о врхове крошњи и цеви шумског газдинства. Мирисало је на гуму и загрејану траву.

Сваког јутра затвореници су копали суву земљу под оружаном стражом. Затим су одлазили да пуше. Пушили су и разговарали, седећи испод надстрешнице. Луткар Адам је причао о првој казни.

У његовим причама било је нечег од те ледине. Можда мирис прашњаве траве или крцкање поломљеног стакла. А можда кокодакање кокошака, једноличност камилице – суво поље промашеног живота. . .

– А шта ви мислите да ради јавни тужилац?
– говорио је Адам.

– Јавни тужилац закључује – јавио се зек Лејбович.

Стража је дремала крај оgrade. Тако је било сваког дана.

Али једном се појавио хеликоптер. Личио је на вилиног коњица. Летео је према аеродрому.

– Турбоелисни МИ6 – приметио је Бебац устајући. – Еј! – лењо је довикнуо.

Онда је укрстио руке изнад главе. Па их раширио попут крила. Онда је чучнуо. И онда понављао све то.

– Еееј! – викнуо је Бебац.

И тада се десило чудо. То су сви признали. И џепарош Чали. И окорели скакач Мурашка. И пљачкаш државне имовине Лејбович. И луткар Адам. Чак и шверцер Белуга. А те људе је тешко било нечим изненадити. . .

Хеликоптер се спуштао.

– Чудо – први је констатовао Адам.

– Што бих ја волео тако! – узвикнуо је Лејбович.

– Очију ми – кратко се заклео Чали.

– Сеанса – с одобравањем је приметио Жмарац.

– Феноменално – рекао је Белуга – итс ван-дерфул!

– Није дозвољено – узнемирио се стражар, десетар Дзавашвили.

– Укочио је елису! – промукло је повикао Мишћук. – Смањио обртаје! Еееј-јеее. . . (Псовка, псовка, псовка. . .)

Кокошке су се разбежале. Камилица се савила до земље. Хеликоптер је поскочио и умирио се. Отворила су се врата кабине и низ степенице се спустио Маркони. То је био пилот Дима Маркони

– уображени снагатор, филозоф, паметњаковић, човек вреле крви. Мишћук је појурио према њему.

– Ала си мршав – рекао је Маркони.

Онда су сат времена пљескали један другог по стомаку.

– Како је Вађа? – питао је Мишћук. – Како је Жора?

– Вађа лоче. Жора је на преквалификацији за „Тупољева“. Смучила му се службена путовања.

– А ти, матори керу?

– Оженио сам се – трагично је рекао Маркони, оборивши главу.

– Познајем ли је?

– Не. Ни ја је баш не познајем. Ниси много изгубио. . .

– А сећаш се парења шумске шљуке на Ладоги?

– Наравно, сећам се. А сећаш ли се ти пијанке на Созви кад сам утопио пушку из авиона?

– Да се напијемо кад се вратим? За једну годину, пет месеци и шеснаест дана?

– О, напићемо се. . . Биће жешће од Гетеовог *Фауста*. . .

– Доћи ћу код Покришева, пашћу му пред ноге. . .

– Ја ћу лично да одем код Покришева. Ти ћеш летети. Али прво ћеш мало да радиш као механичар.

– Наравно – сложио се Мишћук.

Ђутао је мало и додао:

– Није требало да здипим ону свилу.

– Постоје разна мишљења – уследио је коректан одговор.

– Ја се не мешам – рекао је десетар Дзавашвили – правило службе не дозвољава. . .

– Јасно – рекао је Маркони – препознајем источњачко гостопримство. . . Да ти оставим пара?

– Није дозвољено имати паре – рекао је Мишћук.

– Јасно – рекао је Маркони – значи, ви сте већ изградили комунизам. Онда узми шал, сат и упаљач.

– Мерси – одговори бивши пилот.

– Да ти оставим ципеле? Имам резервне у кабинџи.

– Забрањено је – рекао је Мишћук – сви носимо исте униформе.

– И ми – рекао је Маркони – јасно. . . Е па време је да кренем.

Окренуо се Дзавашвилију:

– Узми три рубље, десетару. Сваком према способностима. . .

– Забрањено је – рекао је стражар – ми смо на следовању.

– Збогом – пружио му је руку Маркони.

И попео се степеницама.

Мишћук се смешио.

– Још ћемо ми летети – довикнуо је – још ћемо завртети елису! Још ћемо неком плунути на главу с висине!

– Опуштено – потврдио је Жмарац.

– Очију му – рекао је Чали као и увек.

– Окови ће тешки пасти! – повикао је шверцер Белуга.

– Живот се наставља чак и када га у ствари нема – филозофски је приметио Адам.

– Можда ће вама бити смешно – стидљиво је рекао Лејбович – али ја ћу ипак да кажем. Чини ми се да није још све изгубљено. . .

Хеликоптер се подигао изнад земље. Његова сенка постајала је све блеђа. А ми смо гледали за њим док није нестао иза барака.

Мишћука су ослободили после три године, након телефонског позива. Покришев је тада већ био мртав. О његовој смрти писале су новине. Мишћука на аеродром нису примили. Засметала је осуђиваност.

Радио је као механичар у Научно-истраживачком институту, оженио се, заборавио затворски језик. Свирао је на мандолини, пио, старио и ретко размишљао о будућности. . .

А Дима Маркони се слупао недалеко од Угљегорска. Међу остацима његовог авиона нашли су канистер од петнаест литара, пун кавијара. . .

* * *

Хвала за писмо од осамнаестог. Драго ми је што вам се свиђају моје белешке. Припремио сам још неколико страница. Пишите какав су утисак оставиле.

Одговарам на питања.

„Луткар“ је у затворском жаргону преварант. „Лутка“ је превара.

„Скакач“ значи – пљачкаш. „Скок“ је пљачка. И то је, чини ми се, све. Прошли пут сам говорио о ужасима логорског живота. Није важно шта се около дешава. Важно је како се ми притом осећамо. Јер је свако од нас оно што о себи мисли.

Осећао сам се боље него што би се могло претпоставити. У мени је почео процес раздвајања личности. Живот се претварао у причу.

Добро се сећам како се то десило. Моја свест је изашла из уобичајене љуштуре. Почео сам да размишљам о себи у трећем лицу.

Када су ме тукли недалеко од шумског газдинства код Ропче, свест је радила скоро хладнокрвно:

„Човека шутирају чизмама. Он заклања ребра и стомак. Пасиван је и труди се да не изазива бесруље . . . Али како су им само гадна лица! Овом Татарину виде се оловне пломбе. . .“

Око мене су се дешавале језиве ствари. Људи су се претварали у звери. Престајали смо да лично на људе – гладни, понижени, измучени страхом.

Моје тело је пропадало. Свест је пролазила без потреса.

То је очигледно био одбрамбени механизам. Иначе бих умро од страха.

Када су на моје очи у близини Ропче угушили логорског лопова, свест је непогрешиво бележила детаље.

Наравно, у томе постоји велика доза аморалности. Такав је сваки поступак у чијој основи лежи одбрамбени механизам.

Када сам се смрзавао, свест је регистровала ту чињеницу. И то у уметничкој форми:

„Птице су се смрзавале у лету. . .“

Ма колико се мучио, ма колико проклињао тај живот, свест је функционисала без грешке. Ако ме је чекало сурово искушење, свест се тихо радовала. На располагању је имала нови материјал.

Тело и дух су постојали одвојено. И што је више страдало моје тело, безобзирније се радовао мој дух.

Чак и кад сам физички патио било ми је добро. Глад, бол, туга – све је постајало материјал неуморне свести.

Фактички – ја сам већ писао. Моје писање постало је допуна животу. Допуна без које би живот био сасвим непотребан.

Остајало је да се то све пренесе на папир. Покушавао сам да нађем речи. . .

Шести логорски пункт налазио се далеко од железничке пруге. Тако да није било лако стићи до тог суморног места.

Требало је дуго чекати успутни камион за превоз балвана. Затим се труцкати по излоканом путу, седећи у металној кабини. Затим два сата пешачити уском стазицом која се губила у жбуњу. Укратко, поступати као да вас тамо негде чека пријатно изненађење. Да бисте се на крају нашли испред капије логора, видели сиве мердевине, ограду, дрвене стражарнице и мрачну њушку дежурног. . .

Алиханов је у тој колонији био надзорник казненог изолатора, где су држани затвореници под казном.

То су били чудни људи.

Да би се доспело у казнени изолатор логора посебног режима требало је починити неки невероватан злочин. Зачудо, то је многим успевало. Овде се одвијало нешто супротно природној селекцији. Одвијао се сукоб ужасног са још чудовишнијим. У казнени изолатор доспевали су они који су, чак и на посебном режиму, сматрани битангама. . .

Алихановљев посао био је заиста крвав. Без обзира на то, Борис је савесно обављао своју дужност. Чињеница да је преживео доказ је квалитета.

Не може се рећи да је био храбар или хладнокрван. Зато је имао драгоцену способност губље-

ња разума у тренуцима опасности. Очигледно, то га је и спасавало.

Због тога су сматрали да је храбар и хладнокрван. Али притом туђин.

Био је туђ свима. Затвореницима, војницима, официрима и слободним логорским радницима. Чак су и га и стражарски пси сматрали туђином.

На његовом лицу стално је лебдео расејан и истовремено узрујан осмех. По њему можете препознати интелектуалца, чак и у тајги.

Тај израз лица имао је у свим ситуацијама. Када су од мрза пуцале ограде и падали врапци у лету. Када се уочи скидања још једне класе вотка точила у војничке порције. Чак и када су му заробљеници недалеко од шумског газдинства сломили ребро.

Алиханов се родио у породици интелектуалца, где су осећали одбојност према лоше одевеним људима. А сада је имао посла с криминалцима у пругастој одећи. С официрима који су воњали на отровну крему, налик на катран. Или са слободним логорским радницима који су још иза Котласа прокоцкали цивилне крпе.

Алиханов је био добар надзорник. И то је боље него бити лош надзорник. Гори од лошег надзорника само су затвореници из казненог изолатора. . .

На сто метара од изолатора била је мрачна зграда касарне. Над њеним таванским прозором висила је испрана ружичаста застава. На одгајалишту паса иза касарне мукло су лајали вучјаци. Дресирали су их Воликов и Пахапиљ. Они су

месецима учили псе да мрзе људе у пругастој одећи. Али изгладнели пси режали су и на војнике у зеленим ватираним јакнама. И на уговорце у официрским шињелима. Чак и на Воликова и Пахапиља.

Пролазити поред кавеза са жичаном оградом није било безбедно.

Ноћу је Алиханов дежурао у изолатору, а онда се двадесет четири сата одмарао. Могао је да пуши, седећи на гимнастичком разбоју. Да игра домине уз промукле тонове из звучника. Или, на крају крајева, да осваја библиотеку чете, у којој су махом била дела украјинских аутора.

У касарни су га поштовали, иако га нису сматрали својим. А можда су га баш зато и уважавали. Можда је на делу било руско поштовање према странцима? Поштовање без нарочите љубави. . .

Да би се заслужио ауторитет у касарни довољно је било игнорисати старешине. Алиханов је с лакоћом игнорисао команду чете, зато што је служио као надзорник⁶. Није имао шта да изгуби. . .

Једном је Алиханова позвао капетан Пришчепа. То је било крајем децембра.

Капетан му је пружио цигарете, што је био знак да је разговор незваничан. Рекао је:

– Ближи се Нова година. Нажалост, то је неизбежно. Значи, у касарни ће бити пијанка. А

---

⁶ Јединице војске СССР које су регрути најмање ценили, у којима је било непожељно служити армију.

пијанка је неминовно ванредна ситуација. . . Ако би се ти потрудио, употребио, што се каже, свој утицај. . . Поразговарај са Балодисом, Воликовом. . . И, наравно, с Петровом. Основна порука – пиј, али знај меру. Уопште не пити – то би било превише. То је, што се каже, антимајорксистичка утопија. Али знај за меру. . . Зона је близу, лично наоружање, знаш и сам. . .

Истог дана Борис је недалеко од клозета приметио десетара Петрова, којег су колеге звале Фидел. Тај надимак добио је пре годину дана. Поручник Хуријев водио је политичку обуку. Тражио је да се наведу имена чланова Политбироа. Петров је одмах подигао руку и самоуверено рекао – Фидел Кастро. . .

Алиханов му се обратио, вешто имитирајући Пришчепин украјински акценат:

– Ускоро ће Нова година. Партија не може да укине или бар одложи ту буржоаску појаву. Значи, биће пијанка. И неминовно ће доћи до ванредне ситуације. Укратко, Фиделе, пиј, али знај меру. . .

– Ја знам меру – рекао је Фидел, навлачећи панталоне – литар по глави, и то је то! Лочем док не закунтам. . . А твој Пришчепа је обична пизда и смрад. Он мисли – чим је празник, ми ћемо да лочемо. А ми имамо свој календар. Кад има кинте – лочемо. Шта је празник без кинте?! Осим тога, време је да прикочимо. Од Дана уставности се не трезнимо. Тако и случајно можеш да отегнеш папке. Ајде пожури, тебе чекам. . . Какво време! Говно се смрзава, мораш руком да га кидаш. . .

Алиханов је кренуо према нахереној кућици за стражу. Снег око ње био је ишпартан жућкастим шарама. Међу њима се истицао калиграфски рукопис Потапа Јакимовича из Белорусије.

После неколико минута ходали су залеђеном стазом један поред другог.

– Кад отаљам – маштао је Фидел – одох у родно Запорожје. Ући ћу у нормални људски клозет. Раширићу између ногу новине с укрштеним речима. Отворићу пола литре вотке. Уживаћу као паша. . .

Дошла је Нова година. Ујутро су војници секли дрва поред касарне. Још јуче је снег сијао под ногама. Сада га је покривала жута пиљевина.

Око три сата вратила се смена страже са задатка. Разводник Мелешко је био пијан. Капа му је стајала наопако.

– Налево круг! – викнуо му је заставник Јевченко, такође под гасом. – Налево круг! Водничке Мелешко – налево кру-уг! Намести капу!. . .

Складиште оружја било је затворено. Дежурни га је затворио и заспао. Стражари су се с оружјем мували по дворишту.

У кухињи су већ пили вотку. Захватили су је металним лончићима право из котла за боршч. Љоњка Матицин је запевао стару песму надзорника:

Желе ли гуштери да буде рата?. . .
Одговор тражи од команданта,
који је све што је могао пропио,
па упртаче и чизме изгубио.

Војник има одговор спреман,
и док се пијан ваља и дрема,
и свако би требало сам да схвата,
жели ли војска да буде рата. . .

Политички комесар Хуријев био је дежурни официр. За сваки случај понео је од куће пиштољ. Десни џеп његових панталона био је видно испупчен.

Припити војници у раскопчаним блузама беспослено су се мували по ходницима. Мукла и мрачна енергија нарастала је у касарни.

Политички комесар Хуријев позвао их је да се окупе у лењинској соби. Наредио је да се построје уза зид. Али пијани надзорници нису могли да стоје. Тада је дозволио да седну на под. Неки су одмах легли.

– До Нове године остало је још шест сати – нагласио је политички комесар – а ви сте већ пијани као свиње.

– Живот је, друже поручниче, бржи од снова – рекао је Фидел.

Политички комесар имао је охоло лепо лице и широка рамена. У касарни га нису волели. . .

– Другови – рекао је Хуријев – припала нам је огромна част. Ових дана ми чувамо мир совјетских грађана. Ево ти, на пример, Лопатине. . .

– Шта Лопатине? Шта сад Лопатин? Стално Лопатине, Лопатине. . . Јесте, ја сам Лопатин – басом је изговорио Андреј Лопатин.

– Зашто ти, Лопатине, стојиш на стражарском месту? Да би мирно спавали сељаци у твом родном селу Бежанима. . .

„Политички рад мора да буде конкретан“. Тако су Хуријева учили на предавањима у Сиктивкару.

– Јеси ли схватио, Лопатине?

Лопатин је размислио и гласно рекао:

– Ма нек изгори то родно село са све колхозом!. . .

Алиханов није пио. Кренуо је у војничку спаваоницу, где су један поред другог тесно стајали кревети на спрат. Изуо је ваљенке и попео се на горњи лежај.

На суседном лежају је покривен преко главе лежао Фидел. Одједном је сео и рекао:

– Знаш шта сам сад радио? Молио се Богу. . . Сâм сам смислио молитву. Хоћеш да чујеш?

– Ајде – рекао је Алиханов.

Фидел је погледао увис и почео:

– Драги Боже! Надам се да видиш овај свињац?! Надам се да си схватио шта значи логорска стража?! . . . Онда учини да ме пребаце у авијацију. Или бар у грађевински батаљон⁷. И не дај да се скроз пропијем. Јер слободњаци имају вотке колико хоће, и све се ради против правила службе. . .

---

⁷ Јединице задужене за изградњу објеката војне инфраструктуре, фортификационих објеката и припрему ратишта.

Драги Боже! Због чега ме мрзиш? Ја јесам олош, али сам пред законом чист. Па нисам крао, само пијем. . . И то не сваки дан. . .

Драги Боже! Имаш ли ти савести или је немаш? Ако ниси јајара, учини да капетан Пришчепа што пре отегне папке. А главно, да не буде ове туге. . . Шта ти мислиш, је л' има Бога?

– Тешко – рекао је Алиханов.

– А ја мислим – док је све како ваља, можда га и нема. А кад загусти, онда га можда има. Зато боље да се с њим унапред успостави контакт. . .

Фидел се нагнуо према Алиханову и тихо рекао:

– Волео бих да одем у рај. Још сам на Дан уставности себи поставио тај циљ.

– И хоћеш – уверио га је Алиханов – међу стражарима немаш велику конкуренцију.

– И ја тако мислим – сложио се Фидел – ово је невероватан свет. Све саме лопине и битанге. . . Какав рај. . . Такве ни у казнени батаљон⁸ не би примили. . . А ја поред њих могу и да се провучем јер нисам члан партије. . .

. . . До десет сати напила се читава чета. Следећу смену страже попунили су онима који могу да стоје на ногама. Заставник Јевченко је тврдио да ће их мраз отрезнити.

---

⁸ Специјална јединица оружаних снага Русије у којој служе казну војници и нижи официри осуђени на војном суду, који се након одслужења казне упућују на дослужење преосталог војног рока.

По касарни су се бесциљно мували чекисти⁹, вукући аутомате и гитаре.

Двојицу су већ везали телефонским каблом. Сместили су их у сушионицу, на гомилу бунди.

У лењинској соби надзорници су кренули игру. Звала се „Ево тигра”. Сви су сели за сто. Попили по чашу кантарионове вотке. Онда је десетар Куњин рекао:

– Ево тигра!

Учесници игре завукли су се под сто.

– Остав! – наредио је Куњин.

Учесници су изашли испод стола. Опет су попили. А онда је десетар Куњин рекао:

– Ево тигра!

И сви су се опет завукли под сто.

– Остав! – командовао је Куњин. . .

Овога пута неко је остао под столом. Затим други, па трећи. Онда је посустао и сам Куњин. Није више могао да изговори „Ево тигра!” Дремао је, спустивши главу на црвени столњак. . .

Око дванаест је дотрчао инструктор Воликов и повикао:

– Стража, к оружју!

Окружили су га.

– На одгајалишту лежи пијана цура – објаснио је инструктор – можда је залутала из прогонства. . .

---

⁹ Припадници Чеке, одреда за борбу против контрареволюције и саботаже.

Неколико километара од шестог логора било је насеље Чир. У њему су живели прогнани беспосличари – углавном проститутке и шверцери. У прогонству су настављали да беспосличе. Многи од њих су веровали да су политички затвореници. . .

Момци су се тискали поред инструктора.

– Дзавашвили има куртон – рекао је Матицин
– видео сам.

– Један? – упитао је Фидел.

– Види ти господина! – наљутио се Воликов.
– Хоће лични презерватив! Стани у ред. . .

– Обичан куртон неће помоћи – уверавао је Матицин – знам ја те из прогонства. . . Имају гонококе, као керови. . . Чак и да је од нерђајућег челика. . .

Алиханов је лежао и мислио како гадна лица имају његове колеге.

„Боже, где сам доспео!“ – мислио је.

– Бандо, за мнош! – узвикну Воликов.

– Јесте ли ви људи или животиње?! – рекао је Алиханов. Скочио је с кревета. – Неће ваљда цела чета да се ређа на тој прљавој пизди?!

– Мани нас политике! – задржао га је Фидел.

Он је већ стигао да се пресвуче у свечану војничку блузу.

– Па ти си хтео у рај?

– Ни у паклу није тако лоше – рекао је Фидел.

Алиханов је стајао пред вратима.

– Свакакав олош чувамо!. . . А сами смо гори од робијаша!. . . Шта, је л' није тако?!. . .

– Не чантрај – рекао је Фидел – шта галамиш?!
И запамти, у народу ме зову – Неустрашиви. . .

– Прекини с причом – рекао је високи
Герасимчук.

И изашао, раменом закачивши Алиханова.
За њим кренуше остали.

Алиханов је опсовао, завукао се испод ћебе-
та и отворио књигу Мирошниченка „Облаци над
Брјанском“.

Летонац Балодис се изувао седећи на кани-
стеру с водом. Балодис је монотono цимао своју
ногу. И притом би сваки пут лупио главом у
ивицу металног кревета.

Балодис је био кувар. Главна његова брига
била је остава са храном. Тамо се чувала сланина,
џем и брашно. Балодис је цео дан носио кључеве
у руци. Пред спавање их је канапом везивао за
полни орган. Није помогло. Ноћна смена је два
пута одвезала кључеве и покрала намирнице.
Чак су и брашно појели. . .

– А ја нисам отишао – поносно је рекао
Балодис.

– Зашто? – Алиханов затвори књигу.

– Имам девојку близу Риге. Не верујеш?
Зове се Анеле. Воли ме – страшно.

– А ти?

– И ја њу поштујем.

– Зашто је поштујеш? – упита Алиханов.

– Како то мислиш?

– Шта те на њој привлачи? Мислим, зашто
си заволео баш њу, Анеле?

Балодис је размислио и рекао:

– Па не могу да волим све женске из околине Риге. . .

Алиханов није могао да чита. Није успевао да заспи. Борис је размишљао о војницима који су отишли на одгајалиште. Замишљао је одвратне детаље те баханалије и није могао да заспи.

Откуцала је поноћ, у касарни су већ спавали. Тако је почела година.

Алиханов устаде и искључи звучник. . .

Војници су се враћали један по један. Алиханов је био сигуран да ће почети да размењују утиске. Али они су ћутке легли.

Алихановљеве очи навикле су се на мрак. Свет око њега био је познат и одвратан. Тамна ћебад која висе. Редови чизама умотаних у обојке. Пароле и плакати на зидовима.

Одједном, Алиханов је схватио да размишља о жени из прогонства. Тачније, трудио се да не размишља о њој.

Онда се без размишљања обукао. Навукао је панталоне и војничку блузу. Из сушионице узео јакну постављену крзном. Затим је, запаливши цигарету код пожарног, изашао на трем.

Ноћ се тешко спустила до саме земље. У хладној помрчини једва се назирао пут и обриси шуме која се сужавала ка хоризонту.

Алиханов је прошао поред завејаног полигона. После њега је било одгајалиште. Иза оградe су, на стражарским местима, промукло лајали пси.

Борис је прешао преко напуштеног железничког колосека и упутио се ка продавници.

Продавница је била затворена. Али у близини је живела продавачица Тоњечка са мужем електричаром. Имали су и ћерку која је долазила само за распуст.

Алиханов је ишао према светлу у завејаном прозору.

Покуцао је и врата су се отворила. Из уске собе утонуле у пијанство допирали су звуци старомодног танга. Алиханов је ушао шкиљећи од јаке светлости. Са стране је стајала накривљена јелка, украшена мандаринама и етикетама са намирница.

– Пиј! – рекао је електричар.

Пружио је надзорнику чашу и тањир са пихтијама које су се затресле.

– Пиј, убицо! Ждери, пасје ти племе!

Електричар је спустио главу на мушему, очигледно је сасвим клонуо.

– Веома сам захвалан – рекао је Алиханов.

После пет минута Тоњечка му је дала флашу вина, умотану у клупски плакат.

Изашао је. Иза његових леђа треснула су врата. Са капије је истог тренутка ишчезла ружна, дугачка Алихановљева сенка. И поново је мрак пао под ноге.

Надзорник је ставио флашу у џеп. Плакат је згужвао и бацио. Чуло се како се уз шуштање размотава.

Када је Борис поново пролазио поред ограде одгајалишта, пси су опет залајали.

На одгајалишту је било тесно. У једној соби су живели инструктори. Тамо су висили дијаграми, графикони, наставни планови, светлела је скала радио-пријемника са сликом кремаљске куле. Поред ње су биле залепљене фотографије филмских звезда из часописа „Совјетски екран“. Филмске звезде су се смешиле, мало размакнутих усана.

Борис је застао на прагу друге собе. Тамо је на гомили дресерске одеће лежала жена. Њена љубичаста хаљина била је до грла закопчана. И задигнута до бедара. А чарапе зарозане до колена. Коса, недавно избељена хидрогеном, била је тамна при корену. Алиханов је пришао ближе и нагнуо се.

– Девојко – рекао је.

Флаша „пино гри“ штрчала је из његовог џепа.

– Јој склони се! – жена се немирно окренула у полусну.

– Чекај, чекај, све ће бити у реду – шапутао је Алиханов – све ће бити океј. . .

Борис је покрио стону лампу листом службеног упутства. Сетио се да су оба инструктора одсутна. Један спава у касарни. Други је на скијама отишао на пружни прелаз, где му живи познаница, телефонисткиња. . .

Дрхтавим рукама извукао је црвени чеп. Почео је да пије из флаше. Затим се нагло окренуо – вино му се просуло по војничкој блузи. Жена је лежала отворених очију. Лице јој је било врло усредсређено. Неколико тренутака обоје су ћутали.

– Шта је то? – упитала је жена.

У њеном гласу звучала је кокетерија, пригужена пијаним дремежом.

– „Пино гри“ – рекао је Алиханов.

– Шта? – зачудила се жена.

– „Пино гри“, јаки розе – савесно је одговорио надзорник, проучавајући винску етикету.

– Један је ту рекао – донећу ти клопе. . .

– Ја немам – збунио се Алиханов – али набавићу. . . Како се зовете?

– Свакојако. . . Мамица ме звала Љаљаша.

Жена је повукла хаљину.

– Чарапа ми стално спада. Ја је навлачим, а она спада ли спада. . . Шта ти је?

Алиханов је пришао и нагнуо се, жежећи се од воња мокрих крпа, вотке и лосиона.

– Све је у реду – рекао је.

Огромни брош од ћилибара гребао му је лице.

– Ах ти ђубре! – било је последње што је чуо надзорник. . .

Седео је у канцеларији не палећи лампу. Онда је устао, спутивши руке. Звекнула су дугмад на манжетнама.

– Боже, куд сам ја то доспео – изговорио је Алиханов – куда сам доспео?! И како ће се то све завршити?!

Мутна неухватљива сећања окрзнуше Алиханова.

. . . Зимски паркић, високе квадратне зграде. Неколико ученика опколило је тужибабу Вову

Машбица. Вовино лице је уплашено, има ружну капу, пумпарице. . .

Кока Дементјев отима му сиву торбицу. Истреса каљаче на снег. А онда, заценивши се од смеха, пиша. . . Ђаци хватају Вову, држе га за рамена. . . Гурају му главу у потамнелу торбицу. . . Дечак се више не отима. У суштини, то не боли. . .

Ђаци се кикоћу. Међу њима је Борја Алиханов, вођа пионирске чете и одликаш. . .

. . . Каљаче још леже на снегу, онако црне и сјајне. Али већ се назиру разнобојни шатори спортског кампа иза Коктебеља. На канапима се суше плаве фармерке. У сутону плеше неколико парова. На песку је мали црни блистави транзистор.

Борис привија уз себе Гаљу Водјаницку. Девојка на себи има мокар купаћи костим. Кожа јој је врела, мало храпава од препланулости. Гаљин муж, постидпломац, седи поред одбојкашког игралишта. На месту судије. У његовој руци беласају се савијене новине.

Гаља је студенткиња катедре за индологију. Она шапуће индонежанске речи које Алиханов не разуме. И он, такође шапатам, понавља за њом:

– Кером даш ахнан. . . Кером ланав. . .

Гаља се још чвршће привија уз њега.

– Можеш ли да не питаш ништа? – каже Алиханов. – Дај руку!

Они готово трче с узвишице, нестају у жбуњу. Горе је безоблична силуета постдипломца Водјаницког. Затим његов изгубљени крик:

– Е-еј?! . . .

Алихановљева сећања су се још више замаглила. На крају су почеле да промичу некакве мрље. Појавиле су се јарке блиставе тачке. Сребрни новчићи украдени од оца. . . Изгажене наочаре после туче на углу Литејног и Кирочне. . . И брош, заслепљујући жути брош у грубом металном оквиру.

Затим је Алиханов поново угледао квадрат одбојкашког игралишта које се издвајало на травнатој позадини. Али сада му се чинило да је он – и он сам, и жена у мокром купаћем костиму, и било који странац. Чак и суморни постдипломац с новинама у руци. . .

Нешто чудно се дешавало с Алихановом. Престао је да разазнаје стварност. Све блиско, суштински важно, што је изгледало као дело његових руку, сада се чинило далеко, несхватљиво и неважно. Свет се сузио до размера телевизијског екрана у туђем стану.

Алиханов је престао да негодује и да се радује. Био је убеђен да се променио свет, а не његова душа.

Прошао је осећај узнемирености. Алиханов је махинално отворио фиоку писаћег стола. Тамо је нашао корице хлеба, изолир-траку, паковање ванилица. Затим – изгужване еполете с рупицама од звездица. Два сломљена украса за јелку. Меку свеску у платненом повезу са допола ишчупаним листовима. На крају – оловку.

И тада Алиханов неочекивано осети мирис морског ветра и рибе. Зачуо је предратни танго и

грубе звукове индонежанских узвика. У мраку је угледао геометријске обресе шатора. Сетио се додира вреле коже, стегнуте мокрим, чврстим бретелама. . .

Алиханов је запалио цигарету, задржао је у измакнутој руци. Затим је крупним словима написао на листу из свеске:

„Лети је тако лако деловати заљубљено. Топли зелени сумрак провлачи се испод грања. Он сваку реч претвара у тајанствени знак. . .“

Напољу је почињала мењава. Беле пахуље укусо су из мрака падале на стакло.

– Лети је тако лако деловати заљубљено – шапутао је надзорник.

Полусањиви десетар тетурео се ходником, уз шуштање се чешући о тапете.

„Лети је тако лако деловати заљубљено. . .“

Алиханов је осећао тиху радост. С уживањем је прецртао две речи и написао:

„Лети. . . није лако деловати заљубљено. . .“

Живот је постајао послушан. Било је могуће променити га покретом оловке која је имала хладне тврде ивице и рељефни натпис „Орион“. . .

„Лети није лако деловати заљубљено“ – изнова и изнова понављао је Алиханов. . .

У десет ујутро пробудила га је смена. Стражар је дошао са мраза, црвеног лица и бесан.

– Целе ноћи сам јурио по зони као мува без главе – рекао је – била је права драма. . . Пијанка, потезање ножева, изолатор пун олоша. . .

Алиханов је узео цигарету и загладио косу. Читав дан провешће у изолатору. Иза зида ће из једног угла у други шетати рецидивист Анаги, звецкајући лисицама. . .

– Ситуација је напета – говорио је нови стражар свлачећи се. – Мој ти је савет да узмеш Гаруна. Он је на трећем стражарском месту. Сигурније је кад је пас уз тебе. . .

– А шта ће ми то? – упита Алиханов.

– Како то мислиш? Не бојиш се Анаге?

– Бојим се – рече Алиханов – јако се бојим. . .

Али Гаруна се ипак бојим више. . .

Огрнувши јакну, Алиханов је пошао у мензу.

Кувар Балодис пружио му је тањир плавичасте овсене каше. На ивици је била жута мрља истопљеног путера.

Надзорник се осврнуо око себе.

Избледеле тапете, линолеум, мокри столови. . .

Узео је алуминијумску кашику с искривљеном дршком. Сео лицем према прозору. Почео безвољно да једе. И сетио се прошле ноћи. Помислио на оно што га чека. . . И мирни свечани осмех преобразио је његово лице.

Свет је постао жив и безопасан, као на сликарском платну. Гледао је надзорника без љутње и прекора.

И чинило се као да нешто очекује од њега. . .

* * *

Извините што касним с новим поглављем. Недостатак времена постао је моја животна ноћна мора. Пишем само рано изјутра, од шест до осам. После – новине, радио-станица „Либерти“. . . Колико треба само за преписку. Па још и – беба . . . и тако даље.

Имам само једну разоноду – цигарете. Научио сам да пушим док се туширам. . .

Али вратимо се рукопису. Говорио сам о томе како је почело моје несрећно писање.

У вези с тим хтео бих да се дотакнем природе књижевног рада. (Замишљам ваш иронични осмех. Сећате се, говорили сте: „Серјожу не занима размишљање. . .“ Уопште, гласине о мојој интелектуалној немоћи имају сумњиво постојан карактер. Па ипак – буквално две речи.)

Као што је познато, свет је несавршен. Друштвени принципи су користољубље, страх и поткупљивост. Сукоб маште и стварности не смирује се хиљадама година. Уместо жељене хармоније, на земљи владају хаос и неред.

Штавише, нешто слично открили смо у сопственој души. Чезнемо за савршенством, а око нас влада – простота.

Како у овој ситуацији поступа активиста, револуционар? Револуционар се труди да успостави светску хармонију. Он почиње да мења живот, и понекад постиже невероватне ударничке резултате. Рецимо, одгаја шаргарепу коју је немогуће

разликовати од кромпира. Укратко, ствара нови сој људи. Познато је чиме се то завршава. . .

Шта у овој ситуацији ради моралиста? И он се труди да досегне хармонију. Али не у животу, већ у сопственој души. Кроз самоусавршавање. Овде је врло важно не побркати хармонију и равнодушност. . .

Уметник иде другим путем. Он ствара вештачки живот, и њиме допуњује баналну стварност. Он ствара вештачки свет, у коме племенитост, поштење и саосећање представљају норму.

Резултати ове активности несумњиво су трагични. Што су плоднији напори уметника, већи је раскорак маште и стварности. Познато је да жене које претерују с употребом шминке раније старе. . .

Знам да су моја размишљања прилично тривијална. Нису ме без разлога Вајл и Генис назвали „трубадуром префињене баналности“. Не љутим се. Све велике истине данас су прилично дефицитарне.

Мој свесни живот био је пут ка врховима баналности. По цену огромних жртава схватио сам оно чему су ме учили од детињства. Али сада су те велике истине постале део мог личног искуства. Хиљаду пута сам чуо: „Најважнија ствар у браку је склад духовних интересовања.“

Хиљаду пута сам одговарао: „Пут ка врлини води преко изопачености“.

Требало је двадесет година да схватим баналне ствари којима су ме учили. Да направим корак од парадокса до општепознате истине.

У логору сам много тога схватио. Досегао неколико истина, драгоцених у својој баналности.

Схватио сам да величина духа не мора обавезно да прати телесну снагу. Пре ће бити обрнуто. Духовна снага често је затворена у крхки, нескладни омотач. А телесна храброст неретко је праћена унутрашњом немоћи.

Стари су говорили:

„У здравом телу – одговарајући дух!“

Мислим да то није тако. Чини ми се да су баш физички здрави људи чешће подложни духовном слепилу. Баш у здравом телу чешће влада морална апатија.

У стражи сам познавао човека који се није уплашио живог медведа. Зато га је сваки повик заставника избацивао из равнотеже.

И сам сам био веома здрав човек. Ко боље од мене зна шта је душевна слабост. . .

Друга истина коју сам научио још је баналнија. Уверио сам се да је глупо делити људе на лоше и добре. Као и на комунисте и непартијце. На зликовце и праведнике. Чак и на – мушкарце и жене. Човек се под утицајем околности мења до непрепознатљивости. Нарочито у логору.

Велики привредници утапају се без остатка у логорски олош. Лектори друштва „Знање“ попуњавају редове цинкароша. Наставници физичког постају окорели наркомани. Пљачкаши државне имовине пишу песме. Боксери тешке категорије претварају се у логорске тетке и шетају накарминисаних усана.

У критичним околностима људи се мењају. Мењају се набоље или нагоре. Од бољег ка горем и обрнуто.

Од Аристотеловог времена људски мозак није се променио. Тим пре није се изменила људска свест. Што значи да нема напретка. Постоји само кретање, у чијој је основи нестабилност.

Све то подсећа на идеју селидбе душа. Само бих ја време заменио простором. Простором променљивих околности.

Као што се пева у песми:

„Беше Јакир херој, а поста душман. . .“

И још – логор је прилично тачан државни модел. И то баш совјетске државе. У логору постоји диктатура пролетаријата (односно режим), народ (затвореници), милиција (стража, надзорници). Ту постоји партијски апарат, култура, индустрија. Постоји све што треба да буде у држави.

Совјетска власт већ одавно не представља облик управљања који је могуће променити. Совјетска власт је начин живота наше државе.

Исто се дешава у логору. У том смислу логорска стража је типично совјетска институција.

Као што видите, испаде читав трактат. Можда узалуд пишем све ово? Ако овог нема у причама значи ли да је све остало бесмислено?

Шаљем вам нове странице. Кад будете имали времена, јавите шта мислите о њима.

Код нас је све по старом. Мајка у супермаркету из немоћи прелази на грузијски језик. Ђерка ме

презире због тога што не умем да возим кола. Управо је звао Моргулис, молио ме да га подсетим Љермонтговљевих иницијала.

Лена вам шаље поздраве.

* * *

Наша чета стационира се између два велика гробља. Једно је било руско, друго јеврејско. Порекло јеврејског гробља било је непознато. Јер у Републици Коми¹⁰ нема живих Јевреја.

У подне су са јеврејског гробља допирали звуци посмртног марша. Понекад су према капији ишли јадно одевени људи са децом. Али најчешће је било пусто и влажно.

Гробље је служило као тема за шале и изазивало мрачне асоцијације.

Војници су радије пили на руским гробовима. . .

Почео сам од гробља зато што причам љубавну причу.

Медицинска сестра Раиса је била једина девојка у нашој касарни. Многима се свиђала, као што би им се свиђала било која друга на њеном месту. Од сто људи у нашој касарни,

---

¹⁰ Република у саставу Руске Федерације (раније Руске Совјетске Федеративне Социјалистичке Републике), на североистоку европског дела Русије, обухвата и један део територије северно од поларног круга.

деведесет шест је умирало од чежње. Остали су лежали у другој болници.

И поред најбоље воље, за Раису је било тешко рећи да је лепа. Имала је дебеле глежњеве, ситне потамнеле зубе и влажну кожу.

Али била је добра и срдачна. Ипак је била боља од намрштених девојака са тресетишта. Те девојке су се мувале изјутра поред ограда, игноришући наше војничке шале. Притом су њихове очи како се чинило, гледале у себе. . .

У лето је у касарну дошао нови инструктор – Пахапиљ. Пронашао је свог земљака Ханистеа, напојио га вином и рекао:

– Има ли овде женских?

– И превише – убедио га је Ханисте, подрезујући нокте бајонетом аутомата.

– Како то? – упитао је инструктор.

– Солоха, Раја и осам *теткица*. . .

– Сууре пјарасељт!¹¹ – узвикнуо је Густав. – Овде се може живети!

Солоха је била кобила на којој смо возили намирнице. *Теткама* зову логорске педере. Раја је била медицинска сестра.

У амбуланти је било прохладно чак и лети. На прозорима су лепршале беле провидне завесе. Осећао се мирис лекова, непријатан болесницима.

Инструктор је био апсолутно здрав, али су га често виђали они који су се мували око прозора

---

¹¹ Одлично! (ест.).

амбуланте. Војници су завиривали кроз прозоре, у нади да ће видети Рају како се пресвлачи.

Видели би Пахапиљев потиљак и сипали псовке.

Пахапиљ је дирао хладна клешта и говорио о Естонији. Тачније, о Талину, о граду из бајке, о Мунди бару. Причао је како талински голубови нерадо уступају пут аутомобилима.

Понекад би Пахапиљ говорио:

„Прави Естонац треба да живи у Канади. . .“

Једном се његово лице нагло намрштило, чак се издужило. Рекао је: „Тишина!“ – и свалио Рају на кревет.

У амбуланти је мирисало на болницу, и то је поједностављивало ствар. Пахапиљ је лежао на кревету, пресвученом хладним скајем. Било му је хладно и навукао панталоне.

Инструктор је мислио на своју девојку Хилду. Видео је како Хилда иде поред Градске куће. . .

Поред њега је лежала медицинска сестра, равна као реч на тараби. Пахапиљ је рекао:

– Сломила си ми срце. . .

Ноћу је поново дошао. Када је покуцао, иза врата је постало необично тихо. Тада је Густав развалио браву.

На кревету је седео бестидно раскопчан десетар Петров. Инструктор није одмах приметио Рају.

– Вољно! – рекао је Фидел придржавајући панталоне. – Вољно, кажем. . .

– Курат!¹¹ – узвикну Густав. – Стоко!

---

¹¹ Сотоно (ест.).

– Мајко мила! – рекла је Раја и додала: – Не треба псовати.

– Ех, туђинче – рече Фидел.

– Кучко! – рекао је инструктор видевши Рају.

– А шта ако је мени вас обојице жао? – рекла је Раја. – Шта онда?

– Нека сви цркну! – рекао је инструктор Пахапиљ.

У ходнику је стражар гласно запевао:

...Фине свиле пет метара,
пудер, парфем, маскара. . .

– Вама може да дође жена – рече Раја – она је тако занимљива дама. Видела сам слику. . .

– Сад ћеш добити по њушки! – викнуо је инструктор.

Фидел је имао зулуфе. На рамену је била тетоважа: гола жена, и поред ње речи:

„Миледи, сутра ћу бити с вама.“

– Бриши одавде – рекао је Фидел.

Пахапиљ је умео да се бије. Из било ког положаја могао је да обори Фидела. Боксу га је учио лично Волдемар Хансович Неј.

Фидел је узео скалпел из емајлиране посуде. Очи су му побелеле.

– Дошао – наљутила се Раиса – и стоји као странац. Треба бити пристојнији. Па ваша нација је чистија од Јевреја. Они бар не пију. . .

– Налево круг! – рекао је Фидел.

– Ниси могао да сачекаш до сутра – рекла је Раја.

Пахапиљ се насмејао и отишао да одгледа телевизијску емисију.

– Не живи далеко – рекла је Раја – могла је да дође. Види молим те, госпођа. . .

– Шта рећи: Немци – завртео је главом Фидел.

* * *

19. марта 1982. године, Њујорк

Наш телефонски разговор био је кратак и у журби. Нисам све рекао. Тако да се враћам перу и хартији.

Недавно сам прочитао књигу „Азеф“. У њој се говори о Азефовој¹¹ опасној двострукој игри. О његовој револуционарној и провокаторској активности.

Као револуционар извео је неколико успешних терористичких акција. Као агент полиције, предао је казни многе своје другове.

Азеф је све то радио деценијама.

Ситуација изгледа невероватна. Како је избегао да га раскринкају? Да намагарчи Гершунија и

---

¹¹ Јевно (Јона) Азеф: руски револуционар, један од руководилаца партије есера и истовремено тајни доушник полиције, сматра се једним од најпознатијих двоструких агената у историји шпијунаже. Организовао је низ терористичких аката, укључујући убиство великог кнеза Сергеја Романова, петог сина цара Александра II, као и министра унутрашњих послова В.К. Плевеа.

Савинкова¹²? Смота око прста Рачковског¹³ и Лопухина¹⁴? Да тако дуго носи маску?

Знам зашто је то било могуће. Зато што маске није ни било. Оба његова лица била су права. Азеф је био револуционар и провокатор – истовремено.

Полицајци и револуционари користили су исте методе. У име истог циља – добробити народа.

Они су били слични, мада су мрзели једни друге.

Зато Азеф и није штрчао међу револуционарима. Као ни међу полицијом. Припадници полиције и револуционари говорили су истим језиком.

И ето, прелазимо на оно главно. На оно што чини суштину логорског живота. Оно што представља главни утисак бившег логорског надзорника. На карактеристике необичне сличности стражара и затвореника. Ако говоримо шире – сличности „логора“ и „слободе“.

Чини ми се да је то оно најважније.

Штета што књижевност нема сврху. Иначе бих рекао да је моја књига написана због тога. . .

Робијашка књижевност постоји већ неколико векова. Чак и у младој руској литератури ова тема

---

¹² Григориј Гершуни, Борис Савинков: оснивачи и лидери Партије социјалиста-револуционара (есера). ¹³ Петар Рачковски: високи полицијски службеник, шеф иностране агентуре, сматра се да је био посредно умешан у убиство Плевеа.

¹⁴ Алексеј Лопухин: директор одељења полиције који је одиграо важну улогу у раскривању Азефа.

представљена је грандиозним примерима. Од „Мртвог дома“ па до „ГУЛАГ-а“. Плус – Чехов, Шаламов, Сињавски.

Осим „робијашке књижевности“ постоји и „полицијска“. Која је исто тако богата значајним фигурама. Од Честертона до Агате Кристи.

То су различите књижевности. Тачније – супротне. Са супротним моралним оријентирима.

Тако да постоје два морална предзнака. Две скале идеолошких представа.

По једној, робијаш је мученичка фигура, трагична, која заслужује сажаљење и дивљење. Стражар је, сходно томе, монструм, зликовац, оличење суровости и насиља.

По другој – робијаш је чудовиште, изданак пакла. А полицајац је зато – херој, моралиста, врло креативна личност.

Када сам постао надзорник, био сам спреман да у затворенику видим жртву. А у себи – целата и убицу.

Односно, био сам ближи првој, хуманијој скали. Блиску руској књижевности на којој сам одгајан. И наравно, убедљивијој. (Ипак Сименон није Достојевски.)

После недељу дана те фантазије су нестале. Испоставило се да је прва скала потпуно лажна. Друга – још више.

Ја сам, стопама Херберта Маркузеа (кога, наравно, нисам читао) открио трећи пут.

Открио сам запањујућу сличност између логора и слободе. Између затвореника и надзорника.

Између лопова-рецидивисте и контролора у радној зони. Између робијаша-пословође и чиновника логорске администрације.

С обе стране жице простирао се исти бездушни свет.

Говорили смо истим робијашким језиком. Певали исте сентименталне песме. Трпели иста одрицања.

Чак смо исто изгледали. Шишали су нас машиницом, и једне и друге. Наша лица огрубела од ветра била су прекривена пурпурним пегама. Наше чизме баздиле су на коњушнице. А логорашка одећа издалека се једва разликовала од изношених војничких јакни.

Били смо врло слични, и чак међусобно заменииви. Скоро сваки заробљеник могао је да буде стражар. Скоро сваки надзорник заслуживао је затвор.

Понављам – то је оно главно у логорском животу. Остало је мање значајно.

Све моје приче говоре о томе. . .

Узгред, недавно је стигла пошиљка из Дартмута. Два комада филма и четири странице текста на цигарет-папиру.

Понешто је, чуо сам, доспело у Плаву лагуну. . .

Штета ако нестане нешто што вреди. Ма није важно. . .

Кад будем летео из Минеаполиса, слећем у Детроиту. Ако ме сачекате колима – добро. Ако не, доћи ћу сам.

Не морате поправљати кров. . .

Пре него што се дође до места сече шуме, треба проћи поред чувене Осокинской мочваре. Затим прећи железнички насип. Онда се спусти низбрдо, обилазећи мрачна здања електроцентралe. И тек онда стићи у насеље Чебју.

Половина његовог становништва су сезонци, бивши логораши. Људи код којих дружење и свађа исто изгледају.

Годинама су лежали на робији. Онда би обукли цивилне крпе које су двадесет година стајале у магацину. Изашли би на капију, оставивши иза себе хладни звекет резе. И схватили да је жељена слобода тек познати рефрен из песме, и ништа више.

Маштали су о слободи, певали и клели се. . . Изашли, и – тајга докле поглед допире. . .

Очигледно их је упропастила бесконачна једноличност логорашких дана. Нису хтели да мењају навике и поново успостављају покидане везе. Насељавали су се између логора, у видо-кругу стражара. Одржавајући, ако се тако може рећи, идеолошки баланс наше државе, која се пружала с обе стране логорске жице.

Женили су се којом било. Сакатили децу, учећи их робијашким мудростима:

„Само ситна риба упада у мрежу. . .“

Зато је насеље живело по логорским правилима. Житељи су разметљиво остали при робијашким манирима. Чак и трећа генерација било које

породице фиксала се морфијумом. А успут су пушили траву и мрзели стражарске јединице.

Припити чекиста није требало да залази тамо. Изнад његове главе, коју је красила црвена трака, брзо би се надвили облаци. Иза његових леђа лупала су врата. И добро је ако не дође сам. . .

Пре годину дана тројица дрвосеча извела су из крчме пребледелог чекисту. На раменима су му попут крила штрчале откинуте еполете. Молио је, бранио се, чак је командовао. Али ударили су га тако да му је шапка одлетела до трема. А онда му направили „клацкалицу“. Ставили су му даску на груди и газили по њој поткованим чизмама.

Ујутро су гробари нашли леш. Прво су мислили – пијанац. Али онда су приметили узани млаз крви који се из уста сливао под главу.

Затим је дошао војни иследник. Говорио је о штетности алкохола испред слике „Неухватљиви осветници“. А на питања: „Шта је с десетаром Димзом?! Је л’ настрадао?! Шта – отего папке?!“ – одговарао:

– Истрага је, другови, на једином исправном путу! . . .

Дрвосече су се тако извукле. Мада их је на Чебјуу знао сваки пас. . .

Да би се дошло до места сече шуме треба прећи железнички насип. А пре тога – климави мостић изнад воде, беле од сунца. И још пре тога – насеље Чебју, утонуло у страх и дим ганце.

Ево његовог портрета, тачније – фотографије. Гипсани рам у облику лире изнад замандаљених

врата локалног клуба. Дућан препун медањака и окова. Уметнички нацртани дијаграми, који нам обећавају месо, јаја, вуну, и друга интимна добра. Плакат Леонида Кострице. Мртавац или пијанац крај пута.

А изнад свега тога – лавез паса, који надјачава бука моторне тестере. . .

Напред је ишао инструктор Пахапиљ са Гаруном. У руци је држао поводац. Палећи цигарету и ломећи шибице нешто је говорио на естонском.

Све псе на одгајалишту Густав је учио естонском језику. Водичи паса били су тиме незадовољни. Жалили су се заставнику Јевченку:

„Ти јој командујеш – к нози! А цукела ти одговара – нихт ферштен!“

Инструктор је иначе мало говорио. Ако је и говорио, било је то на естонском. И углавном не са земљацима, већ с Гаруном. Пас га је увек пратио.

Пахапиљ је био затворен човек. Ујесен му је стигао телеграм. Потписао га је командир јединице и секретар градског извршног комитета Нарве:

„Хитно долазите склапања брака грађанком Хилдом Кокс деветом месецу трудноће.“

Ето ти Естонца, мислио сам. Дошао је из своје Курландије. Пола године је ћутао, као Тургењевљев Герасим. Научио је све псе да лају на страном језику. А сад одлази да би склопио

брак са грађанком која се одазива на узбудљиво име – Хилда Кокс.

Истог дана Густав је устопирао камион за превоз балвана. Месец дана је у одгајалишту цви-лео верни Гарун. На крају се Пахапиљ вратио.

Понудио је стражара талинском „Примом“. Обарајући маслачке новим кофером, пришао је гимнастичком разбоју. Пружио руку сваком од нас.

– Оженио? – упитао га је Фидел.

– Та – одговори Густав поцрвеневши.

– Постао татица?

– Та.

– Како сте га назвали? – упитао сам.

Заиста ме занимало које су име дали детету. Па мајка се зове Хилда Кокс.

Ето ти Естонца, мислио сам. Годину дана живи на крају света. Поквари све стражарске псе. А онда седа у камион за превоз балвана и одлази. Одлази, да би уз повике „Горко!“¹⁵ љубио прелепу Хилду Браун. Тачније – Кокс.

– Које сте име дали детету? – питам.

Густав ме гледа, и гаси цигарету о потпетицу.

– Ђаво би ка знао. . .

И оде у одгајалиште да поприча са четвороножним ађутантом.

---

¹⁵ У Русији је обичај да кад гости на свадби викну „горко“ младенци треба да се пољубе.

Сада су се опет појављивали заједно. Пас као да је постао говорљивији.

Једном сам видео Пахапиља с књигом. Читао је у загрејаној сушионици. За столом пожутелим од уља за подмазивање оружја. Испод гвоздених кука за коже, Гарун је спавао крај његових ногу.

Пришао сам на прстима. Завирио преко рамена. Била је то руска књига. Прочитао сам наслов:

„Трикови на клупској сцени“ . . .

Напред иде Пахапиљ са Гаруном. У руци му поводац од воштаног платна. Сваки час удара се по сари чизме.

На каишу му се клати празна футрола. Тетејац је у цепу.

Пут према шуми блокира десетар Петров. Мали и трапави Фидел се спотиче док хода ивицом пута. Често без потребе скида осигурач. Фидел изгледа као да су га присилно везали за аутомат.

Затвореници га презиру. И ако се нешто деси – неће га поштедети.

Пре годину дана, недалеко од Синдора, Фидел је због неког прекршаја зауставио етапу¹⁶. Откочивши осигурач, натерао је колону да уђе у ледену речицу. Затвореници су стајали без речи,

---

¹⁶ Принудни транспорт затвореника или прогнаних до места одслужења казне, или колона затвореника који се спроводе.

схватајући колико је *калашњиков* са шездесет метака опасан у рукама психопате и кукавице.

Фидел их је четрдесетак минута држао на нишану, беснећи све више и више. Онда га је неко из последњих редова несигурно опсовао. Колона се заљуљала. Први редови су запевали. Изнад реке се заорило:

У стара добра времена,
близу Ростова и Дона,
био сам код једне добре цице. . .
Какав сам био лепотан,
обуко сако шаниран,
и лоне, оне праве фрулице. . .

Фидел је почео да узмиче. Био је мали, трапав, у крутој јакни постављеној крзном. Повикао је, очију побелелих од ужаса:

– Стој, олошу, побићу вас!

И тада се појавио рецидивист Купцов. (Познат и као Коваљ, Анагизаде, Гак, Шалико, Рожин) Изашао је из првог строја. И у тишини која је наједном настала рекао је, лагано померивши руком цев аутомата:

– Напалио си се? Ја ћу те угасити. . .

Његови прсти белели су се на тамној цеви.

Фидел је цимнуо *калашњиков* ка себи. Запуцао наслепо у ваздух. И само узмицао, узмицао. . .

Тада сам први пут видео Купцова. Његова шака је деловала елегантно. Јакна је усред мраза била раскопчана. Уместо замрле песме одзвањале су речи:

„Ја ћу те угасити. . .“

Личио је на човека који иде против ветра. Као да га је ветар заувек одабрао за свог противника. Ма где ишао. Ма шта радио. . .

После сам често виђао Купцова. У мрачној, влажној ћелији изолатора. Поред ватре на сечи шуме. Бледог од губитка крви. И осећај ветра није ме више напуштао.

Напред иде Пахапиљ с Гаруном. Пуцкајући повоцем нешто му говори на естонском. На матерњем језику инструктор се обраћа само псима.

Слева колону чува десетар Петров с пушком на готовс. За то крило не треба се бринути. Људи знају шта значи модернизована варијанта *калашњикова* у рукама таквог ратника као што је Фидел.

Прелазимо хладну уску речицу. Пазимо да се затвореници не сакрију испод мостића. Изводимо бригаду на прелаз преко пруге. Осећамо мирис чађи са станице, пресецамо железнички насип. И упућујемо се према сечи.

Тако се зове део шуме, окружен привременом климавом оградом. У висини крошњи штрче дрвене стражарске осматрачнице.

У пратњи је група са смене страже. Предводи је наредник Шумејко, који се данима досађује ишчекујући ванредну ситуацију.

Уводимо бригаду у стражарски сектор.
После тога обавезе се мењају.

Пахапиљ постаје радиста. Узима из сефа Р-109. Извлачи антену, гипку као пецаљка од бамбуса. Затим у широки етар изговара тајанствене нежне речи:

– Ало, Ружо! Ало, Ружо! Овде Пион! Овде Пион! Не чујем вас. Не чујем вас! . . .

Фидел уз језиву буку помера зарђале резе у ходнику. Броји картоне затвореника. Узима кључеве од сошке. Разгледа сигналне ракете „ћилибар“ и „жабице“. Проверава да ли се пећ добро угрејала. Претвара се у контролора спаваонице.

Затвореници пале ватре. Возачи камиона за превоз балвана стају у ред за дизел. Довикују се стражари на осматрачницама. Наредник Шумејко, чију смо личност први пут запазили после туче на Којни, тихо тоне у сан. Иако је једини дрвени лежај намењен војнику који није на стражи.

Дванаест стражарских осматрачница уздиже се изнад шуме. Почиње радни дан.

Унаоколо – дим ватри, брујање мотора, мирис свеже пиљевине, довикивање стражара. Тај живот се лагано топи у бледом септембарском небу.

Бучно, уз одјек, падају борови. Тегљачи их вуку лемећи грмље. Сунце баца заслепљујуће зраке на фарове камиона. А изнад сече шуме, у широком простору етра мукло одзвањају речи:

– Ало, Ружо! Ало, Ружо! Овде Пион! Овде Пион! Стражари су на осматрачницама! Алармни

систем је у реду! Забрањена зона је отворена!
Банда је приступила послу! Пријем! Не чујем вас!
Не чујем вас! . . .

Контролор ме је пустио у зону. Иза мене је непријатно звекнула реза. Поред ватре је кувар-слободњак Галимулин пунио шољу за чифир¹⁷. Прошао сам поред њега, мада је употреба чифира била строго забрањена. По затворским правилима чифиристи су сматрани наркоманима. Али сви робијаши су пили чифир, и ми смо то знали. Чифир им је био замена за жене.

Галимулин ми је намигнуо. Схватио сам да је мој либерализам предалеко отишао. Остало ми је само да му припретим самицом. На шта ме је Галимулин поново почастео својим јеретичким осмехом. Предње зубе није имао.

Прошао сам поред одсечених стабала, уживајући у жутом пресеку. Пропустио сам тегљач, који је бучно ломио грање. Штитећи лице од паучине ишао сам кроз шуму до алатничарске радионице.

Затвореници су ваљали балване, секли гране. Плећати истетовирани радник који је качио дебла на дизалицу вешто је баратао куком.

---

¹⁷ Напитак добијен прокувавањем чаја изузетно јаке концентрације, који има психостимулативно дејство и представља неку врсту наркотика, а при дуготрајној употреби изазива зависност. Ефекат наступа брзо и сличан је дејству лаких психостимуланса.

– Живље, багро – викнуо је, дланом заклањајући очи – забушанте не водимо у комунизам! Наставиће да рмбају у садашњем поретку. . .

Дрвосече су спустили секире, бацили јакне на гомилу грања. И опет је гвожђе бљеснуло на сунцу.

Ишао сам и размишљао:

„Ентузијазам? Занос? Ма ништа од тога. Обична гимнастика. Дрскост. . . Снага, која би лако могла да прерасте у насиље. Само им дај слободу. . .“

Довикујући се са стражарима, обишао сам сечу шуме дуж жице. Скачући са хумке на хумку прошао сам риђу мочвару. И изашао на пољану обасјану бледим јутарњим сунцем.

Поред ниске ватре седео је човек, леђима окренут мени. Пред њега је била дебела књига без корица. У левој руци држао је сендвич с парадајз пиреом.

– А, Купцове – рекох – опет забушаваш?!
Зажелео се самице?

У одјецима радне буке, поред ватре – затвореник је лично на гусара. Као да је испред њега кормило, а брод плови уз ветар.

. . . Зима, казнени изолатор. Дуге сенке испод борова. Прозори завејани снегом.

Иза зида, звецкајући лисицама, шета Купцов. У књизи радних налога записано је: „Одбија“.

Узимам из сефа матрикулу Бориса Купцова. Тридесет речи, налик на експлозије. БОМЖ (без

одређеног места живљења). БОЗ (без одређеног занимања). Ознака ОР (опасни рецидивиста). Тридесет две године у логорима. Најстарији рецидивиста Уст-Вимског логора. Четири пресуде. Девет бекстава. Не ради из принципа. . .

Питам:

– Зашто не радиш?

Купцов звецка лисицама:

– Скини ми наруквице, шефе! То је злато без вредности.

– Зашто не радиш, мајсторе?

– Закон не дозвољава.

– А да ждереш твој закон дозвољава?

– Нема тог закона да ја гладујем.

– Ваш робијашки кодекс је завршио своје.

Све ваше главешине одавно су пукле. Антипов цинкари. Мамај је десна рука иследнику. Седи се наукао на морфијум. Топчилу су дигли у Ропчи.

– Топчила је био цибер и смрад, зелен као гушчије говно. Зар је он лопов? Дрпити баби кофер – то је његова срећа. Зато је и пао. . .

– Добро, а ти?

– А ја сам наследни руски лопов. Крао сам и крашћу. . .

Преда мнош, крај ниске ватре, седи човек. Поред њега у трави бели се књига. У левој руци држи сендвич. . .

– Здраво – каже Купцов – објасни ми ово, шефе. Овде пише – убио човек бабу због пара. Толико се мучио да је сам пошао на робију. А ја сам, замисли, знао једног типа у Туркестану. Тај

тип има тридесетак убистава и никад није осуђиван. Доживео седамдесет година. Деца, унуци, предавао музичко под старе дане. . . Штавише, историја казује да се може још боље проћи.

Уништити рецимо десет милиона, или већ колико, а онда запалити „Херцеговину флор“¹⁸ . . .

– Слушај – кажем ја – радићеш ти, кунем се. Пре или касније бићеш шофер, качићеш балване на куку или ћеш да возиш терет. У најгорем случају резаћеш грање. Или ћеш да радиш, или ћеш липсати у казненом изолатору. Радићеш, дајем ти реч. Иначе ћеш црћи. . .

Погледао ме као ствар. Као аутомобил с иностраним таблицама преко пута Ермитажа. Осмотрио ме од браника до ауспуха. Затим је разговетно изговорио:

– Ја волим себи да угађам. . .

И одмах – капетански мост изнад таласа. Једра поцепана на фронцле. Ветар, слане капљице. . .

Питам:

– Хоћеш да радиш?

– Не. Рођен сам да крадем.

– Иди у казнени изолатор!

Купцов устаје. Скоро је љубазан са мном. На лицу му се заледила гримаса веселог чуђења.

Негде падају борови, парају небо. Тутњи камион за превоз балвана.

---

¹⁸ Омиљене Стаљинове цигарете.

Недељу дана Купцов труне у изолатору. Без цигарета, без ваздуха, на сувом хлебу.

– Свака част, шефе – говори кад пролазим поред решетке.

На крају га контролор пушта у зону.

Истог дана добија конзерве, путер, бели хлеб. Загонетна организација, затворски систем снабдевања, обезбеђује му све што му је потребно. . .

Фебруар. Уске сенке леже међу боровима. У одгајалишту лају пси.

Напустивши касарну Хедојан и ја улазимо у зону.

– Ајде – каже Рудолф – ти иди брисаним простором¹⁹, а ја ћу теби у сусрет.

Он иде преко депоније према изолатору. По правилу службе дужни смо да идемо заједно. Надзорници се крећу само удвоје. Не говори узалуд капетан Пришчепа: „Двојица – то је више него ти и ја. Двојица – то смо ми. . .“

Раздвајамо се испод кошаркашких табли. У зимску поноћ личе на вешала. Чим замакнем иза буради на отпаду, Рудолф Хедојан ће се вратити. Запалиће цигарету и кренуће према дежурној соби, где откуцава зидни сат. И ја бих могао да

---

¹⁹ У недостатку адекватнијег термина, *брисани простор* овде означава коридор који на нишану држе стражари с осматрачнице, и у случају нужде могу да отворе ватру без дозволе старешине.

се вратим. Ми бисмо све схватили и насмејали се. Али сувише сам опрезан за тако нешто. Ако то урадим, сваку стражу ћу одседети у дежурној соби.

Навлачим воркутску капуљачу и отварам врата суседне баракe. Неподношљиво звекеће емајлирани чајник. Значи, у бараци не спавају. Лежаји су празни. На столу је гомила новца и карата. Око стола – двадесетак људи у доњем вешу. Погледавши према мени, настављају игру.

– Не жури, стоко – каже џепарош Чали – све ћу вам покупити!

– Алавом похлепа дође главе – примећује дилер девиза Белуга.

– Дижем – показује карте Адам.

– Излазим – тихо каже Купцов.

Могоа бих да одем. Да вратим чајник на место и залупим врата. Облаци паре покуљали би из загрејане просторије. Ишао бих кроз зону, оријентишући се према рефлектору поред дежурне, где откуцава зидни сат. Могоа бих станем, да попушим цигарету испод кошаркашког обруча. Да стојим једно три минута, и гледам како се црвени опушак у снегу. А онда бих у стражарској соби слушао како Фидел говори о љубави. Чак бих довикнуо уз свеопшти смех присутних:

– Еј, Фиделе, боље испричај како си се грешком попео на заставника Јевченка. . .

За све то нисам довољно храбар. Ако се то деси, нећу више смети да уђем у бараку. . .

Говорим с прага:

– Кад шеф улази треба устати.

Затвореници покривају карте.

– Без трикова – каже Купцов – сада се не сме.

– Пат-позиција, шефе – каже Адам.

Остали ћуте. Пружам руку. Купим меке изгужване новчанице. Гурам их у џеп и испод пазуха. Чали ме хвата за лакат.

– Руке к себи! – наређује Купцов.

А затим, обраћајући се мени:

– Шефе, олади!

Лупају врата за мнош, звечи емајлирани чајник.

Идем према капији. Пажљиво носим новац испод пазуха, као штене. Осећам на својим плећима тежину свих руку које су додиривале ове згужване новчанице. Горчину свих суза. Бес. . .

Нисам ни приметио кад су притрчали отпозади. Одједном ми је постало тесно. Туђе сенке мотале су се под мојим ногама. Блеснула је лампица у жичаној огради. И пао сам, а да нисам чуо сопствени крик. . .

У болници сам лежао недељу и по дана. Изнад моје главе висио је звучник. У глаткој дрвеној кутији живеле су мирнодопске вести. На нахткани су стајале шаховске фигуре измешане са бочицама од лекова. Напољу се пружио мразни дан. Пејзажи у прозорском раму. . .

Суво чисто рубље. . . Меке папуче, опран
чист мантил. . . Весела музика из звучника. . .
Клинички искрена и директна свакодневица.
Све то је заклањало изолатор, жуте лампе изнад
шумског газдинства, стражаре слеђене уз аутомате.
Па ипак сам се често сећао Купцова. Уопште
се не бих се изненадио да ми сврати у посету у
својој логорашкој одећи. И још с књигом у руци.

Нисам знао ко ме је ударио поред противпо-
жарног хидранта. Али сам осећао: недалеко од
беле оштрице промакао је осмех Купцова. Пао је
као сенка на његово лице. . .

У папучама и мантилу прешао сам преко
завејаног дворишта. Ушао сам у мрачно крило
зграде и обуо чизме. Затим сам камионом за
превоз балвана стигао у штаб. Јавио се пуков-
нику Гречњеву. На столу је витез од кованог
гвожђа замахнуо копљем. Тон је био службено-
фамилијарни:

- Прича се да су покушали да те убију?
- Само су ми набили шило у гузицу.
- И како је? – упита потпуковник.
- Ма онако – кажем – добро.
- Како се то десило?
- Коцкали су се. Одузео сам им новац.
- Када су те пронашли новца није било.
- Наравно.
- Зашто тражиш невоље?
- Зато што се такве ствари завршавају крвљу.
- Друже потпуковниче. . .
- Крвљу, друже потпуковниче.

- То је у нашем интересу.
- Ја мислим да треба по закону.
- У реду, сматрај да ово нисам рекао. Ти си из Питера²⁰ ?
- Са Охте²¹.
- У штабу причају овакав виц. Дошао мајор Бережној на Ропчу. Стражар га не пушта. Бережној виче: „Ја сам из штаба јединице!“ Стражар одговара: „А ја из Лиговке²²!. . . “ Владаш ли ти захватима?
- Мање-више.
- Кажу – од секире и пајсера нема заштите. . . Можемо да те пошаљемо у прекоманду.
- Ја се не бојим.
- То је глупо. Послаћемо те у Синдор. . .
- Зар у Синдору нема затвореника? Исте цукеле и битанге.
- Ти би да истерујеш правду?
- Не бих.
- Друже потпуковниче.
- Не бих, друже потпуковниче.
- Одлично – рече он – иначе немаш перспективу. Солидних си габарита, неће оманути. . .

Штапски камион ме одвезао до прелаза преко пруге.

---

²⁰ Санкт Петербург (Лењинград). ²¹ Рејон у Санкт Петербургу, на ушћу реке Охте у Неву. ²² Лиговски проспект и суседни блокови у Санкт Петербургу.

Ходао сам по утабаном глатком путу. Затим по стазици испрљаној коњским балегом. Да скратим пут прешао сам залеђени поток. И даље – поред врапчије галаме. Дуж плавичастих сметова и бодљикаве жице.

Праћен лавезом стражарских паса стигао сам до зоне. Видео сам избледелу ружичасту заставу над таванским окном касарне. Искошену дрвену печурку и стражара с ножем о појасу. Непознатог војника поред чесме. Чиста дрва сложена у гомилу испод надстрешнице. И одједном сам осетио како ми је недостајао овај тешки мушки живот. Овај живот са дуваном и псовкама. Са хармоникама, кожусима, аутоматима, фотографијама, зарђалим жилетима и јефтином колоњском водом. . .

Ушао сам код заставника. Дао му листу следовања. Затим кренуо у сушионицу.

Тамо су поред платформе од дасака затрпане теговима седели војници и љуштили кромпир.

Нису ми постављали питања. Само се писар Богословски подругнуо:

– А ми те унели у вечни списак јединице. . .

Како сам после сазнао, из штаба су послали војног иследника. Он је одржао предавање: „Искореењивање буржоаске уметности“.

После су га питали:

– Како је наш рмпалија?

Предавач је одговорио:

– Истрага је на једином исправном путу, другови. . .

Купцова сам видео у зони. То је било пре развођења бригада затвореника. Пришао је и без осмеха упитао:

- Како здравље, шефе?
- Добро – кажем – а ти и даље одбијаш?
- Све док ме закон храни.
- Значи не радиш?
- Апстинирам.
- Значи нећеш?

Поред нас су уз тандркање сигналног коло-сека пролазили затвореници. Ишли су у групама и појединачно – према капији. Бригадири су јурили забушанте по зони. А Купцов је стајао не скривајући се. . .

- Нећеш да радиш?
- Нихт – каже он – стиже зелени тужилац – пролеће! Свако дрво је штек.
- Ти би да бежиш?
- Аха, спринтом. Кажу да је здраво.
- Имај на уму, у шуми ћу те напунити оловом без упозорења.
- Јасно – одговорио је Купцов, намигнувши. Ухватио сам га за крагну радне блузе.
- Слушај, ти си сам! Лоповски закон не постоји. Сам си. . .
- Тачно – осмехнуо се Купцов – солиста. Наступам без хора.
- Е, па црћи ћеш. Сам против свих. Значи – ниси у праву. . .

Купцов је изговорио полако, строго и разговетно:

– Појединац је увек у праву. . .

И одједном сам схватио да ми је драг овај робијаш који је хтео да ме убије. Да сам стално размишљао о њему. Да не могу да живим без Купцова.

То је било тако неочекивано, глупо, одвратно . . . Решио сам да о свему размислим, да не грешим душу.

Пустио сам га и кренуо даље. Почињао сам нешто да наслућујем. Тачније – да осећам како је овај последњи следбеник робијашког кодекса Уст-Вимског логора – мој двојник. Да ми је рецидивист Купцов (познат и као – Шаликов, Рожин, Аљамов) драг и потребан. Дражи од војничког пријатељства, које је уништило бедне остатке мог идеализма. Да смо ми – једно. Зато што тако можеш мрзети само себе.

И још сам осетио како је он уморан. . .

Сећам се те зиме, фебруара, усправног дима изнад барака. Када логор утоне у сан постане веома тихо. Само понекад вучјак на стражарском месту придигне главу звездкајући ланцем.

Тројица смо на контролном пункту.

Фидел греје руке поред вратанаца пећи. Штитник на његовој шапки је одваљен. Личи на птичији кљун. Поред њега седи жена у пустеним чизмама, потамнелим од истопљеног снега.

– Ми се презивамо Купцови – каже она развезујући мараму.

– Састанак није дозвољен.

- Па ја сам издалека.
- Није дозвољено – понавља Фидел.
- Момци. . .

Фидел ћути, затим се нагиње према жени и нешто шапуће. Нешто јој говори, дрско, али као да се стиди.

Уводе Купцова. Он хода као криминалац, као да није у затвору. Грби рамена и увлачи песнице у рукаве. И поново имам осећај буре изнад његове главе. Поново видим капетански мост. . .

Застаје у ходнику. Завирује у дежурну собу, препознаје и гледа, гледа. . . Не може да се нагледа. Само му се прсти беле на челичној решетки.

- Борја – шапуће жена – сав си зелен.
- Као краставчић – шали се он.
- Састанак није дозвољен – говори Фидел.
- Они су предложили – жена тужно гледа мужа – они су предложили. . . Стидно ми да поновим. . .

– Наћи ћу – говори Купцов тихо, самом себи – наћи ћу ја вас, момци. . . А кад будем наплаћивао – нема попушта. . .

– Олошу – претеће говори Фидел – у изолатору има ћелија колико хоћеш.

Затим, обративши се дежурном надзорнику:

– Води га!

Жена је вриснула, плаче. Купцов стоји, образ му је прислоњен на решетку.

– Пристани, Тамара – каже неочекивано и разговетно – пристани. Пристани на оно што ти нуде шефови. . .

Надзорник га хвата за лакат.

– Пристани, Томка – каже он.

Надзорник га вуче, скоро му кида робијашко одело. Виде се мршаве јаке кључне кости и плави орао на грудима.

– Пристани – и даље моли и преклиње Купцов. . .

Отварам врата. Излазим на пут. Заслепљују ме фарови бучног камиона за превоз балвана. У мрклом мраку који одједном настаје једва се види пут. Посрћем, падам у снег. Видим небо бело од звезда. Видим трепераве лампе изнад шумског газдинства. . .

Све се расплињава, нестаје. Присећам се мора, дина, белог песка. И девојке која је увек била у праву. И тога како смо седели једно поред другог на дну преврнутог чамца. И како сам уловио греча, бацио га у море. А затим убеђивао девојку да је рибица викнула: „Мерси!“ . . .

После нисам више осећао хладноћу, и схватио сам да се смрзавам. Онда сам устао и кренуо. Мада сам знао да ћу много пута посрнути и пасти. . .

После неколико минута осетио сам мирис сирове брезовине. Видео сам дим изнад дежурне собе.

Стакла контролног пункта бацала су дрхтаву жуту светлост на стазу који су утабали тегљачи. . .

Кад сам ушао, Фидел је чистио жар, мрштећи се од пламена ватре. Инструктор је, вративши се из обиласка, пио чај. Жене није било. . .

– Та Њурка је била жешћа риба – причао је Фидел – дођеш – вотка, пихтије. Чиста романтика. Цугнеш, замезиш, и душа ти у рају. А што је најважније – брижна, као: „Вања, хоћеш расола?“

– Можемо ли да се договоримо – мргодно је упитао инструктор – да ми опере обојке?

И опет је дошло пролеће. Последњи црни снег однео је ону посебну зимску топлоту. По мокрим стазама од брвана лагано су се вукли дани. . .

Тај месец Купцов је провео у изолатору. Ослабио је. Испод раскопчане јакне виделе су се кључне кости. Био је миран, само једном је кидисао на Фидела. С муком смо их раздвојили.

Нисам се изненадио. Вук мрзи псе и људе. Али ипак више – псе.

Три пута сам га пуштао у зону. Три пута је пословођа писао кратку белешку:

„Одбија.“

Командир стражарске пратње у зеленом мантилу обасјао је списак батеријском лампом.

– Сеча шуме – излази! – наредио је.

Преузели смо бригаду на капији испред барака. Обуздавајући Гаруна, Пахапиљ је отишао напред. Ја сам се, држећи одстојање, ходао позади.

Насеље Чебју дочекало нас је лавежом паса, мирисом мокрих дрва, суморном равнодушношћу житеља.

Дуж запуштених дворишта ишли смо ка болници. Скрнули смо ка реци, на којој није више било леда, неочекивано чистој и сјајној. Прешли

смо преко грубо склепаног дрвеног мостића. Пресекли пругу с жућкастом травом између прагова, прошли поред огромних цистерни, црпне станице и помпезног здања клозета железничке станице. А затим изашли на стазицу од брвана, прљаву од кише.

– Кад сам био мали, волео сам да шљапкам по блату – рекао ми је Фидел. – А ти? Колико сам каљача оставио у говнима, ужас. . .

Поред сече смо срели стражарску групу. Стражари су били у кратким јакнама постављеним крзном. У рукама су носили телефонске апарате и РАП футроле с оквирима.

Пахапиљ је зауставио робијаше, салутирао и кренуо да рапортира.

– Остав! – прекинуо га је командир страже Шумејко.

Крупан и бубуљичав, он делује сањиво, чак и док трчи по пиво. Снажна индивидуалност наредника Шумејка долази до изражаја само током ванредних ситуација. Све осим њих одавно му је дојадило. . .

Шумејко је пребројао затворенике. Мешајући њихове личне картоне упућивао је строј за стројем у простор ограђен бодљикавом жицом. И на крају махнуо стражарима.

Ушли смо у контролни пункт. Фидел је бацио оружје у сошку и легао на дрвени кревет. Проверио сам алармни систем и почео да ложим пећ.

Пахапиљ је из сефа узео токи-воки. Извукао је металну антену, савитљиву попут пецаљке. И

онда испунио небеско пространство загонетним бајалицама:

– Ало, Ружо! Ало, Ружо! Овде Пион! Овде Пион! Алармни систем је у реду. Забрањена зона је отворена. Банда ради. Не чујем вас, не чујем вас, не чујем вас. . .

Ушао сам у радну зону, кренуо према алатници. Поред бурета са нафтом црнео се суморан дугачак ред. Неко је запалио, али одмах бацио цигарету. Џепарош Чали намерно је гласно запевао кад ме угледао:

Док се шетам перончићем
железничке станице,
побећи ћу с коферчићем,
хвала ноћна тамнице. . .

Нешто су ми говорили, ја сам одговарао. Затим сам, сагињући се, кроз шуму избио на пољану. Тамо је поред ватре чучао човек.

- Не радиш, баксузе?
- Апстинирам. Здраво, шефе.
- Значи одбијаш?
- Без промене.
- Хоћеш да радиш?
- Закон не допушта.
- Две недеље казненог изолатора!
- Шефе. . .
- Хоћеш да радиш?
- Шефе. . .

– Као шофер, носач, дрвосеча. . .

Пришао сам и растурио ватру.

– Хоћеш да радиш?

– Да – рече он – идемо.

– Као резач грања или утоваривач?

– Да. Идемо.

– Иди напред. . .

Ишао је и придржавао грање. Газио је блато не гледајући.

Испод стражарске осматрачнице, поред оборених стабала, пушили су затвореници.

Рекао сам пословођи:

– Секиру.

Пословођа се подсмехнуо.

– Секиру! – викнуо сам.

Пословођа је дао Купцову секиру.

– Хоћеш код Летјаге у бригаду?

– Да.

Његови прсти невешто су стискали крај држаља. Шака је деловала грациозно на потамне-лом дрвету.

Како сам желео да замахне! Збацио бих капут. Збацио бих двадесет векова цивилизације. Сетио бих се свега чему су ме учили на обуци. Истргао бих му секиру а да не би ни схватио шта се дешава. . .

– Хајде – наредио сам, стојећи на два корака од њега. Осећајући сваку травку под ногама. – Хајде – рекао сам.

Купцов је коракнуо у страну. Полако је клекнуо поред пања. Ставио леву руку на жуту,

храпаву, светлуцаву површину. Онда замахнуо секиром и ударио из све снаге.

– Најзад – рекао је крварећи – е сад је све у реду. . .

– Шта стојиш, балване? – обратио ми се пословођа, притрчавши. – Успео си, шефе, зови санитар! . . .

* * *

4. априла 1982. године, Минеаполис

Бићу кратак, јер ћу вас за три дана видети. Минеаполис је огроман миран град. Људи се ретко срећу. И аутомобила је мало.

Овде је назанимљивија – река Мисисипи. Башта. Широка је у овим крајевима око двеста метара. Укратко, препливао сам је наочиглед гомиле америчких слависта.

Препливао сам Мисисипи. Тако ћу и написати у Лењинград. По мом мишљењу, већ због овога је вредело отићи. . .

Знате, у марту сам давао интервју Роју Стилману. Питао је:

– Чиме те је највише изненадила Америка?

Одговорио сам:

– Тиме што постоји. Тиме што је ово – стварност.

Америка је за нас била нешто попут Картагине или Троје. И одједном се испоставило да је Брод-

веј стварност. Тифани је стварност. „Флетајрон“ је стварност. И Мисисипи је стварност. . .

Идем тако једном Доњим Менхетном. Станем поред бара. Бар се зове – „Код Џонија“. Уђем. Узмем своју ајриш кафу и седнем крај прозора.

Осећам, под столом је неко. Сагнем се – пијана скитница. Обезнађени Црнац у црвеној кошуљи. (Узгред, исту такву кошуљу видео сам на Јевтушенку.)

И одједном умало да заплачем од среће. Зар сам ово ја?! Пијем ајриш кофи у бару „Код Џонија“. А под столом се ваља тамнопута скитница. . .

Наравно, срећа не постоји. Ни мир не постоји. Осим тога, ја сам безвољан. И тако даље.

Наравно, све је то лажни сјај, блештава украсна трака. И бар, и пијани Црнац, и ајриш кафа. Али нешто, значи, има и у тој украсној траци. Колико се пута у последњој деценији мењао облик женских шешира? А украсна трака вековима остаје украсна трака. . .

Рецимо – среће нема. Мира – нема. Ни воље исто тако нема.

Али постоје некакви напади безумног одушевења. Зар сам ово ја?

Смештен сам у хотелу „Кертис“, где има свакојаких забава. Ту је бар. Ту је базен. Ту је нека сумњива просторија „Хавана рум“. Ту је продавница сувенира, где сам купио купаће гаће за Мисисипи. (На предњем делу је насликана виршла и два тврдо кувана јајета. . .)

Ту су чисти чаршави, топла вода, телевизор, папир. Ту је диван сусед – Ернст Неизвесни. (Баш је тада уверљиво доказивао Харисону Солсберију: „Вертикала – то је Бог. Хоризонтала је – Живот. У тачки пресека смо ја, Микеланђело, Шекспир и Кафка. . .“)

Ту сте ви, коме шаљем ово глупо писмо.

Смештен сам у хотелу. Учествујем на неком необичном симпозијуму. Пара – отприлике стотка.

Рано изјутра изаћи ћу из хотела. Биће прохладно и влажно. Зауставиће ме нека скитница и питаће ме:

– Да немаш шибицу?

Одговорићу:

– Ево.

И пружићу му упаљач. А човеку ће бити тешко да запали на ветру. И тада ћу додати:

– Према себи. . .

И тешко да ће погледати за мном. Зато што тих неколико речи могу да изговорим без акцента.

Рећи ће:

– Прохладно је данас.

И ја ћу одговорити:

– Sure.

И отићи ћемо – свако својим путем. Два апсолутно слободна човека. Учесник необичног симпозијума и скитница у џемперу, на коме би му позавидео Јевтушенко. . .

Ноћас смо играли бинго. И Неизвесни је четири пута изгубио. Победиће значи у некој другој, непознатој игри. . .

Све вас поздрављам. Ускоро се видимо. Доносим мали одломак и крај затворске повести. Послали су ми га преко Љевина из Тексаса. Нема почетка. Сећам се, почињала је овако:

„На Северу се заиста рано смркава. А у зони – поготово. . .“

Убацићу негде ту реченицу.

Е па довиђења. . .

* * *

Чим је престало брујање мотора, високо изнад глава зачуо се шум борова. Затвореници су престали с радом, извукли кашике из сара на чизмама и кренули према шупи.

Кувар је уронио кутлачу у густу тамни чорбуљак.

Јели смо ћутке, затим извадили дуван и припалили на угарцима.

Дим ватре се дизао увис, стапајући се са бледим октобарским небом. Било је тихо. Борови су шумели око места сече шуме, које је опустело без брујања мотора.

– Да причамо о чудима? – рекао је бригадир Агешин навукавши поцепану затвореничку ушанку.

– Прекини – одазвао се Белуга – после твојих прича не може да се спава.

– Не може да се спава? А ти га дохвати, па о колено! На слободи ћеш наћи нови, много већи. . .

Затвореници се шкрто насмејаше. У јесењем ваздуху осећао се мирис дизела. Њихало се дрвеће у бледом небу. Сунце је падало на храпаве жућкасте пањеве.

По страни су пушила двојица. Кратконоги момак у јакни избледелој од прања – Јерохин. И бивши предрадник, житељ Черниговске области, мршави мужик – Замарајев.

– Ти си глуп човек, Јероха – говорио је Замарајев – глуп и неозбиљан. Таквима је место у мртвачком сандуку и зоолошком врту. . .

– Смири се – рече Јероха – шта си се навадио . . . Да не буде проблема. Могу да те боцнем. . .

– Баш си ме уплашио. . . Само блебећеш, а живот пролази. . .

Јерохин се наљутио:

– Не таласај, мене не можеш да мунташ. . . А и зашто да причам с тобом? Па ти си стока! Прекјуче си насртао вилама на радио. . . Све у свему – сељачина. . .

– Ми у свакој кући имамо радио – рекао је Замарајев.

Сањалачки је погледао навише и наставио:

– Имао сам своју кућу. . . Шупу под црепом. . . Дрвену шталу. . . Под прозором – јасмин. . . Живео сам поштено. Дође, ето, кум да се омрси. . .

– Кум? – узбудио се Јероха. – Мислиш опер?²³

– Опер. . . Ти си опер. Кум, кажем. . . Родбина . . . Дође, ето. Носи флашу црног вина. . . Мој кум је био озбиљан човек, инвалид. . .

– Члан партије, а? – поново се убацио Јероха.

– Ванпартијски комуниста – издекламовао је Замарајев – ногу је изгубио у време велике чистке.

– Значи, народни непријатељ?

– Није непријатељ, него поручник ОГПУ²⁴.

Чувао је овакве хијене као што смо ми. Остао је без ноге. Смрзла се на положају. . . Из службе су га избацили, али су му дали пензију. . .

– Није требало – рече Јероха.

Замарајев није чуо. На лицу му је лебдео срећан осмех. Наставио је:

– А мој кум је волео да се нашали. Ето, каже још с прага: „Иди по флајку!“ Ја таман обујем каљаче, а кум се смеје: „Остав, имам“. И вади флашу црног. Код нас се вино продавало по рубљу и четири. А укус – као да је рубљу и седамдесет две. Сипамо, а оно. . . Милина, ред у кући. . . Живео сам поштено. . .

– Поштено. . . А за шта лежиш?

Замарајев је ћутке лупио гранчицом по сари чизме.

---

²³ Овлашћени оперативац, службеник криминалистичке службе или друге јединице овлашћен за спровођење оперативно-истражних мера у оквиру истраге. ²⁴ *Объединённое государственное политическое управление*: обједињена државна политичка управа при Савету народних комесара СССР, политичка специјална служба.

– Питам за шта лежиш? – није престајао Јероха.

– Ма за фирнајз.

– Јеси крао?

– Мислиш фирнајз?

– Аха.

– Фирнајз јесам.

– Поштено. . . И шта онда с њим? На пијацу?

– Не, пио сам га уместо лимунаде.

– Тако значи – подсмехнуо се Јероха. – И колико си фирнајза диго?

– Ех, какво је то био време – рече Замарајев – какво време. . . Је л' фирнајза? Једно две тоне.

– Колко је то пара? Педесет кека?

– По оптужници – четрдесет хиљада. Старих, наравно. . .

– Охо! А колко је то у вотки?

– Ти си глуп човек – разљутио се Замарајев – само ти је то у глави. Иди у циркус уместо кенгура. Чуо си за кенгура? Онај с новчаником на стомаку.

– Ајде не лај – рече Јероха – не лај. Да не добијеш по лабрњи!

– Добро – зауставио га је Замарајев – прекидам. – А пао сам јер завиде људи на туђе милионе. С парама сам свуд шеф. Паре су сила. . .

– Е, кад дође комунизам – злобно је рекао Јероха – остаћеш без пара, бићеш гори од смећа. У комунизму ће укинути паре. . .

– Сумњам – рекао је Замарајев – без пара ће све покрасти. Тако да неће укинути. Ако буде пара, ни комунизма се не бојим.

– А шта ће теби, стоки, паре? Да палиш примус? Јеси носио некад шимике? Увозне шимике? Бар кинеске – галамио је Јероха, чудно гледајући у своје похабане логорашке чизме.

– Имао сам чизме од кравље коже – одазвао се Замарајев – сашио их шупрак.

– Како то мислиш шупрак? – није схватио Јероха.

– Ти си глуп човек. Руски језик не разумеш. . .

Али Јероха није могао да се заустави:

– Да је мени тих четрес кека! Ала би то био провод. Шта мислиш, шта је живот? То је – калеидоскоп! Како сам ја банчио на слободи! Оно, дођеш у коктел-бар. Вадиш три црвене. Добијеш кафу, строганов. . . И свира музика, риба колко волиш. Дозволите, што се каже, туру валцера? У смислу – танго. . . Она игра, полугола, блиста као штука. . . Онда је водиш у собу. . . Успут – нешто из новина. Сергеј Јесењин, летећи тањире. . . Ех, како сам се проводио!. . . А ако добијем корпу, имао сам метод како да сваку лепо наговорим. Метод је прост: „Лези – кажем – кучко, убићу те!. . . “ Да, био сам зајеван. Чак су и девице пода мном вриштале.

– Шта јој вреди да вришти? – рече Замарајев.

– Е, мој циберу! А секс?

– Шта? – није схватио Замарајев.

– Секс, кажем. . .

– Ма реци ко човек.

– Па љубав, љубав. Шта ти мислиш, шта је љубав? Љубав, то је. . . Љубав, то је. . . калеидоскоп. Оно – данас једна, сутра друга. . .

– Љубав – рекао је Замарајев – то је ред у кући. Да буде поштовање. . . А с тим твојима ни проћи кроз село. Срамота од света.

– Ма ти си цео живот једну кобилу јахао. А ја у сваком месту имам по закониту жену. . . Наравно, не кажем.. Дешава се. . . Навучеш нешто на патку. . .

– А? – није схватио Замарајев.

– На патку, кажем. . . Ма оно. . . гонореја. . .

– Шта?

– Какав сељак, не зна за гонореју! Ма триша, балване, триша!

– Ааа – Замарајев се мало одмакао. – А како си ти стигао овамо? Да ниси случајно због тога?

– Дигли ме на игранци. Завуко сам типу шило међу ребра.

– Је л' умро?

– Ма које умро?! Преживео, ђубре. Он, пизда, виче на суду: „Јерохину опраштам!“ А тужилац одбија: „Ви – да, али друштво не може да опрости. . .“ Прво сам се вадио на тоталну неурачунљивост. Вичем: „Напио сам се, ничег се не сећам!. . .“ Ал' на крају су ме пубови провалили. Признао сам. Вичем: „Пуцај! Што не пуцаш, ђубре?! Да види Лењин твоју лоповску њушку!. . .“ То ја тужиоцу. Он ми је и дао три године низашта. Био је о мени чланак у новинама. Не верујеш? Бога ми! Звао се „Буђ“.

– И види се – рекао је Замарајев.

– А хоћеш да ти откријем тајну? – рекао је наједном Јерохин. – Хоћеш да ти кажем тајну да пукнеш од муке. Само – никоме. . .

– Знам ја ваше тајне. Копате тајни тунел.

– Ма какав тајни тунел. . . Хоћеш да ти кажем? Само теби, као другу. Ево слушај: ја сам по мајци Епштајн. . .

– Епштајн – неповерљиво је зашкиљио Замарајев – знам ја такве Епштајне. . . Ма ти си олош, као и сви. . . Ако си Епштајн, зашто лежиш за силеџијство? Зашто ниси оптужен за проневеру?

– По оцу – кратко је објаснио Јероха.

– Епштајн – понављао је Замарајев.

– Стока – чуло се за њим. . .

Тутњава сигналног колосека губила се у широком октобарском небу. Зачуо се звук гатера. Иза дрвећа је тутњећи прошао камион за превоз балвана.

– Идем да ринтам – рече Јероха.

Устао је, отресао труње од дувана. Затим је без освртања кренуо кроз шуму према алатници.

– Ето што је сељак, не зна за гонореју – подсмехнуо се.

– Глуп човек, неозбиљан – мрмљао је за њим Замарајев.

„Кога све не хапсе“ – мислио је Јероха.

„Где ли такви расту?“ – узвраћао је за њим предрадник. . .

Шума је утонула у маглу. На стражарском месту залајао је пас. Појавио се оперативац Борташевич у уским чизмама од бокса.

Затвореници су безвољно устали и разишли се.

На осматрачницама су се сменили стражари. Неко је из досаде укључио рефлектор.

* * *

17. априла 1982. године, Њујорк

Стално размишљам о нашем разговору. Можда је ствар у томе што је зло – произвољно. Што га чине место и време. У ширем смислу – општи трендови историјског тренутка.

Зло одређује конјунктура, потражња, функција његовог носиоца. Осим тога, фактор случајности. Стицај несрећних околности. И чак – лош естетски укус.

Ми непрестано критикујемо друга Стаљина, разуме се – с разлогом. Па ипак, питам се – ко је написао четири милиона достава? (Тај број фигурирао је у поверљивим партијским докумен-тима.) Ђержински? Јежов? Абакумов и Јагода?

Нипошто. Написали су их обични совјетски људи. Да ли то значи да су Руси нација друкара и цинкароша? Ни у ком случају. То је просто био одраз историјског тренутка.

Постоји наравно, урођена предиспозиција према добру и злу. Штавише, на свету постоје анђе-ли и монструми. Свечи и злочинци. Али то је

реткост. Шекспиров Јаго, као отелотворење зла, и Мишкин, оличење добра, су уникати. Иначе Шекспир не би створио „Отела“ .

А у нормалним случајевима, како сам се уверио, добро и зло су произвољни.

Тако да – сачувај нас Боже просторно-временских ситуација које погодују злу. . .

Исти људи показују једнаке способности за злодела и добротина. Неког рецидивисту лако сам могао да замислим као ратног хероја, дисидента, заштитника потлачених. И обрнуто, ратни хероји су се са задивљујућом лакоћом утапали у логорску масу.

Наравно, зло не може да се примењује као идејни принцип. Природа добра више нагиње масовној реклами. Па ипак, у оба случаја делују произвољни фактори.

Зато ми је смешан сваки категорички морални став. Човек је добар! . . . Човек је подлац! . . . Човек је човеку друг, пријатељ и брат. . . Човек је човеку вук. . . И тако даље.

Човек је човеку. . . како то што блаже рећи – табула раза. Другим речима – било шта. У зависности од стицаја околности.

Човек је способан на све – лоше и добро. Жао ми је што је тако.

Зато, дај нам Боже чврстине и храбрости. И још боље – околности времена и места које погодују добру. . .

За дванаест година службе Јегоров је добио дванаест наградних ручних сатова „Ракета“. Држао их је у конзерви од чаја. А у фиоци од стола чувао је хрпу захвалница.

Неосетно је прошла још једна година.

Та година је била мрачна од истопљеног снега. Бучна од лавежа стражарских паса. Горка од кафе и старих плоча.

Јегоров се спремао на одмор. Пакујући ствари, капетан је говорио свом пријатељу, оперативцу Борташевичу:

– Идем у Сочи. Купићу кошуљу с папагајима. Наћи ћу туристкињу без предрасуда. . .

– Купи презервативе – прагматично је саветовао опер.

– Ти ниси романтик, Жења – одговорио је Јегоров, узимајући из фиоке неколико пакетића – вуку се још од шездесете. . .

– И шта, ниједном?! – узвикнуо је Борташевич.

– Људски – ниједном. А оно што је и било може да се не рачуна.

– Ако ти затребају паре – јави.

– Паре нису проблем – одговорио је капетан.

Стигао је у Адлер. Купио на аеродрому шорц боје малине. И кренуо аутобусом у Сочи.

Тамо је упознао постдипломку Каћушу Лугину. Шишала се на кратко, читала прозу Цветајеве и није волела Грузине.

Увече су капетан и девојка седели на песку који се хладио. Море је мирисало на рибу и канализацију. Иза жбуња, са подијума за плес, допирали су испрекидани јецаји звучника.

Јегоров се осврнуо и привукао девојку себи. Извукла се, увређено осећајући колико грубе могу да буду његове руке.

– Маните се – рече Јегоров – то ће се свеједно десити. Немате разлога да изигравате мадам Батерфлај. . .

Каћа га је, не замахнувши, лупила по лицу.

– Стоп! – изговорио је капетан. – Задали сте ударац отвореном рукавицом. Судија у рингу вас опомиње. . .

Каћа се није насмешила:

– Потрудите се да обуздате своје животињске инстинкте!

– Не обећавам – рекао је капетан.

Девојка је мирољубиво погледала Јегорова.

– Хајде да разговарамо – рече она.

– На пример о чему? – безвољно је упитао капетан.

– Волите ли Хајнеа?

– Мање-више.

– А Шилера?

– Наравно. . .

Преко дана су се возили чамцем. Девојка је седела на крми. Јегоров је широко замахивао, вешто баратајући веслима.

– Схватите – говорила је Каћа – Јесењинов цинизам је само маска. Разметљивост. . . својствена онима који су лако рањиви. . .

Или:

– Прошлог лета удварао ми се Штоколов. Једном је Борис у гостима запевао, и две чаше су пукле од резонанције.

– И мени се дешавало да разбијам чаше у гостима – рекао је капетан. – Има тога. За то није потребан јак глас. . .

Или:

– Мени се чини да је ум свесни облик изражавања емоција. Не слажете се?

– Слажем се – говорио је капетан – само сам се одвикао. . .

Једном су на мору наишли на чамац. Испод кормила је било написано име – „Есмералда“ .

– Еј, прамац! – узвикну Јегоров, искуством и интуицијом предосећајући невољу. Осетио је непријатно пробадање у стомаку. „Есмералдом“ је управљао мушкарац у зеленој мајици. На крми је лежао пажљиво сложен плави сако.

Капетан је одмах препознао човека.

Ух, незгодно, помислио је. Баш непријатно пред госпођицом. Као у јефтином крими-роману.

Јегоров је окренуо чамац и не осврћући се завеслао према обали. . .

Седели су у бифеу на брду. Блистала су се лица, трепериле светиљке, густа магла обавијала је просторију.

Јегоров је скромно испијао ризлинг, а Каћа је говорила:

– Треба се ишчупати из тог пакла. . . Из те проклете тајге. . . Ви сте енергични, амбициозни. Могли бисте да постигнете успех. . .

– Свако има свој посао – стрпљиво је објашњавао Јегоров – своје занимање. . . И тако некима западне посао као што је мој. Неко мора и то да ради.

– Али зашто баш ви?

– Зато што сам способан за то. Имам јаке живце, не много родбине.

– Али ви имате диплому правника?

– То у извесној мери олакшава посао.

– Кад бисте знали, Павле Романовичу – рекла је Каћа – кад бисте само знали. . . Ах, колико сте ви бољи од мојих пријатеља из Одесе! Свих тих Марика, Шурика, Тољика. . . Разних Стасова у наранџастим чарапама. . .

– И ја имам наранџасте чарапе – ускликну капетан – можеш мислити. . . купио сам их од шверцера. . .

Столу је пришао чичица црвеног носа.

– Открио сам рецепт вашег новог коктела – рече Јегоров – баш освежавајуће пиће! Пола ризлинг, пола вода! . .

Пошли су ка излазу. Крај прозора је седео мушкарац у зеленој мајици и љуштио наранџу. Јегоров је хтео да прође, али овај проговори:

- Препознајете ме, грађанине шефе?
- Трилер, помисли Јегоров, каубојац. . .
- Не – рекао је.
- А сећате се казног изолатора?
- Не, рекао сам.
- А премештај на Витју?
- Никаквих премештаја. На одмору сам. . .
- А можда сече шуме код Синдора? – није одустајао бивши робијаш.
- Тамо је било много комараца – присетио се Јегоров.

Мушкарац је устао. Из песнице је клизнула уска бела оштрица. Истог тренутка капетан је осетио да је велик и мек. Одједном су нестали мириси и боје. Погасила су се сва светла. Осећаји живота, смрти, краја, распада, смањили су се до крајњих граница. Сместили се у груди испод танке кошуље. Слили су се у заслепљујуће бело сечиво ножа.

Мушкарац је сео и наставио да љушти наранџу.

- Шта хоће тај? – упитала је девојка – Ко је то?
- Реликт капитализма – одговорио је Јегоров
- али иначе солидно ђубре. Извините ме. . .

Док је то говорио, капетан је мислио о много чему. Хтео је да извади из џепа пиштољ *макаров*. Затим да подигне руку. И спусти је до тих очију пуних мржње. . . А онда грубо опсује и повуче обарач. . .

Ништа од тога није се десило. Мушкарац је непомично седео. Била је то непомичност против-тенковске мине.

– Моли се да те више не сретнем – изговори Јегоров – јер ћу те убити као пса. . .

Капетан и девојка шетали су стазом поред дрвореда. Била је испресецаана сенкама кипариса.

– Предивно вече – опрезно је рекла Каћа.

– Осамнаест степени – додао је капетан.

Ниско је пролетео авион. Његови прозори били су осветљени.

Каћа је рекла:

– За који тренутак нестаће из вида. А шта ми знамо о људима који су у њему? Нестаће авион. Однеће невидљиве мајушне светове. И постаће тужно, не знам зашто. . .

– Јекатерина Сергејевна – свечано је рекао капетан и стао – саслушајте ме. . . Ја сам усамљен човек. . . Ја вас волим. . . То је глупо. . . Ја немам времена, одмор се завршава. . . Потрудићу се. . . Освежићу у сећању класике. . . И тако даље. . . Молим вас. . .

Каћа се насмејала.

– Све најбоље – рекао је капетан – не љутите се. Збогом..

– Да ли вас занима шта ја мислим? Хоћете ли да ме саслушате?

– Занима ме. Хоћу.

– Веома сам вам захвална, Павле Романовичу. Ја ћу се консултовати. . . и отићи ћу с вама. . .

Закорачио је ка њој. Девојчине усне биле су топле и храпаве, као листић огрејан сунцем

– Зар сам се ја вама свидео? – упита Јегоров.

– Први пут сам се осетила мала и беспомоћна. Значи да сте јаки.

– Тренирамо помало – рекао је капетан.

– Како сте ви једноставни и дивни!

– Ја имам важнију врлину – изјавио је капетан – добро зарађујем. Разни додаци и остало. Немојте се смејати. У социјализму је то важно. А комуни-зам је још увек проблематичан. . . Укратко, ако се нешто деси, имаћете солидну пензију.

– Како то – ако се нешто деси?

– Ако ме, рецимо, рокну затвореници. Или ме уканта пијана стража. . . Ко зна. . . Официре сви мрзе, и војници и робијаша. . .

– Зашто?

– Такав је посао. Дешава се и да притисну човека. . .

– А овај? У зеленој мајици? Који вам је показао нож?

– Не сећам се. . . Изгледа да сам га мало притиснуо на сечи шуме. . .

– Ужас!

Стајали су у зеленом мраку под крошњама. Каћа је рекла, гледајући у осветљене прозоре пансиона:

– Требало би да идем. Тетка ће пући од беса ако сазна.

– Чини ми се – рекао је капетан – да то не би био леп призор. . .

Нешто касније ишао је дуж истог дрвореда – сам. Ходао је поред зидова који су се мутно

беласали. Поред треперавих светиљки. Праћен шуштањем тамних крошњи.

– Колико је сати? – упитао је задоцнели пролазник.

– Прилично је касно – одговорио је капетан.

И наставио даље, претварајући се да звиждуће стару мелодију, румбу или нешто слично. . .

* * *

3. мај 1982. године, Бостон

Недавно сам поново читао одломке из ваше „Метаполитике“. Тако је добро написано о вредности слободе. О томе по коју цену се слобода осваја. О слободи као сталном циљу, али и тешком бремену. . .

Погледајте шта се дешава у емиграцији. Цвета брајтонска нова економска политика. На све стране бахатост. (Раније сам био убеђен да је просечни тип Јеврејина – професор Ејхенбаум.)

Недавно су отворили јавну кућу. Четири госпођице – Рускиње, и једна Филипинка. . .

Обмањујемо пореску управу. Пуцамо у конкуренте. Свашта објављујемо у новинама. . .

Бивши камермани продају оружје. Бивши дисиденти постају малтене јавни тужиоци. Бивши јавни тужиоци – дисиденти. . .

Власници ресторана примају социјалну помоћ, добијају чак и бонове за храну. Возачка дозвола може се купити за сто долара. Академска титула – за двеста педесет. . .

Поражава помисао да је сва та гадост – плод слободе. Зато што је слобода једнако благонаклона и према злу и према добру. Под њеним зрацима подједнако брзо цветају гладиоле и марихуана. . .

У вези с тим присећам се једне невероватне логорске приче. Затвореник Чичеванов, пљачкаш и убица, проводио је последњи дан на специјалном режиму. Сутрадан је требало да буде ослобођен. Одлежао је двадесет година казне.

Спроводио сам га у главно насеље. Возили смо се у марици са гвозденом шасијом. Чичеванов се, према правилу службе, налазио у тесном металном одељку. На његовим вратима налазио се отвор. Затвореници тај изум називају: „Ја га видим, а он ме не види“.

Ја сам се, према истим правилима, сместио у кабину. Успут ми се учинило бесмислено да тако будно мотрим на Чичеванова. Па остало му је да одлежи још неколико сати.

Пустио сам га из ћелије. Штавише, пријатељски сам разговарао с њим.

Одједном ме превејани зек ударио дршком пиштоља. (Као што можете да претпоставите – мог пиштоља.) Затим је искочио у вожњи и побегао. После шест сати ухватили су га у насељу Јосер. Чичеванов је успео да обије дућан и брутално се напије. За бекство и крађу додали су му четири године. . .

Тај догађај ме је буквално потресао. Оно што се десило изгледало је као невероватна, неприродна и чак онострана појава. Али капетан Пришчепа, стари логорски официр, све ми је разјаснио. Рекао је:

– Чичеванов је одлежао двадесет година. Навикао се. Затвор је преобразио његову циркулацију, његов респираторни и вестибуларни тракт. Изван затворске капије није имао шта да ради. Невероватно се плашио слободе и угушио би се као риба. . .

Нешто слично дешава се и нама, руским емигрантима.

Деценијама смо живели у условима тоталне неслободе. Били смо притиснути, као риба-лист, тешким теретом силних забрана. И одједном нас је закачио ураган слободе који кида плућа.

И ми смо кренули да обијамо дућан. . .

Изгледа да сам се удаљио од теме.

Следећа два фрагмента односе се на претходну епизоду. У њима се појављује капетан Јегоров – глупа и зла животиња. У мојим причама он је испропао прилично симпатичан. Резултат метаморфозе стваралачког процеса. . .

Раније је то било нешто попут повести. Али ми је Дрејцер послао само распарене стране. Покушао сам да их компетирам. Направио сам филмску монтажу у традицијама господина Дос Пасоса. Узгред, у једној старој рецензији назвали су ме његовим епигоном. . .

Каћа је притисла прекидач, прозори су потамнели.

Било је врло рано. У предсобљу је гласно куцао зидни сат.

Каћа је гурнула ноге у хладне кућне папуче. Ушла у кухињу. Вратила се. Стајала мало, умотавалући се у плави фланелски огртач. Затим је откинула листић календара, почела да чита пажљиво и полако, као да од тога много штошта зависи:

„Двадесет осми фебруар. Четвртак. Пре петсто шездесет година родио се Абдурахман Џами. Име овог великана персијске културе. . .“

– Јегорове, буди се – рекла је Каћа – вода се смрзла.

Капетан се немирно окренуо у сну.

– Павле, у судопери је лед. . .

– Нормално – рекао је капетан – сасвим нормално. . . При загревању се ствара лед. . . А при хлађењу. . . Није тако. . . При хлађењу – лед. А при загревању – дим. . . Трећи Њутнов закон. У шта ја уопште нисам сигуран. . .

– Снег је завејао до врха прозора. Павле, не спавај. . .

– Падавине – реаговао је Јегоров – боље слушај шта сам сањао. Као, Ворошилов ми је поклатио сабљу. И том сабљом ја голицам мајора Ковбу. . .

– Павле, не глумирај се.

Капетан је хитро устао и извукао из ћошка хладне црне тегове.

Притом је рекао:

– Читав живот тренираш, и опет не можеш попиту више од кита. . . И свеједно нећеш бити јак као горила. . .

– Павле!

– Шта је?! Шта се десило?

Јегоров јој приђе и крену да је загрли.

Каћа се отрже и гласно заплака. Јецала је и кривила уста.

– Зашто плачеш? – тихо је упитао Јегоров. – Не треба плакати. А поготово не треба јецати. . .

Тада је Каћа покрила лице рукама и сасвим полако рекла, тако да јој сузе не засметају:

– Не могу више.

Намрштивши се, капетан је узео цигарету. Ћутке је запалио.

Напољу се комешало сиво мразно јутро. Дуге плавичасте сенке лежале су на снегу.

Јегоров се полако обукао, огрнуо јакну, узео секиру. Снег је шкрипао под његовим скијашким ципелама.

„Па, негде постоји и другачији живот – мислила је Каћа – сасвим другачији живот. . . Тамо су јагоде, ватре и песме. . . И лавиринти стазица, испресецаних корењем борова. . . И реке, и људи који чекају да их пређу. . . Негде постоје озбиљне беле књиге. Вечно неухватљива Бахова музика. . . Звук точкова аутомобила. . . А овде – лавез паса. Стругара ронза од ујутру до увече. А сад још и лед у судопери. . .“

Каћа је дунула на стакло. Јегоров је намештао кладу. Неко време посматрао је гранчице. Затим

је кратко замахивао и нагло спуштао секиру, нагнувши је мало. . .

На радију се чуо „Турски марш“. Каћа је замислила турску војску. Како се пробија кроз дубоки снег, с тешким чалмама. Пробија се од администрације до алатнице. Јатагани им залеђени у корицама, чалме су побелеле. . .

„Боже – помисли Каћа – ја губим разум!“

Јегоров се вратио с нарамком дрва. Спустио их крај пећи. Затим је из цепа извадио затворски нож који је одузео при претресу. Почео је да цепка иверје. . .

„Пре сам волела зиму – мислила је Каћа – а сада је мрзим. Мрзим јутарњи мраз и тамне вечери. Мрзим лавез паса, ограде, бодљикаву жицу. Мрзим чизме, ватиране јакне. . . и лед у судопери. . .“

– Ђути – рекла је – мрзим твоју исправност!

– Како то? – Јегоров није схватио, а онда је рекао: – Хоћеш да донесем из Вожејеља јабуке, шампањац, да позовемо Жењуку Борташевича и Ларису. . .

– Тај твој Борташевич за ручком сече нокте.

– Онда Вахтанга Кекелидзеа. Његов је татица кнез.

– Кекелидзе је простачина!

– Како то мислиш?

– Као да не знаш.

– Како не знам – рекао је капетан – знам.

Знам да ти се набацивао. Код Грузина је такав обичај. Момак је нежењен. . . Непријатно је, наравно. . . Може да се добије по њушки. . .

- Жени је то потребно.
- Шта то?
- Да јој се удварају.
- Требало би да родиш дете – рекао је

капетан.

Промукли, вибрирајући лавез паса на одгајалишту се појачао. Усред других се издвајао један који је постајао све гласнији.

- Зашто ме нису нервирали галегови – рече Каћа – или дивље патке? Ја не могу, не могу, не могу да поднесем овај лавез. . .

- То је Гарун – рече Јегоров.

- Ужас. . .

- Чекај да чујеш вукове. То је тек ужас. . .

У пећи су разгоревајући се пуцкетала дрва. И већ је замирисао мокри снег.

- Павле, не љути се.

- Зашто да се љутим?.

- Донеси јабуке из Вожајеља.

- Узгред, лед у судопери се топи.

Каћа је пришла отпозади, загрлила га.

- Ти си тако велик – рече она – као дрво у олуји. Плашим се за тебе.

- У реду је – рече он – све ће бити добро. Све ће бити просто дивно.

- Зар ће заиста све бити у реду?

- Све ће бити дивно. Ако ми сами будемо добри. . .

- Стварно се лед у судопери топи?

- Стварно – рече он – то је нормално. Закон природе. . .

На одгајалишту је поново залајао Гарун.

– Сачекај – Јегоров је одмакао Каћу – сад ћу се вратити. Само минут. . .

Каћа је спустила руке. Отишла у кухињу. Подигла тежак поклопац судопере. Тамо је плутао омањи комад леда.

– Заиста се топи – наглас је рекла Каћа.

Вратила се, села. Јегорова није било.

Каћа је пустила промукли грамофон. Сетила се стихова које јој је посветио Љоња Мак, дизач тегова и непризнати геније:

. . . Овде као да не чека ме срећа. . .

грамофон је заћутао само. . .

Боље валцер сачекајмо. Каћа,

лакше ми је да га не играмо. . .

На одгајалишту се зачуо пуцањ. Промукли пасји лавез претворио се у скичање и утихнуо.

После неколико минута вратио се капетан. Прошао поред прозора. Носио је нешто умотано у непромочиво платно.

Каћа се плашила да погледа.

– Па? – шкрто се осмехнуо Јегоров – Је л' сад тише?

Каћа је покушала да упита:

– Шта си? . . . А шта сад. . .

– То није проблем – умирио ју је капетан – позваћу помоћника с лопатом. . .

* * *

Као што знате, Шаламов логорашко искуство сматра потпуно негативним.

Познавао сам кратко Варлама Тихоновича, преко Гене Ајгија. Био је диван човек. Па ипак, не слажем се с њим.

Шаламов је мрзео робију. Мислим да је то недо-вољно. Тај осећај још увек не значи љубав према слободи. Чак ни мржњу према тиранији.

Совјетски логор један је од безбројних облика тираније. Један од облика тоталног свеприсутног насиља.

Али има лепоте и у логорском животу. И ту није довољна само црна боја.

По мом мишљењу, један од његових предивних украса је – језик.

Закони лингвистике су у логорској стварности неупотребљиви. Зато што логорашки језик није средство комуникације. Он је нефункционалан.

Логорски језик је понајмање намењен практичној употреби. Генерално – он је циљ, а не средство.

На комуникацију међу људима троши се само минимум логорског говора:

„Зове те пословођа. . .“ – „И сам га тражим. . .“
Стиче се утисак да робијаше шкртаре на свакодневном вербалном материјалу. Логорски говор углавном је креативна појава, чисто естетска, уметничко-бесциљна.

Мучни логорски живот даје језику преимућство посебне експресивности.

Логорски језик је занимљив, живописан, раскошан и гиздав. Близак је еуфонији Ремизовљеве²⁵ школе.

Логорски монолог је занимљива вербална авантура. То је нека врста драме с интригантним заплетом, фасцинантном кулминацијом и бурним финалом. Или ораторијум са вишезначним паузама, изненадним убрзавањем темпа, богатим интонационим колоритом и срцепарајућим гласовним фиоритурама.

Логорски монолог је заокружена позоришна представа. То је лакрдија, упечатљива, провокативна и слободна креативна активност.

Говор искусног логораша замењује му све уобичајене цивилне украсе. Односно – фризуру, увозно одело, ципеле, кравату и наочаре. И више од тога – новац, положај у друштву, награде и привилегије.

Добро постављен говор је често једино оружје логорског чувара. Једина његова полуга друштвеног утицаја. Чврст и стабилан темељ његове репутације.

Адекватно логорашко изражавање изазива респект према мајстору. Радне заслуге се у логору не котирају. Пре ће бити обрнуто. Заслуге са слободе се заборављају. Остаје – реч.

---

²⁵ Алексеј Ремизов (1877–1957) један од најизразитијих стилиста у руској књижевности.

Истанчаност говора је у логору предност, велика колико и физичка снага.

Добар приповедач на сечи шуме значи много више него добар писац у Москви.

Може се копирати Бабел, Платонов и Зошченко. То прилично успешно раде десетине младих писаца. Логорски језик се не може копирати. Јер је главна његова особина – исконска аутентичност. Дозволите да репродукујем не баш пристојан запис из моје војничке свеске.

„Послали су нам наредника из Москве. Прилично интелигентног момка, сина једног писца. Желећи да се покаже као прави вохровац²⁶, он је непрестано псовао.

Једном је довикнуо неком зеку:

– Шта је, да се ниси опичнуо?

(Баш је тако изговорио.)

Зек је оправдано одреаговао:

– Грађанине наредниче, нисте у праву. Може се рећи – опичио, спичио или опичен. А реч опичнуо, извините, у књижевном језику не постоји. . .

Наредник је добио лекцију руског.

Ситни џепарош који изиграва крупну зверку смешан је и неумесан приказ. За такве кажу: јајара глуми шакала.

---

²⁶ Припадник војне страже (рус. Военизированной охрана, ВОХР), специјалних јединица које биле задужене за чување објеката и инфраструктуре министарстава и државних институција.

Уметност логорског говора ослања се на давно устаљене традиције. Ту постоје чврсти канони, гвоздени калупи и безбројна правила. Плус неопходна креативна софистицираност. То је као у књижевности. Ослањајући се на традицију, истински уметник развија црте сопствене оригиналности. . .

Ма како чудно било, у логорском говору је мало псовки. Прави криминалац ретко се спушта на ниво ружних речи. Он презире рафално псовање. Он цени своје речи и зна им цену.

Прави криминалац цени квалитет, а не децибеле. Више воли прецизност од обиља.

Гадљиво: „Место ти је код кибле“ вреди десетак пробраних псовки. Бесно: „Шта друкаш, смраде?!“ – убија на месту. Арогантно: „Каква пизда – ни да украде, ни стражу да причува“ – апсолутно дезавуише човека. . .

У логору је још жив облик вербалне борбе, блиставог двобоја речима. Често сам пратио ток такве борбе – са загревањем, привидном апатијом и изненадним ватрометима убиствене речитости. С оштрим исказима достојним Крилова и Лафонтена:

„За шакала нема заштићених. . .“

У логору се не куну у родбину и ближње. Овде нећеш чути заклињања у бога и речита источњачка уверавања. Овде говоре:

– Слободе ми! . .

Следећи одломак је о истом оном капетану Јегорову. Делови из средине су нестали. Тамо је била

прича о коњу – једном ћу вам испричати. И о побуни на Весљапи, кад су Јегорова ошамутили лопатом. . .

Углавном, изгубљено је дванаестак страница. А све због тога што се наша књижевност сматра равном динамиту. Мислим да је то за нас велика част. . .

* * *

У тоалету је било чисто и хладно. Јегоров је пушио седећи на прозорској дасци. Напољу су се пожарни играли клиса. Прошао је комби са хлебом и заљуљавши се заклочио поред пекаре.

Јегоров је угасио цигарету и изашао. Болнички ходник ишарали су сунчеви зраци. Овде је било много прозора – танке завесе су подрхтавале и лелујале се.

Ходником је ишла медицинска сестра. Личила је на монахињу и учинило му се да је лепа.

Све болничке сестре изгледале су лепушкасто. А и биле су лепушкасте. Јер су биле младе и здраве. А свуда наоколо тако много белих завеса, хладне светлости, и ничег сувишног. . .

– Како је? – упита Јегоров.

– Стање је задовољавајуће – хладно је одговорила медицинска сестра.

Имала је косе очи, уредне шишке и плави мантил утегнут око струка.

Медицинске сестре у собама и картотеци деловале су безосећајно. Говориле су оно што није увек пријатно чути. . .

– Јасно – рекао је капетан – задовољавајуће – значи лоше?

– Ометате ме у послу – рекла је она, тоном уморне поштанске службенице.

– Треба ти гурнути главу у машину за млевење mesa – тихо је изговорио капетан.

Ходником је журно ишао хирург са четворицом асистената. Били су растом виши од њега. Хирург им је нешто говорио не окрећући се.

Јегоров им је препречио пут.

– После, после – померио га је га хирург – ми лекари смо сујеверни. . .

Он као да се шалио.

– Ако моја жена – рекао је капетан – ако се нешто деси. . . Све што буде после тога више није важно.

– Престаните да малеришете – рекао је хирург – идите да ручате. Попијте вина. Трпезарија је иза угла. . .

– Баш си бистар – рекао је капетан.

– Како то? – зачудио се хирург. – Зашто? Па молио сам. . .

Изашавши из болнице, Јегоров заплака окренувши се ка зиду. Сетио се Каћиног лица, дечјег и љутитог. Сетио се прстију са изгриженим ноктима. Присетио се свега што је било. . .

Запалио је цигарету и пошао у трпезарију. Тамо је било неколико посетилаца. Металне хоклице стајале су у углу, наслагане једна на другу.

Капетан је сео поред прозора, наручио вино и шницлу. Конобарице у мензи изгледале су

лепушкасто и личиле су на медицинске сестре. Конобарице су носиле дречаве свилене блузе и чипкане кецеље. Касирка је незадовољно осматрала салу. Пред њом је била дебела раскупусана књига.

Док је ручао, Јегоров је посматрао како двојица војника перу камион.

Изашао је из ресторана, купио новине. Прелистао их је и ставио у џеп. У сусрет му је ишла жена са метлом. Жена је стругала изгажене опушке са тротоара.

На бициклу је прошао железничар. Жбице су формирале лаки титрави круг.

После сат времена Јегоров је ушао у клинику. Стајао је у ходнику испод лустера. На прозору се њихала биљка са тврдим зеленим младицама. Цвеће у болници личило је на вештачко.

Ходником је ишао хирург. Мокре руке држао је испред себе као ствар. Медицинска сестра пружиола му је убрус. Затим се упутила према Јегорову.

Одједном му се учинило да је ружна. Личила је на паметног озбиљног дечака. Медицинска сестра је имала мантил с мрљом од мастила поред крагне и изношене кућне папуче.

– Вашој жени је боље – зачуо је капетан. – Мањевић је учинио чудо.

Јегоров се осврнуо – хирурга није било. Учинио је чудо и отишао.

– Како се презива? – упита Јегоров, али је и медицинска сестра отишла.

Спустио се низ степениште. Гардеробер му је дао шињел. Капетан му је пружио рубљу. Старац је с поштовањем подигао обрве.

Медицинска сестра у регистратури је певушила:

... Поклони ми месечев камен,
амајлију моје љубави. . .

Јегорову се учинило да није лепа.

– Изгледа да је мојој жени боље – рекао је капетан – заспала је.

Ђутао је, па додао:

– Сви паметни људи су Јевреји. Можда није требало да их вековима прогоне? . . . Хиљаду деветсто шездесете су нам послали једног. Сви су говорили – Јеврејин, Јеврејин. . . Испоставило се да је алкохоличар. . .

Медицинска сестра је прекинула са певањем и незадовољно се задубила у папире.

Капетан је изашао на улицу. У сусрет су му ишли људи – у сандалама, качкетима, береткама, шареним кошуљама и тамним наочарима. Носили су торбе с намирницама и актовке. Жене у шареним блузама изгледале су лепушкасто и личиле су на медицинске сестре.

Али најважније је било да жена спава. Да је Каћа ван опасности. И да се вероватно мршти у сну. . .

* * *

Већ сам говорио да зона представља модел државе. Ту је спорт, култура, идеологија. Постоји нешто попут комунистичке партије. (Секција интерног поретка). У зони постоје командири и редови, академици и неписмени, милионери и сиромашни.

У зони постоји школа. Постоји појам каријере и успеха.

Овде су очуване све пропорције међуљудских односа.

Велико место у логорском животу заузима дописивање с ближњима. Мада немају сви рођаке. Посебно на специјалном режиму. Године логора и затвора остављају трага. Жене су себи нашле друге удвараче. Деца се окрећу против очева. Пријатељи и познаници или робијају, или су се изгубили у огромном свету.

Онима који имају родбину и ближње изузетно је важно дописивање с њима.

Писмо од куће је у логору светиња. Не дај боже да се смејете тим писмима.

Читају их наглас. Безначајни детаљи представљају се као праве сензације.

На пример, жена пише:

„... Љоњка је тако упоран. Зарадио је кеца из хемије...“

Срећни отац прекида читање:

– Види ти то, кец их хемије. . .

Његово лице развлачи се у задовољни осмех.

И читава барака с поштовањем понавља

– Кец из хемије. . . Није шала. . .

Друга је ствар дописивање с непознатим девојкама. У томе је много цинизма, извештачености, пренемагања.

Таква писма састављају се колективно. У њима затвореници себе представљају као жртве трагичних околности. Исказују силну жељу да се врате корисном раду. Жале се на усамљеност и људску злобу.

У зони постоје корифеји епистоларног жанра. Мајстори писања срцепарајућих текстова. Ево типичног почетка логорског писма незнанки:

„Здраво, непозната жено (или можда девојко) Људа! Пише ти бивши окорели шанер, а данас квалификовани возач камиона за превоз балвана – Григориј. Оловку држим у левој руци, јер ми се десна загнојила од тешког рада. . .“

Преписка с незнанкама је лажна и китњаста. Али и та писма садрже прилично дубоке емоције.

Очигледно, затворенику је потребно нешто изван његовог одвратног живота. Изван зоне и казне. Изван њега самог. Нешто што би му омогућило да заборави на себе. Да бар привремено попусте кочнице себичности. Нешто безнадежно далеко, готово митско. Можда додатни извор светлости. Неки предмет несебичне љубави. Не превише искрене, глупе, лицемерне. Али баш – љубави.

Притом, што је циљ безнадежнији, то су емоције дубље.

Отуд она бескрајна пажња која се поклања женама у логору.

Њих је, по правилу, неколико у зони. Оне раде у администрацији, економату, рачуноводству и амбуланти. Осим тога, ту су и жене официра и уговораца, које сваки час долазе у логор.

Овде сваку, чак и најнеугледнију жену, прати на десетине усхићених погледа.

Та пажња је на свој начин чедна и несебична. Жена подсећа на спектакл, позориште, прави филм. Сама њена неприступачност (а положај слободне жене чини је практично недодирљивом) чини мисли чистим.

– Погледај само – кажу затвореници – каква жена! . . . За такву марциповку пристао бих и на злочин! . . .

Овде је нагласак на именици. Овде задивљује жена уопште, а не њене конкретне врлине. Овде умом влада жена као чињеница. Жена као таква представља чудо.

Она је – марциповка. Односно, нешто тајанствено, узвишено, егзотично. Циповка²⁷ с марципаном. . .

Затвореници врло ретко посежу за слободним женама – службеницима. Прво, то је безнадеж-

---

²⁷ Векна хлеба од два килограма.

но. Превелик је друштвени јаз. Осим тога, то и није најважније. Много је важнији – култ, сан, постојање идеала.

Притом је имагинарна љубавна авантура са женом команданта логора једна од најраспрострањенијих противречности локалног фолклора. Један од лутајућих сижеа затворске митологије. У овој готово фантастичној причи постоји неоспорна уметничка логика. Баш тако се и остварује сан о социјалној освети.

Нешто слично дешава се и на слободи. У Талину сам имао пријатеља Ејноа Рипа. Успео је да заведе жену естонског министра културе. Она је била толико разрока да су је непознати људи у ресторану питали:

– Зашто ме тако гледате?

Па ипак, Рип ју је обожавао. Рип се доказивао, поседујући жену партијског функционера. Кињећи ту жену, Рип је чекао тренутак друштвеног уздизања.

Рип ми је говорио:

– Преко ње сам посрао проклети совјетски режим. . .

Вратимо се нашем рукопису. Остала су четири распарена одломка. Препричавати изгубљене странице је глупо. Реконструисати их – немогуће. Јер је заборављено оно најважније – какав сам био ја сам.

Укратко – погледајте. . .

Пробајте да уђете код доктора Јавшица с откинутом главом у руци. Погледаће вас сетним кратковидим очима и равнодушно упитати:

– На шта се жалите, наредниче?

Да би вам Јавшиц дао поштеду, требало би да преживите авионску несрећу. Па ипак, за годину дана научио сам да симулирам болести – од ишијаса до бронхитиса. Разрадио сам сопствени метод. Једноставно бих навео било какав фантастични симптом. И затим бих га бранио с невероватном упорношћу. Читав месец сам рецимо вукао Јавшица за нос, понављајући:

– Чини ми се, докторе, као да из мене испумпавају кисеоник. Осим тога, боле ме нокти и сврби ме кичма. . .

Ипак, овог пута нисам имао среће. Мој ишијас је неславно пропао. Јавшиц ми је рекао:

– Можете ићи, наредниче.

И демонстративно је отворио Сименона.

– Занимљиво – рекао сам, ставивши му до знања да лекар сноси одговорност за фатални исход болести.

– Не задржавам вас – изговорио је доктор.

Попио сам воде из поцинкованог казачента, свратио у лењинску собу.

Тамо је седео усамљени Фидел. Испред њега је била преврнута столица. Попут старих мајстора, Фидел је фином резбаријом покривао доњи део седишта. Притом је нешто певушио.

– Здраво – кажем.

Фидел одмиче столицу. Затим поносно осматра свој рад. Прочитао сам кратку универзалну псовку.

– Ево – каже он – крик из дубине душе!

Затим пита:

– Је л' се теби свиђа Едита Пјеха? Само искрено. . .

– Наравно – кажем.

– И лице и стас?

– Аха.

– А и њу неко оно – сањалачки је рекао Фидел.

– Није искључено – кажем.

– Није то најважније на жени – каже Фидел – главна ствар је – карактер. У смислу – добре особине. . . Имао сам једну девојку у Сиктивкару, којој сам поклањао цвеће. Споменак, руже, разне хризантеме. . .

– Лажеш – кажем.

– Лажем – потврдио је Фидел – али није у томе ствар. Ствар је у принципу. . . Јеси ли ноћас дежуран?

– Да.

– У шестој бараци затвореници нешто муљају. Опер је лично упозорио. . .

– А шта конкретно?

– Не знам, питај њега. Спремају неку пакост. Или само убијају време. . .

– Требало би сазнати.

– Питај опера. . .

Прошли смо преко дворишта касарне. Нова војска је имала стројеву обуку. Командовао им је водник Мелешко. Кад нас је угледао, одмах је променио тон.

– Шта је, Парамонове – заурлао је – сметају ти јаја?

Парамоновљев отац био је књижевни критичар. Његов син није умео да маршира. Војничку блузу звао је кошуља. Аутомат – оружје. Осим тога, писао је песме. Сваким даном звучале су све бестидније. . .

Прошли смо дуж клозета са широм отвореним вратима. Нашли се на одгајалишту. Пространи кавези били су ограђени жичаним мрежама. Тамо су кидисали бесни стражарски пси. Чупава Алма је од беса гризла сопствени реп. Крзно јој је било криво. . .

Пахапиља није било. Инструктор Воликов је нешто мајсторисао за столом. Пред њим је стајао звучник. Задњи поклопац био је скинут. Осетио сам оштар мирис калафонијума.

Видевши нас, инструктор је оставио лемилицу.

– Код тебе је добро – рекао је Фидел – старешине ретко навраћају.

Осмотрели смо зидове од дасака. Немарно намештен кревет. Фотографије у боји изнад стола. Табелу фудбалског шампионата, гитару, упутство за дресирање паса. . .

– Протераће ме одавде – рекао је Воликов – пси су буквално полудели. Стављам Алму на стражарско место. Иде зек поред ограде – она

маше репом. А на војнике насрће. Скроз је полудела. Ни мене не признаје. Храним је, погану, кроз посебно прозорче.

– Ех, да сам на њеном месту – рекао је Фидел – па да капетану Токару прегризем гркљан. Њој суд ништа не може. . .

– Ако хоћете, показаћу вам штенад – рече Воликов навлачећи панталоне.

Сагнули смо се и ушли у одвојено спремиште. Тамо је на боку лежала риђа куја Мамуља. Узнемирено је подигла главу. Поред ње су се, загњуривши главе у њен трбух, мешкољила штенад.

– Не дирај – рекао је Воликов Фиделу.

Почео је да узима штенад и даје нам. Имали су ружичасте стомаке. Танке шапице су дрхтале.

Фидел је принео једно од њих лицу. Штене га је лизнуло. Фидел се насмејао и поцрвенео.

Мамуља нас је узнемирено гледала и мрдала репом.

Неколико тренутака стајали смо у тишини. Онда је Фидел подигао руке као Адријано Челентано на омоту плоче „Супрафон“. И засуо псовкама све седморо штенади. Кују Мамуљу. Четне старешине. Лично капетана Токара. Овдашњу климу. Правила службе надзорника. И предстојећи традиционални скијашки крос.

– Треба отићи по флашу – рекао је Воликов. Као да је негде видео одговарајући знак.

– Не може – рекох – ја сам вечерас дежуран.

– У шестој се спрема неко срање, јеси чуо?

– А шта конкретно?

– Не знам. Опер је пренео.

– Иди ти код Јавшица – рекао је Фидел – оно, инфаркт. . . Кашљем. . . Убија ме стомак. . .

– Био сам. Провалио ме.

– Јавшиц је скроз полудео – рекао је Воликов гладeћи Мамуљу – апсолутно. . . Једном ја одем. Рекао сам, боли ме кад гутам. А он мени: „Треба мање гутати, водниче!“ Хоће да каже, стока, да ја пијем. А сигурно и он цима кад је сам.

– Не бих рекао – кажем – чича је у одличној форми. Нису га виђали пијаног.

– Пије, пије – умешао се Фидел – доктори имају алкохола колко хоћеш. Зашто да не попије?

– Па има ту истине – кажем.

– Чуо сам да је он уништио Максима Горког, још док је био народни непријатељ. А шездесете га помиловали. . . Лех. . . рех. . . рехабилитовали га. А доктор се увредио: „Где сте били док сам лежао на робији?!“ Тако је и остао на Северу.

– Кад их чујеш – разљутио се Воликов – сви робијају ни за шта. А ја нимало не волим шпију-не. Ни народне непријатеље.

– Видео си их? – питам.

– Имам овде једног Јеврејина, шефа саунае. Осудили га за завођење малолетница.

– Какав је он народни непријатељ?

– Шта, по теби је пријатељ?

Воликов је отишао да пиша. После минут-два се вратио и каже:

– Алма је скроз подивљала. Лаје на мене као да сам туђин. Једном нисам издржао, пришао сам јој и залајао. Гадно сам је препао. . .

– На њеном месту ја бих свима, и чуварима и робијашима, прегризао грло. . .

– А због чега нама? – заинтересовао се Воликов.

– Па због свега – одговорио је Фидел.

Ђутали смо. Чуло се како у спремишту пиште штенад.

– У реду – рекао је Воликов – нека буде.

Извадио је испод мадраца флашу вермута са зеленом етикетом:

– Ево. Сакрио сам од самог себе. . . И одмах нашао.

Вермут је био запечаћен воском. Фидела је мрзело да се бакће, лупио је грлићем о ивицу шпорета.

Пили смо из једне шоље. Воликов је извадио бугарске цигарете.

– Охо – рекао је Фидел – ето шта значи живот без шефова. Све имаш, и пиће и дукан. А један инструктор на Весљану је, кажу, чак и трипер закачио. . .

Напољу је водник Мелешко довео вод до клозета. Уследила је команда:

– Пражњење!

Сви су остали напољу. Поређали су се око кућице од дасака. У следећем тренутку снег је био прекривен шарама. И одмах је организовано импровизовано такмичење у даљ. Колико се могло видети, победио је Јакимович из Гомеља. . .

Бели дим вертикално се дизао изнад крова гарнизона. Застава избледела од прања млитаво

је висила. Зидови од дасака изгледали су веома непомично. Тако непомично може да буде пристаниште за чамце на брзој планинској реци. Или мала станица поред које воз само лагано успори а затим наставља даље.

Пожарни у јакнама рашчишћавали су снег поред улаза широким лопатама од шперплоче. Дрвене дршке лопата сијале су на сунцу. Зелени камион с непромочивом цирадом зауставио се поред врата војничке кухиње. . .

– Бобе, јеси ли ти добар према робијашима?
– пита Фидел испијајући вино.

– Како кад – кажем.

– А ја – каже Воликов – баш свршавам кад гледам робијаше.

– А ја сам – говори Фидел – сасвим збуњен. . .

– Добро – кажем – треба да идем на дежурство. . .

Ушао сам у касарну, обукао јакну постављену крзном, нашао поручника Хуријева. Требало је да ми да инструкције.

– Иди – рекао је Хуријев – буди опрезан!

Логорска капија била је отворена. Стизали су камиони са затвореницима са сече шуме. Затвореници су седели у приколици камиона. Војници су се сместили иза ограда поред кабине. Кад би камион стао, они су искакали први, затим се брзо одмицали држећи аутомате на готовс. После тога су искакали затвореници и ишли према капији.

– Први строј – марш! – командовао је Тваури.

У десној руци држао је торбицу од непромо-чивог платна са картонима. У њима су била уписана имена затвореника, особени знаци и дужина казне.

– Други строј – марш!

Затвореници су ишли раскопчавши ватиране јакне, не примећујући псе који су промукло лајали.

Камиони су се окренули и фаровима осветлили капију.

Када су бригаде прошле, отворио сам врата дежурне собе. Контролор Белота у раскопчаној блузи седео је иза пулта. Извукао је резу. Нашао сам се иза решетке у уском ходнику.

– Имаш цигара? – упитао је Белота.

Бацио сам у прорез за документа неколико згњечених цигарета. Клин се вратио на пређашње место. Контролор ме пустио у зону. . .

На Северу се и иначе рано смркава. А у зони – нарочито.

Прошао сам поред зидова бараке. Стигао до капије, испод које су се мутно пресијавале шине уског колосека. Завирио сам у дежурну собу, где су уговорци играли карте.

Поздравио сам – нису ми одговорили. Само је Лењинграђанин Игнатјев узбуђено викнуо:

– Бобе! Ја данас лочем!. . .

Изгужване карте нечујно су падале на сто исполиран лактовима.

Попушио сам цигарету, бацио опушак у конзерву. Затим сам се, отворивши врата, уверио да се сасвим смркло. Требало је кренути.

Шеста барака налазила се здесна од главне стазе, испод стражарске осматрачнице. Тамо се по оперативним информацијама спремао нешто гадно.

Могао сам и да не уђем у шесту бараку. Па ипак сам кренуо. Хтео сам да завршим с тим пре него што наступи апсолутна тишина.

У угловима шесте бараке скривале су се сенке. Мутна светлост сијалице осветљавала је грубо истесан сто и кревете на спрат.

Осмотрио сам бараку. Све ми је то било познато. Живот са кога су скинути сви велови. Прост и једнозначан смисао ствари. . . Кибла крај улаза, слике из „Огоњка“ на гаравим гредама. . . Ништа ме од тога није плашило. Само је уливало тугу и гађење. . .

Бригадир Агешин је седео раширених лактова. На лицу му се видела бесна нетрпељивост. Остали су се завукли по ћошковима.

Сви су гледали у мене. Осетио сам нелагодност и рекао Агешину:

– Хајд изађи. . .

Устао је и осврнуо се, као да даје последња упутства. Затим је пошао ка вратима. Стали смо на улазу.

– Затвореник Агешин слуша – рекао је бригадир.

У његовом понашању било је мешавине поштовања и безобразлука, типичне за затворе-

нике на специјалном режиму. Где се испод лицемерног „шефе“ јасно чује – „дрот“ . . .

– Изволите, друже шефе!

– Шта ви то тамо планирате, бригадиру? – упитао сам.

Није требало да постављам то питање. Тиме сам кршио правила игре. По условима те игре надзорник је све требало сам да докучи. И предузме мере, ако је за то способан. . .

– Вређаш, шефе – рекао је бригадир.

– Мислиш да не видим?

Тад сам се сетио конобара црвене њушке из модерне пивнице на Лиговки. Једном сам решио да га раскринкам у превари и узео оловку. Док сам рачунао, келнер ме равнодушно гледао. И још је понављао дрским тоном: „Рачунај, рачунај. . . Свеједно ћу те заврнути. . .“

– Ако се нешто деси, нећеш више бити бригадир!

– Због чега, шефе? – упитао је Агешин глумећи уплашеност.

Пожелио сам да га распалим по њушки. . .

– Добро – рекао сам и отишао.

Црвенкасти прозори шесте бараке засути снегом остали су иза мене.

Одлучио сам да свратим код оперативца Борташевича. То је био једини официр који ми је говорио „ти“ . Пронашао сам га у казненом изолатору.

– Гуд ивнинг – рекао је Борташевич – добро је што си дошао. Ја овде решавам филозофско

питање – зашто људи пију? Раније су рецимо говорили – реликт капитализма у свести људи. . . Сенка прошлости. . . А најважније – утицај Запада. Иако ми пијемо искључиво на Истоку. Али то још и некако. Него, ти мени објасни следеће. Некад сам живео на селу. Мој комшија је имао јарца. Таквог алкоса у животу нисам видео. Није важно да ли је црно или бело – само сипај. Запад ту нема утицаја. И рекло би се да јарац нема прошлости. Он није ни стари бољшевик. . . Па сам помислио, можда алкохол има неку тајанствену снагу. Попут оне која настаје при распаду атомског језгра. Па зар не може та снага да се искористи у мирнодопске сврхе? На пример, да ме раније демобилизују из војске?. . .

У изолатору су решетке на прозорима. У углу шпорет. На шпорету ври вода у чајнику. Иза зида две самице. Зову их – „чаше“ . Оне су сад празне.

– Жења – рекао сам – у шестој бараци се изгледа спрема нешто гадно. Је л' то истина?

– Да, баш сам хтео да те упозорим.

– А што ниси?

– Обузеле ме филозофске мисли. Занео сам се. Пардон. . .

– О чему се ради?

– Хоће да ћебују једног цинкароша. Онучина Ивана.

– Па то је твој омиљени кадар.

– Није више мој. Ја нисам у стању да искористим тог типа. Тотално је луд. Одлепио од политике. Шта год да га питаш, он све о политици. Овај је каже, укаљао велики лик. Онај има

нездраве идеје. Као да је једини човек који подржава совјетску власт – грађанин Онучин. Фуј, шта све природа створи. . .

– А шта је по пресуди?

– Цепарош, наравно. Ево шта ћу да ти кажем. Седи ти лепо у дежурани. Или код мене. А шесту бараку заобиђи.

– Па они ће га убити! Свако удари по једном, да би сви ћутали. . .

– Је л' то теби жао Онучина? Имај у виду, и тебе је друкао. Као, ти повлађујеш затвореницима.

– Није ствар у Онучину. Треба по закону.

– Превише се ти цифраш с њима.

– Мени се само чини да сам ја исти као и они. Ма и ти, Жења. . .

– Ето ти сад – рекао је Борташевич нагињући се према комадићу огледала – ето ти! Њушка ми је стварно криминална, али сам пред законом релативно чист.

– За тебе не знам. А ја сам пре војске пио, правио скандале, дружио се са шверцерима. Једном сам ударио девојку у рејону Перине. Сломиле су јој се наочаре. . .

– Добро, а какве то везе има са мном?

– Зар у теби не чучи лопов и преварант? Зар ти у мислима ниси убио, ниси опљачкао? Или бар – силовао?

– Него шта, сто пута. А можда и хиљаду. У мислима – да. Али ја својим жељама не дајем одушка.

– А зашто? Бојиш се?

Борташевич је скочио:

– Бојим се? Ни случајно! И ти то добро знаш!

– Ти се бојиш себе.

– Па нисам вук. Живим међу људима. . .

– Добро – рекао сам – смири се.

Опер је пришао шпорету.

– Види – рекао је одједном – је л' се и теби то дешава? Кад чајник запишти, страшно пожелиш да га запушиш прстом. Ја једном нисам издржао. Замало да останем без прста. . .

– У реду – рекао сам – одох.

– Не жури. Хоћеш пиво? Имам пиво. И конзерву.

– Не. Одох.

– Ау – изненадио се Борташевич – свет је кроз полудео. Неће пиво.

Стајао је на прагу и викао за мнош:

– Алиханове, не тражи невоље! . . .

Из казненог изолатора кренуо сам у најопаснији део логорске зоне. Тамо где се између зида бараке и ограде протеже осветљени колосек. Такозвани брисани простор.

Објашњавајући правило службе, разводник је захтевао да на овај део обратимо посебну пажњу. Баш зато је овде увек било мирно.

Прошао сам дуж бараке, издалека довикнувши стражару:

– Здраво, Рудолфе.

Хтео сам да спречим стандардно питање:
„Ко иде?!“ То ми је увек кварило расположење.

– Стој! Ко иде?! – викнуо је стражар
шкљоцнувши затварачем.

Ћутке сам ишао право на стражара.

– Авај, Борисе?! – рекао је Рудолф Хедојан. –
Замало пуцала тебе! . . .

– Пусти – рекао сам – је л' овде све у реду?

– Како у реду – повикао је Рудолф – зашто у
реду?! Нема људи. Надзорник стоји осматрачница!
Кажеш у реду? Не у реду! Зима – у реду?! Е! . . .

Јужњаке у ВОХР–и страшно је мучила зима.
Неки су чак на стражарским осматрачницама
палили мале ватре. Раније су официри на то гледали
кроз прсте. Онда је Резо Цховребашвили
спалио до темеља четврто стражарско место.
Уследио је специјални указ из штаба јединице,
који је забрањивао чак и пушење на осматрачници.
Самог Резу су одвукли код потпуковника
Гречњева. Овај је почео урла. Али Цховребашвили
га је гестом зауставио и мирољубиво рекао:

„Частим коњак!“

После чега се Гречњев грохотом насмејао и
избацио војника без казне. . .

– Каква клима – каже Рудолф – гора него на
Месецу.

– Јеси ли био на Месецу? – питам.

– Ма ја нисам био ни на летовање – каже
Рудолф.

– Добро је – кажем – издржи још четрдесетак
минута. . .

Стајао сам неколико тренутака испод осматрачнице. Онда сам кренуо према шестој бараци. Ишао сам поред искошених клупа. Поред искривљених табли с фотографијама ударника. Поред црпне станице пред чијим је вратима угажен црни снег.

Затим сам скренуо према противпожарном орману, да проверим јесу ли сви апарати на месту.

Кад би настао пожар, тешко да би га затвореници гасили. Било који инцидент, чак и временска непогода, представља пријатну промену у животу. Али противпожарни орман био је у реду и робијаши су то користили. Када би у бараци почела туча, робијаши који су се тукли јурили су ка противпожарном орману. Ту су могли да зграбе лопату, гвоздене машице или секиру. . .

Из шесте бараке зачули су се пригушени повици. На тренутак сам осетио мучну хладноћу у стомаку. Сетио сам се колики је непрегледан простор иза мојих леђа. А испред – само шеста барака, одакле допиру крици. Помислио сам да треба отићи. Отићи, и за минут бити у дежурној соби са картарошима. Али тог тренутка већ сам отварао врата бараке.

Онучина сам одмах угледао. Стајао је у ћошку заклонивши се холкицом. Њене ножице су злослутно штрчале. Онучин је био познати цинкарош. И једини човек у зони с брадом. Тако су га сликали док је био под истрагом. Затим је фотографија убачена у предмет. Касније је брада постала његов особени знак, као и развучена тетоважа:

„Памтим рођену мајку и погинулом оцу!“

Онучина су пребили. Брада му је била црвена, а флеке на блузи црне. Махао је хоклицом и непрестано понављао:

– Зашто ме убијате? Ни за шта ме убијате! Да будем гад, нипошто! . . .

Кад сам ушао. . . Кад сам утрчао, затвореници се окренуше и одмах га поново опколише. Неко се из задњих редова – можда Чали – с ножем пробијао напред. Уско бело сечиво одмах сам видео. На то мајушно парче метала падала је сва светлост у бараци. . .

– Назад! – повикао сам хватајући Чалија за рукав.

– Клони се невоље, шефе – рекао је пригушеним гласом.

Ухватио сам Чалија за јакну и стргнуо је до лаката. Затим сам га ударио чизмом у стомак. У следећем тренутку нашао сам се поред Онучина. Сећам се, раскопчао сам манжетне на блузи.

Затвореници су нас опколили и чекали знак или бар нагли покрет. Нешто безлично и застрашујуће надирало је ка мени.

С треском су се отворила врата. На прагу је стајао Борташевич у изгланцаним чизмама од бокса. Мене није одмах приметио, само је пригушеним гласом изговорио:

– Побиху вас. . . Часна комунистичка. . . Без суда. . .

Звер која ми је претила распала се на десетак мрачних силуета. Ухватио сам Онучина за раме. Нас тројица изашли смо из бараке.

Иза леђа се зачуо глас бригадира:

– Ех ви, смеће олошко! Како с вама организовати акцију?!

Ишли смо дуж ограде под пратњом стражара. Када смо стигли до дежурне собе, Борташевич је рекао Онучину:

– Иди у казнени изолатор. Чекај док те пребаце у други логор.

Онучин ме ухватио за рукав. Уста су му била искривљена у тужну гримасу.

– Нема у животу правде – рекао је.

– Иди – рекох. . .

Рано изјутра покуцао сам код лекара. Његова ординација била је велика и чиста.

– На шта се жалите? – процедио је, погледавши ме кратковидим очима.

Затим је брзо устао и пришао ми.

– Па зашто плачете? Чекајте, дајте бар врата да закључам. . .

* * *

30. мај 1982. године, Њујорк

Сећам се случаја недалеко од Јосера.

На два километра од логора налазила се сеоска школа. У школи је као учитељица радила мршава жена с металним зубима и мреном на оку.

Из зоне се видео школски трем.

У истој зони био је затворен рецидивиста Макејев. Шездесетогодишњи мушкарац, измучен етапама.

На крају је заволео школску учитељицу. Није могао јасно да јој види црте лица. Штавише, није знао ни колико има година. Било је јасно да је то жена, и то је све. Особа у старомодној хаљини.

Звала се Изолда Шчукина. Иако Макејев ни то није знао.

У ствари, он је чак није ни видео. Знао је да је то жена, и разликовао је боје њених хаљина. Хаљине су биле две – зелена и браон.

Рано изјутра Макејев би се попео на кров бараке. После неког времена узвикнуо би:

– Браон! . . .

То је значило да је Изолда кренула у тоалет. . .

Не сећам се да су затвореници исмевали Макејева. Напротив, његова осећања изазивала су велико интересовање.

Макејев је на зиду бараке нацртао камилицу. Била је велика као точак парне локомотиве. Свако вече Макејев је брисао крпом једну од латица. . .

Да ли је Изолда Шчукина то могла да наслути – не зна се. Највероватније јесте. Дуго би стајала на трему и често ишла у тоалет.

Срели су се само једном. Макејев је радио у производној зони. Водили су га на издвојену локацију. Изолда је ишла кроз насеље. Њихове маршруте укрстиле су се поред водоторња.

Читава колона успорила је корак. Стражари су се испрва узнемирили, али робијаша су им објаснили о чему је реч.

Изолда је пролазила поред непомичне колоне. Њени метални зуби су сијали. Филцане дубоке ципеле тонуле су у блато.

Макејев јој је добацио из строја омањи папирни пакет. Изолда га је подигла, отворила. У њему је била ручно израђена пластична муштика.

Жена је одлучно пришла командиру конвоја. Скинула је кратки штрикани шал и пружила га десетару Бојку. Овај га је предао једном од затвореника. Ватрени комад тканине ишао је кроз строј, тако упадљив поред изношених логорских прња. Све док га Макејев није обавио око свог мршавог врата.

Затвореници су кренули. Неко је запевао:

...Где си, кучко, нашла своју љубав,
с киме делиш једну цигарету!...

Али прекинули су га. Тренутак је захтевао тишину.

Макејев се освртао и махао шалом све до саме зоне. Остало му је да робија четрнаест година. . .

* * *

Стамбене зграде које израњају из мрака окружене су оградом од три метра. Дуж стражарске стазице разбацане су клопке од најтање металне жице. Мало даље постављени су сигнални уређаји типа „Ђилибар“.

На угловима се уздижу четири стражарске кућице. Оне образују замишљен затворени правоугаоник.

Четири рефлектора осветљавају стражарску стазу. Стражари виде труле даске и брисани простор између стамбене и административне зоне.

Око шест увече стиже камион с решеткама на прозорима. Шеф конвоја скида катанце. Затвореници ћутке силазе, у сивим прџама и тешким цокулама.

Појављује се официр у зеленој кишној кабаници са капуљачом. Његов глас шишти као сигнална ракета:

– Бригада прелази у надлежност пратње. Корак у страну сматра се бекством. Пратња ће моментално употребити оружје! . .

Хладноћа и прашина. Понегде је земља побелела од мраза. Сува риђа травка привија се уз хумку.

Затвореници стају у ред, тихо разговарају. Инструктори држе на узди псе који кидишу.

– Прва колона – марш!

Официр има преко педесет година. Двадесет година ради у стражи. На еполетама – четири мале звезде.

Он има цивилни увозни сако. Све остало је – државни ес-ем-бе.

Војници у безобличним бундама од овчјег крзна иду на стражарска места. Вуку за собом америчке телефоне.

Заменик остаје у дежурној соби. Ускоро ће сањати кућу, Броњуту Гробатавичус у зеленој блузи. . . Сањаће реку која сија на сунцу. Свој камион на прашњавом друму. Орла изнад шумарка. Чамац који тихо размиче трску.

Затим ће у удобни, топли свет његових снова продрети узвик, посебно груб и оштар, као гест:

– Смена, устај!

И опет – шест сати на ветру. Када бисте само знали шта је то, пријатељи! . . .

Током тих сати присетићеш се читавог свог живота. Опростићеш све увреде. Обићи ћеш читав свет.

Имаћеш стотине жена. Пићеш шампањац из кристалних чаша. Тући ћеш се и возити се таксијем. . .

И опет – шест сати на ветру. . .

Ноћас су јавили из зоне:

„Међу балванима погинуо зек“ .

Било је то овако. Радник на дизалици није добро повукао полугу. Изнад глава се нагнуло дебло. Склизнуо је гвоздени ланац. И ето – корпус двоосовинског генератора паре АГ-430. . . Не, комад гвожђа од тону и по. . . Углавном, зеку Бутирину, који је, савијен, учвршћивао спојеве, пукла је лобања.

Сада је лежао испод мокре цераде. Стопала су му била неприродно извијена. Тело је заузима-ло мали простор од шасије до канте за смеће.

Као да се смањио. Лице му је било неживо, као згужвана бачена рукавица. Или – блиставо исполирано држаље лопате. Или конзерва коломаза. . .

Ова смрт је била лишена мистерије. Изазивала је тугу. Изнад цераде натопљене крвљу облетале су муве.

Бутирин је често виђао смрт, избегао ју је десетину пута.

Он је био окорели скакач, наркоман, џепарош и хомић. А још и хистерик, који је код иследника наискап попио флашицу мастила.

Био је истетовиран од главе до пете. Зуби црни од чифира. Тело избодено морфијумом одбијало је да реагује на бол.

Могао је одавно да настрада. На пример у Сормову, где су га момци из Канавина претукли ланцима за бицикл. Бацили су га под воз, али Бутирин је чудом испузао. Често се сећао захукталог ватреног троугла. И шкрипања песка под зубима. . .

Могао је да настрада у Гори, када је на пијаци испсовао групу јужњака. . .

Могао је да настрада у Синдору. Стражари су тада утерали колону у ледени поток. Али робијаши су запевали, кренули. А рошави десетар Петров почео је да пуца. . .

Могао је да настрада у Ухти, при покушају бекства са шумског газдинства. . .

Могао је да настрада у изолатору на реци Којни, где су се логорски шакали клали обућарским ножевима. . .

И ево сад лежи испод неке цераде. Оперативац покушава да успостави везу. Узвикује, прислањајући мембрану на усне:

– Овде Љутик! Овде Љутик! Пријем! Не чујем вас! Пошаљите још стражара и лекара. . .

И официр ће запалити цигарету, а онда ће поново викати промуклим гласом:

– Овде Љутик! Пријем! Затвореници су узбуђени! Ситуација је критична! Пошаљите још стражара и лекара. . .

Ускоро ће доћи возило. Утовариће леш у њега. Неко од нас под оружјем спровешће га у затворску болницу. Па и мртвим затвореницима следује пратња.

А за месец дана политички комесар Хуријев написаће Инеси Владимировној Бутириној, јединој рођаки, даљој тетки, писмо. И у њему ће бити речено:

„Ваш син, Бутирин Григориј Тихонович одлучно је ишао ка поправљању. Преминуо је на радном задатку. . .“

* * *

7. јун 1982. године, Њујорк

Подсетићу вас да је логор типично совјетска институција. И не само по свом административно-економском уређењу. Не само по идеологији увођеној одозго. Не само због уобичајених формалности.

Логор је совјетска институција – по духу. По унутрашњој суштини.

Обичан криминалац је по правилу потпуно лојалан совјетски грађанин. Односно, он је, наравно, незадовољан. Алкохол је поскупео и тако даље. Али основе су светиња. Ни Лењин не подлеже критици.

У том смислу изузетно је карактеристично логорско стваралаштво. У логору без икаквог притиска и принуде тријумфује метод социјалистичког реализма.

Јесте ли размишљали о томе да је совјетска уметност блиска магији. Да она подсећа на ритуално и култно сликарство древних народа.

Црташ бизона на стени – увече добијеш печење.

Исто тако размишљају чиновници о социјалистичкој уметности. Ако се прикаже нешто позитивно, онда ће свима бити добро. Ако је негативно – обрнуто. Ако се слика стахановски²⁸ подвиг, значи сви ће добро радити. И тако даље.

Сетите се подземних престоничких мозаика. Поврће, воће, живина. . . Грузини, Литванци, Јермени. . . Крупна и ситна рогата стока. . . Па то су бизони!. . .

У логору је иста прича.

---

²⁸ Покрет назван је по рудару из Донбаса, Алексеју Стаханову, који је ноћи са 30. на 31. август 1935. године током смене ископао 102 тоне угља, док је норма била 7 тона.

Узмите логорашко сликарство. Ако је то пејзаж, онда је незамисливо врелог андалузијског колорита. Ако је мртва природа, препуна је калорија. Логорски портрети необично су ласкави.

На слободи тако приказују високе партијске руководиоце.

И никаквог модернизма. Што ближе фотографији, то боље. . . Тешко да би Модилјани и Гоген овде успели. . .

Узмите логорске песме. Ево једне од најраспрострањенијих логорских тема у песмама. Самохрана мајка са дететом. Татица побегао. Дете постаје лопов. (Ако је ћерка – проститутка.) Даље – суд. Тужилац, обореног погледа, тражи најстрожу казну. Оптужени живот завршава самоубиством. Тужилац сатима јеца поред гроба. То је, како сте већ наслутили – несрећни покојников отац.

Наравно, све је то бесмислица, без икакве везе са стварношћу. Тужилац уопште не може да суди својој родбини. То не допуштају совјетски закони. И логораши то одлично знају. Али настављају максимално да експлоатишу лажни, глупи сиже. . .

Узмите логорске митове. Мит који се најчешће среће је успешно масовно бекство. По правилу – преко Белог мора у Сједињене Државе.

Чућете десетине верзија до најситнијих детаља. Са детаљним описом маршруте. Уз заклинање да је све баш тако и било.

И организатор бекства ће свакако бити одважан чекиста. Бивши пуковник ГПУ²⁹ или НКВД³⁰. Саборац Берије или Јагоде, кога је осудио Хрушчов.

И шта ли их, питамо се, вуче тим хуљама?! А вуче их то што су у питању познати, уобичајени совјетски јунаци. Ликови Јулијана Семјонова³¹ и браће Вајнер³² . . .

Јемељан Пугачов се, кажу, уздао у одбегле робијаше. Данашњи робијаша немају намеру да дижу буну. Ако дође до неке гужве, они ће скокнути до најближе продавнице пића. . .

Добро. А сад о послу. Пошаљите му, ако вам није тешко, обрасце ваших фонтова и два каталога.

Кад будете у Њујорку – видећемо се. Поздрав жени, мајци и ћеркама. Наша Каћа је ужасно пргава – пубертет. . .

Сутра се поред моје куће отвара нови руски кафе. Рано изјутра ћу, као локална знаменитост, отићи да честитам власницима. . .

* * *

---

²⁹ Државна политичка управа. ³⁰ Народни комесаријат унутрашњих послова. ³¹ Јулијан Семјонов: руски совјетски писац, аутор чувеног књижевног јунака Штирлица, штандартенфирера SS и совјетског агента-илегалца, који је радио у интересу СССР у нацистичкој Немачкој. ³² Аркадиј и Георгиј Вајнер: совјетски писци детективских романа, коаутори многих књига и сценарија.

У октобру су ме ражаловали због грубог испада, и биле су ми одузете све спортске привилегије. Сходно томе, нашао сам се у стражарском батаљону, у статусу редова. Ноћу нисам могао да спавам од задаха обојака којима су биле умотане ноге. На крају ми је десетар Петров викнуо пред стројем:

– САТРУЛИЋУ те, мрцино, видећеш – САТРУЛИЋУ!. . .

У тој ситуацији, дужност четног писара била је нечувена срећа. Очигледно је пресудило моје незавршено високо образовање. Имао сам четири семестра ЛГУ. Мислим да сам био најобразованији човек у Републици Коми. . .

Рано изјутра чистио сам штапски трем. Полигон завејан снегом био је ишпартан снажним војничким млазевима. Излазио сам на пут и тамо сачекивао капетана.

Када бих га угледао, убрзавао сам кораке, одсечно приносио длан капи и празним механичким гласом узвикивао:

– Добро јутро!

Затим сам, спуштајући длан као да је сасвим онемоћао, тоном пуним поштовања и присности питао:

– Како сте спавали, чика Љоња?

Па бих заћутао, као да се стидим искрене топлине која ме је обузела. . .

Живот капетана Токара састојао се од храбрости и пијанства. Капетан је, спотичући се, ходао уским мореузом између ова два океана.

Укратко, живот му је био промашен. Жена у Москви под другим презименом игра на естради. А син је цокеј. Недавно је послао своју фотографију: коњ, канта и некакве даске. . .

Отелотворење храбрости за капетана су постали уредност, оштар глас и способност да пије на празан стомак. . .

Токар скида шињел. На његовом врату се, као лош знак, бели уска линија оковратника.

Где је Барковец? – пита. – Зовите га!

Десетар Барковец се појављује на вратима. Он клати ногом, раменом, колута очима. То јест, грубо, просто и сасвим неубудљиво глуми осећај кривице.

Токар савијеним прстом исправља официрску блузу.

– Десетаре Барковец – каже – стидите се! Ко је јуче послао у родни крај поручника Хуријева?

– Друже капетане. . .

– Тишина!

– Да сте ви били тамо. . .

– Наредио сам – тишина!

– Ви бисте се уверили. . .

– Ухапсићу вас, Барковец!

– Да сам га с правом. . . ућуткао. . .

– Три дана затвора – каже капетан – испада, дан по речи.

Када се десетар удаљи, Токар ми каже:

– А Московљани су духовити људи.

– То је тачно.

– Јеси ли био у Москви?

– Два пута, на војној вежби.

- А јеси био на коњским тркама?
- Никад.
- Занима ме какви ли су људи цокеји?
- Е, то не знам.
- Спортисти?
- Тако нешто. . .

Токар се враћа кући. Под ноге му се, скакућући од среће, баца црни шпанијел.

- Брошка, Брошењка - шапуће Токар, и баца у снег комаде паризера.

Код куће - топла вотка, најновије вести. У фиоци стола - пиштољ.

- Брошка, Брошењка, једини друже. . . Аникин је демобилисан. . . Остали су на добрим положајима. Идиот Пантелејев је у Генералштабу. . . Рајзман - доцент, добио стан. . . Рајзман би и у Мајданеку добио посебан стан. . . Брошка, шта смо то ти и ја?. . . Валентина, кучка, не пише. . . Митја послао коња. . .

Напољу хладноћа и мрак. Кућица утонула у сметове. Ни звука, ни шушња, пиј и чекај. А колико чекати - не зна се. Кад би залајали пси, или се угасила сијалица. . . Онда може поново да се сипа. . .

Тако он и тоне у сан - упртачи, војничка блуза, чизме. . . И сијалица светли све до јутра. . .

А ујутру поново идем поред прљавог полигона до капије. Нагло подижем руку до капе. Затим је млитаво спуштам и гласом дрхтавим од разнежености питам:

- Како сте спавали, чика Љоња?

Некада сам био перспективни војнички тешкаш. Истовремено – спортски инструктор при штабу јединице. Пре штаба – надзорник радне зоне. А свему томе претходио је давни разговор са чиновником војног одсека.

– Ти си образован момак – рекао је комесар – могао би да будеш десетар. Да служиш у ракетним јединицама. . . А у логорски стражу иду они који немају шта да изгубе. . .

– Па баш ја немам шта да изгубим.

Комесар ме сумњичаво погледао:

– Како то мислиш?

– С факултета су ме избацили, од жене сам се развео. . .

Хтео сам да будем отворен и прост. Аргументи нису убедили комесара.

– Можда си нешто, оно. . . Нешто си здипио? И хтео би да збришеш?

– Да – кажем – од просјака лименку с новчићима.

– Не разумем – тргнуо се комесар.

– То је, као, шала.

– Шта је ту смешно?

– Ништа – кажем – опростите.

– Слушај момче! Пријатељски ћу ти рећи, ВОХРА је пакао!

Тада сам одговорио да смо пакао ми сами. Само што то не примећујемо.

– А ја мислим – рекао је комесар – да се ти много правиш паметан.

Изгубивши наду да ће ишта схватити, капетан је почео да попуњава моја документа.

После месец дана нашао сам се у школи надзорних јединица у близини Ропче. А после још месец дана инспектор борбених вештина Торопцев на растанку је рекао:

– Запамти, може се спасти од ножа. Може блокирати секира. Може се отети пиштољ. Све се може! Али ако може да се бежи – бежи! Бежи, сине, и не осврћи се. . .

У мом џепу налазило се упутство. Четврта тачка је гласила:

„Ако је надзорник у безизлазном положају, он командује стражару – ПУЦАЈТЕ КА МЕНИ. . .“

Казнени изолатор, ноћ. Иза зида, звецкајући лисицама, шета Анаги. Оперативац Борташевич ми каже:

– Наравно, свашта се дешава. Људи су нервозни, бескрајно егоцентрични. . . На пример? Једном су на сечи шуме хтели да ми одсеку главу моторном тестером „Дружба“ .

– И шта? – питам.

– Шта. . . Одузео тестеру, одаламио по њушки.

– Јасно.

– Са секиром сам имао доживљај на прекоманди.

– И шта? Како се завршило?

– Одузео секиру, одаламио по лабрњи. . .

– Наравно. . .

– Један чифраш насрнуо на мене ножем.

– Одузели сте нож, па у челенку?

Борташевич ме нетремице гледао, затим раскопчао блузу. Видео сам мали бели ожиљак од којег се леди крв у жилама. . .

Ноћу журим из штаба у касарну. А најкраћи пут је – кроз зону. Пролазим поред реда барака, поред жутих сијалица у жичаним мрежама. Журим, осећајући сродство тишине и мраза.

Понекад се отварају врата спаваонице. Из загрејаног простора, с облаком беле паре искаче зек. Он пиша, пуши, виче стражару на осматрачници:

– Ало, шефе! Ко је од нас у затвору? Ти или ја?!

Стражар лењо псује умотавајући се у кожух. . .

Из јужне бараке чује се крик. Трчим, успут раскопчавајући манжетне. На дрвеном кревету лежи у чизмама рецидивиста Купцов, урла и показује прстом. По зиду мили бубашваба, црна и сјајна, као тркачки аутомобил.

– Шта је? – питам.

– Јој, шефе, бојим се! Ко зна шта бубашваба смера!..

– Ви сте неки шаљивџија – кажем ја – како се зовете?

– Зими Кузма, а лети Филарет.

– За шта сте осуђени?

– Вероватно сам прешао улицу. . . С туђом торбом.

– Извини, шефе – мирољубиво каже бригадир Агешин – то је шала. Што се каже, другарско измотавање. Боље да вечерамо. . .

„Хајде, јешћу – размишљам – и они су људи. . .
А човек је по природи. . .“ И тако даље. . .

Јели смо месо испечено на шпорету у бараци.
Затим смо пушили. Неко је узео гитару, сенти-
менталним гласом певушећи:

. . . Дигни главу, мили, чекаћу те предано,
прашњава ми хаљина, али је савест чиста,
нада мном је казахстанско сунце пламено,
а бескрајна степа у даљини блиста. . .

„Драги су ово људи – мислио сам – иако су,
наравно, битанге. . . Али њих је живот уништио,
средина их осакатила. . .“

– Еј, шефе – рекао је бригадир Агешин –
знаш кога си јео?

Сви су се насмејали. Устао сам.

– Знаш од чега су ове шницле?

Осетио сам како ми се у стомаку распрскава
бомба.

– Од капетановог жуће. . . Био је живахно
кученце. . .

. . . Нада мном је казахстанско сунце пламено,
а бескрајна степа у даљини блиста,
тамо куд сам кренуо тебе нема, жено,
влати траве о теби не говоре ништа. . .

– Па ти му и реци – каже Фидел.

– Капетан то неће преживети. Стари осим
пса и нема пријатеља. Не могу, стварно. . .

– Па ти си боксер. Имаш јаке живце.
– Заиста не могу.
– Свеједно треба рећи.
– Теби је лакше. Ти немаш ништа с капетаном.
– Какве везе ја имам с тим? Ко је појео тај
нека и каже.

– Зашто ме подсећаш?! Ионако ми се чини да ћу сваки час да побљујем.

– Њему је пиштољ у џепу. Немој да он, оно. . .
Кад сазна. . .

– Ма стари се једва држи. Жена не пише, син му неки пешко. . . Брошка му је био једини друг.

– А да пошаљемо телеграм?

– То неће ваљати.

– Свеједно мора да се каже. А ти си образован човек, умеш с људима да причаш.

– Како то мислиш?

– Не држе те џабе при штабу. Са свима нађеш заједнички језик.

– Шта хоћеш тиме да кажеш?

– С тобом је половина официра на „ви“ .

– Па шта?

– Кажу да си композитор.

– Шта?

– Ништа. Композитор. Пишеш оперу. У смислу оперативцу. Куму. . .

Нагнувши се преко стола ударио сам Фидела металним лењиром. На лицу му је остао тамно-црвени траг. Фидел је одскочио и викнуо:

– Ах ти, штапско псето! Лакеју официрски!. . .

Осетио сам како надире талас беса који те лишава размишљања. Фидел се кретао полако, као пливач. Ударио сам слева, онда још једном. На корак од себе видео сам округлу, лепо обликовану браду. Закуцао сам у њу своју озлојеђеност, тугу, бол. . . Испод Фиделових ногу измакла се хоклица. А онда – крв на страницама листе следовања. И промукли глас капетана Токара, који се појавио на вратима:

– Остав! Ко ме говорим – остав!. . .

Оборивши поглед све сам испричао капетану Токару. Он ме саслушао, затегао војничку блузу и неочекивано рекао брзим старачким шапатам:

– Платиће ми то. Платиће. Ја сам за Брошку у Котласу дао тридесет рубаља. . .

Увече се капетан Токар напио. Дивљао је у сеоској крчми. Поцепао фотографију коња. Најстрашнијим речима псовао жену. Речима које су већ одавно изгубиле значење. А ноћу је ишао негде поред електране. И док су му шибице испадале из руку покушавао да запали цигарету на ветру.

Рано ујутро ја поново чистим трем. Затим, поред прљавих сметова, до капије.

Ходам под месечином, отвореном и оштром као натпис на тараби. Чекам капетана – витког, глатко избријаног, смиреног. Приносим руку слепоочници. Затим је спуштам, као да сам потпуно исцрпљен. И на крају учтивим, веселим, топлим гласом питам:

– Па како сте, чика Љоња?

Прошло је двадесет година. Капетан Токар је жив. И ја сам. А где је онај свет пун мржње и страха? Где је он нестао? И шта је узрок моје туге и срамоте? . . .

* * *

11. јун 1982. године, Њујорк

Овај велики комад послао сам преко Ричарда Неша. А он је скоро комуниста. Па ипак се бави нашим глупим рукописима. Све је постало страшно запетљано на овом свету.

* * *

У контролном пункту седела су тројица. Опер Борташевич је мешао изгужване, прљаве карте. Стражар Гусев покушавао је да заспи, не вадећи из уста запаљену цигарету. Чекао сам да проври чајник.

Борташевич је лењо рекао:

– Добро, узмимо, на пример, женске. Рецимо, ти с њом лепо: биоскоп, колачи, разговори. . . Цитираш јој Гогоља и Бјелинског. . . Идеш на неку јебену оперу. . . Онда, нормално, у кревет. А дама ти каже: жени се, ђубре! Прво матичар, па тек онда животињске страсти. . . Замисли молим те,

смета јој страст. А шта ако је за мене то светиња, шта онда?! . . .

– Све су то Јевреји – добацио је стражар.

– Шта Јевреји? – Борташевич није схватио.

– Јевреји су, кажем, свуда. Од Рајкина до Карла Маркса. . . Размножавају се као печурке. . . На пример, венеролошки диспанзер у Чебјуу. Лекари – Јевреји, пацијенти – Руси. Зар је то комунистички?

Тада су позвали телефоном из канцеларије. Борташевич је подигао слушалицу и рекао:

– За тебе.

Зачуо сам глас капетана Токара:

– Дођите до мене, али одмах.

– Друже капетане – рекао сам – да напоменем, већ је прошло осам.

– А је л' ви – прекинуо ме капетан – служите Отаџбини само до шест?!

– Па зашто се онда праве распореди? Ја сутра ујутро морам да будем на дужности.

– Сутра ујутро ви ћете бити на Ропчи. Стигло је наређење начелника штаба – спровести једног типа из ропчинског транзита. Укратко, чекам вас.

– Куда те шаљу? – упитао је Борташевич.

– Треба да спроведем зека с Ропче.

– На поновно суђење?

– Не знам.

– По правилу службе треба да иду двојица.

– А шта се у стражарским јединицама ради по правилу службе? По правилу службе само у притвор шаљу.

Гусев је подигао обрве:

– Ко је видео да Јеврејин седи у притвору?

– Шта си се закачио за Јевреје – рекао је Бор-
ташевич – досадан си. Погледај Русе. Смрзнеш се
кад их видиш.

– У праву си – одазвао се Гусев. . .

Одједном је проврио чајник. Ставио сам га
на комад лима поред сефа.

– Добро, одох ја. . .

Борташевич је извукао карту, погледао је и
рекао:

– О! Чека те пикова дама. Затим је додао:

– Узми лисице.

Узео сам. . .

Ишао сам кроз зону, иако сам могао да је
обиђем по стражарској стази. Има већ годину
дана како ноћу намерно идем кроз зону. Све се
надам да ћу навикнути на осећај страха. Проблем
личне храбрости код нас је прилично акутан.
Рекордерима по том питању сматрају се Литван-
ци и Татари.

Поред алатнице сам мало успорио корак.
Овде су се ноћу окупљали чифристи.

Лимено војничко лонче напунили би водом.
Сипали у њу кутију чаја. Затим спуштали у шољу
жилет на дугачкој челичној жици. Други крај
жице пребацивали су преко кабла високонона-
понског вода. Течност у шољи проврила би за
две секунде.

Смеђи напитака имао је дејство слично
алкохолу. Људи би почињали узбуђено да гести-
кулирају, вичу и смеју се без разлога.

Чифиристи нису уливали озбиљан страх. Озбиљан страх уливали су они што могу да закољу и без чифира. . .

У мраку су се померале сенке. Пришао сам ближе. Затвореници су седели на гајбама од кромпире око лончета за чифир. Када су ме видели ућутали су.

– Седи, шефе – зачуло се из мрака – самовар је већ спреман.

– Седење је – кажем – ваш посао.

– Паметан је – јавио се исти глас.

– Далеко ће стићи – рекао је други.

– Не даље од дежуране – подсмехнуо се трећи. . .

Све је у реду, помислио сам. Уобичајена дружељубивост и мржња. А колико сам им само довукао чаја, маргарина, рибљих конзерви. . .

Запалио сам цигарету, заобишао шесту бараку и стигао до логорског уског колосека. Из мрака се појавио ружичасти прозор канцеларије.

Покуцао сам. Отворио ми је дежурни. У руци је држао јабуку.

Из канцеларије је провирио Токар и каже:

– Опет жваћете на дежурству, Барковец?!

– Таман посла, друже капетане – успротивио се дежурни окренувши му леђа.

– Мислите да не видим?! Уши вам се мрдају. . . А прекјуче сте и заспали. . .

– Нисам спавао, друже капетане. Размишљао сам. Неће се поновити.

– Штета – неочекивано је рекао Токар и додао, обративши се мени: – Уђите.

Ушао сам, рапортирао по пропису, како треба.

– Одлично – рекао је капетан затежући каиш – ево докумената, можете кренути. Спроведите овамо затвореника који се презива Гурин. Казна – једанаест година. Пети пут осуђиван. Опасни рецидивиста, будите опрезни.

– Ко ме је – питам – он одједном потребан? Зар немамо довољно својих рецидивиста?

– Имамо их довољно – сложио се Токар.

– Па у чему је ствар?

– Не знам. Документи су стигли из штаба јединице.

Отворио сам путни налог. У рубрици „сврха“ писало је:

„Спровести на шесту прекоманду Гурина Фјодора Јемељановича као тумача улоге Лењина. . .“

– Шта то значи?

– Немам појма. Боље питајте политичког комесара. Вероватно спремају представу за шездесетогодишњицу совјетске власти. Па су позвали гостујућег глумца. Можда је талентован, или има одговарајућу њушку. . . Не знам. За сад га спроведите овамо, а после ћемо видети. Ако буде потребно, примените оружје. С божјом помоћи! . . .

Покупио сам папире, салутирао и изашао.

У Ропчу смо стигли скоро пред поноћ. Насеље је деловало мртво. Из мрака је допирао лавез паса.

Возач камиона за превоз балвана је упитао:

– Куда су те дигли усред ноћи? Могао си ујутро да кренеш.

Морао сам да му објасним:

– Па назад идем по дану. Иначе бих морао да се враћам ноћу. И то у друштву опасног рецидивисте.

– Није лоша варијанта – рекао је шофер. А затим додао:

– У нашем шумском газдинству диспечери су гори од робијаша.

– Дешава се – кажем.

Поздравили смо се. . .

Пробудио сам дежурног на стражи, показао му папире. Питао где може да се преноћи.

Дежурни се замислио:

– У касарни је бучно. Ноћу се враћају бригаде стражара. Ако заузмеш туђи кревет могу и опасачем да оплету. . . А у одгајалишту лају пси.

– Пси су ипак бољи – кажем.

– Спавај код мене. Овде је милина.

Покрићеш се овчјом бундом. Смена долази у седам. . .

Легао сам, ставио поред кревета празну конзерву и запалио цигарету. . .

Најважније је не размишљати о кући. Мислити о неким текућим проблемима. Ево, рецимо, цигарете су при крају. А дежурни изгледа не пуши. . .

Питао сам:

– Ти не пушиш?

– Ако ме понудиш, запалићу.

Није ми лакше. . .

Дежурни је покушавао да започне разговор:

– Је л' истина да код вас у *шестици* војници гузе козе?

– Не знам. Не верујем. . . Али затвореници експериментишу.

– Ја мислим да је ипак боље у руку.

– Ствар укуса. . .

– Ма добро – сажалио се дежурни – спавај.

Овде је мир и тишина. . .

Што се тиче тишине дежурни није био у праву. Дежурана је била поред казненог изолатора. Тамо се усред ноћи пробудио ухапшени зек. Звекцао је лисицама и гласно певао:

„А ја идем, по Москви шетам. . .“

– Као мачор у фебруару – гунђао је дежурни.

Погледао је кроз шпијунку и викнуо:

– Агејеве, не галами него спавај! Да ти не променим лични опис!

Зачуо се одговор:

– Шефе, немој да се курчиш!

Дежурни је одговорио китњастим псовкама.

– Дувај га и не престај – реаговао је зек. . .

Концерт је трајао бар два сата. А ни цигара више није било.

Пришао сам до шпијунке и питао:

– Да немате цигарету или крџе?

– Ко си ти? – зачудио се Агејев.

– Стражарска пратња из шестог логора.

– А ја мислио студент. . . Јесу у *шестици* сви тако културни?

– Да – кажем – кад остану без цигара.

– Крце има кол'ко хоћеш. Гурнућу испод врата. . . Да ниси случајно из Лењинграда?

– Из Лењинграда.

– Земљак. . . Тако сам и мислио.

Остатак ноћи прошао је у разговору. . .

Ујутро сам потражио оперативца Долбенка. Дао му своје папире. Рекао је:

– Доручкујте и чекајте у дежурној соби. Имате оружје? То је добро. . .

У војничком ресторану дали су ми чај и земичке, каше није остало. Зато су ми спаковали за успут комад сланине и главицу лука. А познаник инструктор одвадио ми је десетак цигарета.

Преседео сам у дежурној соби све до одласка бригада под пратњом.

Дежурном је смена дошла око осам. У изолатору је било тихо. Зек је спавао после бесане ноћи.

Најзад сам зачуо:

– Затвореник Гурин, покрет!

Звекнула је реза у ходнику. Ушао је опер с мојим штићеником.

– Потпиши – рекао је. – Имаш оружје?

Откопчао сам футролу.

Затвореник је имао лисице на рукама.

Изашли смо на трем. Зимско сунце ме је заслепило. Свануло је нагло. Као и увек. . .

На падини су се црнеле брвнаре. Дим се вертикално уздизао изнад кровова.

Рекао сам Гурину:

– Идемо.

Био је онижег раста, набијен. Испод капе се назирала ћела. Умашћена штепана јакна пресијавала се на сунцу.

Решио сам да не чекам камион за превоз балвана, него да одмах кренем ка пружном прелазу. Ако нас успут повезе трактор – добро је. Ако не, може и пешке да се стигне за три сата. . .

Нисам знао да је пут поред Којна затворен. Касније се испоставило да су током ноћи два затвореника украла тегљач за трупце. Сада су на свим прелазима дежурали оперативци. Тако да смо ишли пешке све до зоне. Само смо се једном зауставили, да једемо. Дао сам Гурину хлеб и сланину. Посебно јер се сланина смрзла, а хлеб се измрвио.

Затвореник који је пре тога ћутао понављао је:

– Каква понуда – чист холестерол! Шефе, густираћемо од срца. . .

Сметале су му лисице. Замолио је:

– Откопчај ми манжетне. Или се плашиш да ћу да збришем?

У реду, мислим се, по дану није опасно. Куда да бежи по снегу? . . .

Скинуо сам му лисице, закачио их за опасач. Гурин је одмах тражио да обави нужду.

Рекао сам:

– Идите, ено тамо. . .

Онда је он чучао у жбуњу, а ја сам држао на нишану црну робијашку ушанку.

Прошло је десетак минута. Већ ми се рука укочила.

Одједном је иза мојих леђа нешто крцнуло. У истом тренутку зачуо се промукли глас:

– Идемо, шефе. . .

Скочио сам на ноге. Преда мном је стајао насмејани Гурин. Капу је, очигледно, окачио на жбун.

– Не пуцај, земљаче. . .

Било је глупо грдити га.

Гурин је поступио исправно. Доказао је да не жели да бежи. Могао је, а није хтео. . .

Изашли смо на стазицу и без инцидената стигли до зоне. Успут сам питао:

– А каква је то представа?

Зек није разумео. Објаснио сам:

– У пратећем налогу пише – тумач улоге Лењина.

Гурин је почео да се смеје:

– То је стара прича, шефе. Имао сам још пре рата надимак – Уметник. У смислу – срећковић, што се каже, има кликере. Тако су и уписали у предмет – уметник. Сећам се, лежао сам у московској истрази, а иследник је у шали и уписао. У рубрику – занимање пре хапшења. . . Ма какво занимање! Ја сам од колевке – ноторни лопов. У животу ни дана нисам радио. Али како су уписали, тако се и наставило – уметник. Из предмета у предмет. . . Сви политички комесари пријављују

ме за аматерске приредбе – па ти си уметник. . .
Ех, да ми је да сретнем таквог политичког комесара на пијаци. Показао бих му ја своју уметност.

Упитао сам:

– Па шта ћете сад? Тамо треба глумити
Лењина. . .

– Је л' по тексту? Без проблема. . . Изгланцам
ћелу, и терај!. . . Сећам се, оладили ми банку у
Кијеву. Ја се обукао у пандура – ни моји ме нису
познали. . . Ако треба Лењина – играћу Лењина. . .
Дан блефа – месец дана живота. . .

Стигли смо до стражарске просторије. Пре-
дао сам Гурина заставнику. Зек је махнуо руком:

– Видимо се, шефе. Мерси за клопу. . .

Последње речи изговорио је тихо. Да не чује
заставник. . .

Избрисан из распореда, читав дан сам беспо-
сличио. Пио сам вино с мајсторима из оружар-
нице. Изгубио од њих четири рубље на картама.
Написао писмо родитељима и брату. Чак сам се
спремао да одем код познанице у насељу. Али
тада је дошао дежурни и рекао да ме тражи поли-
тички комесар Хуријев.

Кренуо сам у лењинску собу. Хуријев је
седео испод огромне карте Уст-Вимског логора.
Места бекстава била су обележена заставицама.

– Седите – рекао је политички комесар –
имамо важан разговор. Ближе се Октобарски
празници. Јуче смо почели са пробама једночин-
ке „Кремаљске звезде“. Аутор је – на то је Хуријев

завирио у папире који су се налазили испред њега – Чичељњицки. Јаков Чичељњицки. Драма је идеолошки зрела, препоручио ју је сектор за културу УВД³³. Радња се одвија почетком двадесетих. Има четири лица. Лењин, Ђержински, чекиста Тимофеј и његова вереница Полина. Млади чекиста Тимофеј одаје се буржоаским навикама. Кћерка трговца, Полина, увлачи га у вртлог малограђанштине. Ђержински обавља с њима васпитни рад. Он је иначе неизлечиво болестан. Лењин му топло препоручује да се побрине за своје здравље. Гвоздени Феликс одбија, што оставља снажан утисак на Тимофеја. На крају, он одбацује окове ревизионизма. Њега бојажљиво следи трговачка кћи Полина. . . У финалној сцени Лењин се обраћа публици. – Тада је Хуријев поново зашустљао папирима. – „. . . Ко је то? Чија су то срећна млада лица? Чије су то веселе блиставе очи? Није то ваљда омладина седамдесетих?! Завидим вам, изасланици будућности! За вас смо палили прва светла у новим зградама. За вас смо искорењивали буржоаски шљам. . . Па нека онда светле за вас, децо будућности, наше кремаљске звезде. . .“ И тако даље. А онда запевају „Интернационалу“. Што се каже, сви углас. . . Шта кажете на то?

– Ништа – рекао сам. – А шта ја могу да кажем? Озбиљна драма.

– Ви сте културан и образован човек. Одлучили смо да вас укључимо у ову ствар.

---

³³ Управа унутрашњих послова.

– Али ја немам везе с позориштем.

– Мислите да ја имам? И ништа, сналазим се. Али без помоћника је тешко. Наши уметници – знате и сами. . . Лењина игра лопов из ропчинског транзита. Ноторни рецидивиста. Неки сматрају да се активно спрема за бекство. . .

Оћутао сам. Није ваљда требало да причам политичком комесару о догађају у шуми.

Хуријев је наставио:

– У улози Ђержинског је Цуриков, кога зову Глиста, из четврте бригаде. Осуђен за завођење малолетница. Казна – шест година. Постоје информације да је на хашишу. . . У улози Тимофеја – Геша, кретен из амбуланте. Пасивни хомић. . . У улози Полине – Томка Лебедева из администрације. Каква дроља, гора од затворенице. . . А ту је још и публика. Могућа је употреба наркотика. Као и недозвољени контакти с Лебедевом. Тој опајдари само да је да се шетка поред затвореника. . . Схватате ме?

– Шта ту може да се не схвати? Наши људи. . .

– Онда се укључите. Следећа проба је данас у шест. Бићете асистент редитеља. Дежурства на сечи шуме се отказују. Капетану Токару ћу ја пренети.

– Немам ништа против – рекао сам.

– Дођите у десет до шест.

До шест сам се мувао по касарни. Бар два пута хтели су негде да ме пошаљу с оперативном групом. Одговарао сам да сам на располагању

поручнику Хуријеву. И остављали су ме на миру. Само се заставник заинтересовао:

– Шта ви то тамо радите? Спремате русвај за јубилеј?

– Постављамо – кажем – револуционарни комад о Лењину. Уз учешће локалних уметника.

– Знам ја ваше уметнике. Њима је само до локања. . .

Око шест сам седео у лењинској соби.

Минут касније стигао је Хуријев с актовком.

– А где је особље?

– Доћи ће – кажем. – Вероватно су се задржали у трпезарији.

Тада су ушли Геша и Цуриков.

Цурикова сам знао с посла на издвојеној локацији. То је био мрачан, мршав затвореник, с одвратном навиком да се чеше.

Геша је радио у амбуланти као потрчко. Чистио је просторију, служио болеснике. Крао је за шакале таблете, витамине и лекове на бази алкохола.

Ходао је једва приметно поцупкујући. Пратио је неки неухватљив ритам. Шакали у спаваоницама терали су га од ватре. . .

– Тачно шест – рекао је Цуриков и не савијајући се почешао колена.

Геша је мотао дукан.

Појавио се Гурин, без затворског одела, само у испраној поткошуљи.

– Врућина – рекао је – као у Ташкенту. . . Као да није зона, него Дом културе. Војници се

обраћају са „ви“. И следовање је гала. . . Није ваљда да неко бежи одавде?

– Беже – одговорио је Хуријев.

– Овамо или одавде?

– Одавде – без осмеха се одазвао политички комесар.

– А ја мислио са слободе – у мардељ. Или директно из капиталистичке џунгле. . .

– Добро, нашалили сте се и доста – рекао је Хуријев.

Тада се појавила Лебедева у облаку јефтине шминке и с минивалом од пре шест месеци.

Она је била слободна, али с логорским манирима и речником криминалаца. Сви радници из администрације и економата после месец дана почињали су да личе на затворенике. Чак су и инжењери по уговору причали шатровачки. Да не говоримо о војницима. . .

– Почнимо – рекао је политички комесар.

Уметници су извадили из џепова згужване листове папира.

– Улоге треба да буду научене до среде.

Онда је Хуријев подигао руку:

– Преносим главну мисао. Централна линија драме је – борба између осећања и обавезе. Друг Ђержински, игноришући болест, целог себе даје револуцији. Друг Лењин му топло препоручује да узме одмор. Ђержински категорички одбија. Паралелно се развија линија Тимофеја. Животињско осећање према Полини привремено га удаљава од светске револуцију. Полина је типична представница ситнобуржоаских расположења. . .

– Типа шверцерка? – гласно је упитала Лебедева.

– Не прекидајте. . . Њен идеал је – малограђанско благостање. Тимофеја мучи конфликт између осећања и дужности. Лични пример Ђержинског оставља на младића снажан морални утицај. На крају осећај дужности побеђује. . . Надам се да је све јасно? Почнимо. Дакле, Ђержински ради. . . Цурикове, седите с леве стране. . . Улази Владимир Иљич. Носи кофер. . . Кофера засад нема, користићемо футролу за хармонику. Држите. . . Дакле, улази Лењин. Идемо!

Гурин се искезио и весело рекао:

– ‘Бар дан, Феликсе Едмундовичу!

(Изговорио је „р“ као Лењин – „бав дан“.)

Цуриков се почешао по врату и суморно одговорио:

– Добар дан.

– Више поштовања – добацио је политички комесар.

– Добар дан – нешто гласније рекао је Цуриков.

– Знате ли, Феликсе Едмундовичу, шта имам у рукама?

– Кофер, Владимире Иљичу.

– А знате ли за шта је он?

– Остав! – викнуо је политички комесар. –

Овде пише: „Лењин лукаво“. А где је лукавост? Не видим. . .

– Биће – уверавао је Гурин. Испружио је руку у којој је држао футролу и дрско намигнуо Ђержинском.

– Одлично – рекао је Хуријев – наставите.
„А знате ли за шта је он?“

– А знате ли за шта је он?

– Појма немам – рекао је Цуриков.

– Без грубости – поново се умешао политички комесар – мекше. Пред вама је лично Лењин. Вођа светског пролетаријата. . .

– Појма немам – рекао је Цуриков исто онако суморно.

– Тако је боље. Наставите.

Гурин је поново намигнуо, још дрскије.

– Коферче је за вас, Феликсе Едмундовичу. Да ви, драги мој, одмах кренете на одмор.

Цуриков је лако почешао плећку.

– Не могу, Владимире Иљичу, контрареволуција на све стране. Мењшевици, есери, буржоаски агенси. . .

– Агенти – исправио је Хуријев – даље. . .

– Ваше здравље, Феликсе Едмундовичу, припада револуцији. Посаветовао сам се с друговима и ми смо одлучили – ви морате да се одморите. То вам говорим као председник народне владе. . .

Тада се неочекивано зачуо женски јецај. Лебедева је ридала покривши лице столњаком.

– Шта се десило? – нервозно је упитао политички комесар.

– Жао ми Феликса – објаснила је Тамара – мршав је као глиста.

– Дистрофичари дуго живе – пакосно је рекао Геша.

– Пауза – објавио је Хуријев.

Затим се окренуо према мени:

– Шта мислите? Чини ми се да је суштина погођена?

– Јао – узвикну Лебедева – како је живописно! Као у бајци. . .

Цуриков је усредсређено почешао стомак. Притом му се поглед замаглио.

Геша је проучавао мапу бекстава. То се сматрало сумњивим, иако је мапа висила отворена.

Гурин је разгледао спортске пехаре.

– Настављамо – рекао је Хуријев.

Уметници су угасили цигарете.

– На реду су Тимофеј и Полина. Сцена у пријемној канцеларији Чеке. Тимофеј дежура поред телефонске централе. Улази Полина. Идемо!

Геша је сео на хоклицу и замислио се. Лебедева је пошла према њему, хладећи се ружичастом марамом:

– Тимоша! Еј, Тимоша!

Тимофеј:

– Зашто си дошла? Или код куће нешто није у реду?

– Не могу ја без тебе, голубе мој. . .

Тимофеј:

– Иди кући, Поља. Није ти ово библиотека.

Лебедева је притиснула слепоочнице песницама, испустивши тешки продорни јецај:

– Ја сам теби туђа, не волиш ме. . . Уништио си ми најбоље године. . . Оставио си ме саму, као јасику у пољу!

Лебедева је једва успевала да задржи јецаје. Очи су јој биле црвене. Маскара се сливала низ мокре образе. . .

Тимофеј се, напротив, држао скоро подсмешљиво.

– Такав ми је посао – процедио је.

– Идем на крај света! – јецала је Полина.

– Мислиш код Врангела? – опрезно је упитао Геша.

– Одлично – понављао је Хуријев. – Лебедева, не избацујте задњицу. Чмихалове, не заклањајте јунакињу. (Тако сам сазнао Гешино презиме – Чмихалов). Идемо. . . Улази Ђержински. . . О, млада генерација?! . . .

Цуриков се искашљао и суморно рекао:

– О, јебем ти, млада генерација?! . . .

– Какве су то поштапалице? – умешао се Хуријев.

– О, млада генерација?!

– Добар дан, Феликсе Едмундовичу – приди-гао се Геша.

– Ти треба да се збуниш – добацио је Хуријев.

– Мислим да он треба да скочи – посаветовао је Гурин.

Геша је скочио, преврнувши хоклицу. Затим је салутирао, дотакавши дланом обријано чело.

– Добар дан! – узвикнуо је.

Ђержински му је гадљиво стегнуо руку.

У зони нису волели педере. Посебно пасивне.

– Живље! – замолио је Хуријев.

Геша је почео да говори брже. Онда још брже. Журио је, гутајући речи:

– Не знам шта да радим, Феликсе Едмундовичу. . . Моја Полина је скроз полудела. Љубоморна је на службу, знаш? (Код Геше је испало – наш). . . Недостајеш ми, каже. . . а ја њу волим, Полину. . . Она ми је вереница, наш? Освојила ми срце, наш?. . .

– Опет поштапалице – викнуо је Хуријев – будите пажљивији!

Лебедева је, окренувши се, поправљала кармин на уснама.

– Пауза! – објавио је политички комесар. – За данас је доста.

– Штета – рече Гурин – а баш сам добио инспирацију.

– Хајде да резимирамо.

Хуријев је извадио бележницу и наставио:

– Лењин мање-више личи на човека. Тимофеј – четири минус. Полина је, искрено речено, боља него што сам очекивао. Али Ђержински је неубедљив, евидентно неубедљив. Не заборавите, Ђержински је – савест револуције. Витез без мане и страха. А код вас делује као неки рецидивист. . .

– Потрудићу се – равнодушно га је уверавао Цуриков.

– Знате шта је говорио Станиславски? – наставио је Хуријев. – Станиславски је говорио – не верујем! Ако је глумац био неубедљив, Станиславски је прекидао пробу и говорио – не верујем!

– То говоре и пубови – приметио је Цуриков.

– Шта? – није схватио политички комесар.

– Кажем, пубови то исто понављају. Не верујем. . . Не верујем. . . Једном су ме дигли у Ростову, а иследник је био куртон. . .

– Упристојите се! – подвикну политички комесар.

– И то још пред дамом – добаци Гурин.

– Нисам ја вама дама – Хуријев је повисио тон – ја сам официр редовне армије!

– Не мислим на вас – објаснио је Гурин – мислим на Лебедеву.

– А-а – рече Хуријев.

Затим се окренуо ка мени:

– Следећи пут будите активнији. Припремите ваше примедбе. . . Ви сте културан, образован човек. . . А сад – можете да се разиђете. Видимо се у среду. . . Шта вам је, Лебедева?

Тамара је дрхтала гужвајући мараму.

– Шта је? – упита Хуријев.

– Бринем. . .

– Одлично. То се зове – уживљавање. . .

Поздравили смо се и разишли. Испратио сам Гурина до шесте бараке. Било ми је успут.

Већ се смркло. Стазицу су осветљавале жуте сијалице изнад ограде. У брисаном простору, звецкајући ланцима, трчкарали су вучјаци.

Одједном Гурин рече:

– Колико ли су они људи сахранили?

– Ко? – нисам га разумео.

– Ма ти монструми. . . Лењин и Ђержински. Витезови без мане и праха. . .

Оћутао сам. Откуд сам знао може ли му се веровати. И уопште, зашто је Гурин тако отворен са мном? . . .

Зек се није смиривао:

– Ево ја, на пример, лежим због крађе. Глиста је, рецимо, гурнуо мишка где се не сме. Геша је имао нешто типа шверца. . . Као што видите, ниједног убиства. . . А ови – Русију у крв потопили, и ништа. . .

– Па – кажем – мало претерујете. . .

– А шта је ту претерано? Они и јесу најкрвавије безакоње. . .

– Чујте, хајде да завршимо овај разговор.

– Договорено – рекао је.

После тога су биле три или четири пробе. Хуријев је падао у ватру, брисао чело тоалет-папиром и викао:

– Не верујем! Лењин глумата! Тимофеј је ударен. Полина врцка дупетом. А Ђержински личи на правог криминалца.

– А на кога треба да личим? – мрачно је питао Цуриков. – То сам што сам.

– Јесте ли некад чули за преображај? – упитао је Хуријев.

– Чуо сам – несигурно је одговорио зек.

– Шта сте чули? Баш ме занима, шта?

– Преображај је – објашњавао је Гурин уместо Ђержинског – кад се лопови ушлихтају и раде за иследнике. Или, рецимо, неки јадни лузер, а трипује се да је махер. . .

– Маните се приче – љутио се Хуријев – Лебедева, не прсите се. Боље мислите о садржају, не о форми.

– Груди ми се тресу – жалила се Лебедева – и ноге отичу. Увек се гојим кад се нервирам. А једем мало, само сир и јаја. . .

– А кобају не помиње – рекао је Гурин.

– Хајде – узвртео се Геша – да пробамо још једном. Осећам да ћу се овог пута гвоздено пробурозити. . .

Ја сам се трудио да будем од користи. Нису ме ваљда цабе скинули са стражарског дежурства. Боље бити на проби, него се смрзавати у тајги.

Нешто сам говорио, користећи изразе – мизансцен, супер циљ, јавна усамљеност. . .

Цуриков скоро да није учествовао у разговорима. Ако би нешто и рекао, то је било сасвим неочекивано. Сећам се, говорили смо о Лењину, и Цуриков одједном каже:

– Дешава се да човек делује неугледно, а алатка – повелика. Као руда кобасице.

Гурин се подругљиво осмехнуо:

– Мислиш да ми још знамо како она изгледа? Мислим – кобасица. . .

– Маните се приче – љутио се политички комесар. . .

Гласине о нашој драмској секцији шириле су се по логору. Однос према драми и вођама револуције био је двојак. Лењина су углавном поштовали, Ђержинског – не баш. У мензи је један пословођа добацио Цурикову:

– Баш си нашао послитић, Глисто! Постао чекиста.

Уместо одговора Цуриков га је без речи треснуо кутлачом по глави. . .

Пословођа је пао. Сви су ућутали. Онда су мрзовољни возачи са сече рекли Цурикову:

– Опери кутлачу. Нећемо ваљда да је сад спустимо у чорбу. . .

Гешу су сваки час питали:

– А ти, потрчко, кога ти глумиш? Надежду Крупску?

На шта је Геша неодређено одговарао:

– Ма једног. . . Момка, радника. . . лојалног кодексу. . .

И само је Гурин важно шетао кроз логор. Научио је да говори као Лењин:

– Исправним путем идете, двугови вецидивисти!. . .

– Личи – говорили су затвореници – као на филму. . .

Хуријев се из дана у дан све више нервирао. Геша се гегао док хода, говорио одсечно, сваки час намештајући непостојећи маузер. Лебедева је скоро непрекидно јецала, чак и на свом радном месту. Угојила се толико да није више могла да закопча рајсфершлус на увозним браон чизмицама. Чак се и Цуриков мало преобразио. Ухватило га је промукло туберкулозно кашљуцање. Али је зато престао да се чеше.

Дошао је и дан генералне пробе. Лењину су залепили брадицу и бркове. Због тога је из

самице привремено пуштен фалсификатор новца Журавски. Он је имао чврсту руку и професионални уметнички укус.

Гурин је прво хтео да пусти своју браду. Али је оперативац рекао да то забрањује затворски режим.

Месец дана пре представе глумцима је било дозвољено да се не шишају. Гурин је остао при својој аутентичној историјској ћели. Испоставило се да је Геша риђокос. Цурикову је израстао сасвим пригодан прошарани јежић.

Лењина су обукли у тесно цивилно оделце, што је било сасвим уверљиво. За Гешу су од поручника Родичева позајмили кожни сако. Лебедева је мало скратила свечану плишану хаљину. Цурикову су дали свечану војничку блузу.

На дан генералне пробе Хуријев је имао велику трему. Иако су сви приметили да је задовољан резултатима. Говорио је:

– Лењин – јака четворка. Тимофеј – четири плус. Ђержински – три минус. Полина – тројка кроз иглене уши. . .

– Имате линију – уверавао је фалсификатор новца Журавски, који је присуствовао пробама – имате линију. . .

– А шта ви кажете? – политички комесар се окренуо ка мени.

Говорио сам нешто о супер циљу и подтексту. Хуријев је задовољно климао главом. . .

Дошао је Седми новембар. Изјутра су на ограду окачене четири црвене заставе. Пета је висила на згради казненог изолатора. Из металних звучника допирали су звуци „Варшављанке“.

Тога дана су радили само помоћници из економата. Сеча шуме је затворена. Радне бригаде остале су у зони.

Затвореници су се бесциљно мували дуж стражарске стазе. Већ око један поподне примећено је да има пијаних.

Слично је било и у касарни. Још изјутра су многи отишли по вино. Остали су се мували наоколо у раскопчаним војничким блузама.

Оружарницу су чувала шесторица поузданих уговораца. Поред оставе с намирницама дежурао је заставник.

На огласној табли окачили су наредбу:

„О појачаној војничкој будности поводом јубилеја“.

У три сата окупили су затворенике на платоу поред шесте бараке. Командир логора, мајор Амосов одржао је кратки говор. Рекао је:

– Револуционарни празници припадају свим совјетским грађанима. . . Чак и онима који су привремено скренули с пута. . . Неког убили, опљачкали, силовали, све у свему, забрљали. . . Партија тим људима пружа могућност да се поправе. . . Води их кроз напоран физички рад ка социјализму. . . Укратко, живела годишњица наше Совјетске државе!. . . А пијани и надувани ће,

што се каже, одговарати. . . Да не помињемо содомију . . . Иначе сте већ пола комшијских коза обрадили, мајку вам вашу!. . .

– Види молим те! – зачуо се глас из строја. – Шта је сад ово? Ја сам ћерку заменика секретара Запорошког обласног комитета натезао, а козу као немам права? . . .

– Ђутите, Гурине – рекао је командир логора. – Опет се ви буните! Ми му поверили да игра друга Лењина, а он и даље машта о кози. . . Какви сте ви то људи?..

– Људи као људи – одговорили су из строја – све сам олош и безакоње. . .

– Ви сте потпуно непоправљиви, видим ја – рекао је мајор.

Иза његовог рамена извирио је политички комесар Хуријев:

– Само тренутак, не разилазите се. У пола седам – општи збор. После свечаног дела – приредба. Долазак обавезан. Ко не дође, иде у изолатор. Има ли питања?

– Има гомила питања – зачули су се гласови из строја – да кажемо? Куд је нестао сав сапун за веш? Где су обећани топли обојци? Зашто нема биоскопа већ трећи месец? Хоће ли дати рукавице резачима грања или не?. . . Још?. . . Када ће направити стражару на сечи шуме?. . .

– Тишина! Тишина! – повикао је Хуријев. – Притужбе на прописани начин, преко бригадира! А сад се разилазите.

Сви су мало гунђали и разишли се. . .

Око шест сати затвореници су почели у групама да се окупљају испред библиотеке. Овде су се, у бившој радионици за амбалажу, одвијала заједничка окупљања. У складишту од дасака без прозора могло је да се смести око петсто људи.

Затвореници су се обријали и изгланцали ципеле. У зони је као берберин радио убица Мамедов. Кад год би неком ставио пешкир око врата, Мамедов је говорио:

– Рецнем, и оде ти душа! . . .

То је била његова омиљена професионална шала.

Логорска администрација обукла је своја парадна одела. У чизмама политичког комесара Хуријева огледале су се мутне светиљке које су трепериле изнад брисаног простора. Цивилне жене из економата мирисале су на јефтину колоњску воду. Цивилни службеници обукли су увозне сакое.

Шупа је била затворена. Поред улаза су се тискали уговорци. Унутра су се одвијале припреме за свечани програм.

Бригадир Агешин качио је транспарент изнад врата. На црвеној позадини писало је жутом темпером:

„Партија је наш кормилар!“

Хуријев је давао последња упутства. Око њега су стајали Цуриков, Геша, Тамара. Затим је дошао Гурин. И ја сам пришао ближе.

Хуријев је рекао:

– Ако се све заврши како треба, дајем недељу дана слободно. Осим тога, планира се гостовање у Ропчи.

– Где је то? – упита Лебедева.

– У Швајцарској – одговорио је Гурин. . .

У пола седам широм су се отворила врата складишта. Затвореници су бучно поседали на дрвене клупе. Тројица надзорника унела су столице за чланове президијума.

Један за другим, ка бини су се између редова упутили највиши руководиоци.

Завладала је тишина. Неко је несигурно запљескао. Остали су га подржали.

Пред микрофон је стао Хуријев. Политички комесар се насмешио, показујући чврсте сребрне крунице. Затим је погледао у цедуљу и почео:

– Ево већ шездесет година. . .

Као и увек, микрофон није радио.

Хуријев је подигао глас:

– Ево већ шездесет година. . . Је л' се чује?

Уместо одговора из публике се зачуло:

– Шездесет година не видесмо слободе. . .

Капетан Токар се придигао с места да боље види прекршиоца.

Хуријев је почео да говори још гласније. Набројао је главне успехе совјетске власти. Поменуо је победу над Немачком. Дотакао се текућег политичког тренутка. Кратко описао проблем свеобухватне изградње социјализма.

Затим је наступио мајор из Сиктивкара. Говорио је о бекствима и дисциплини у логору. Мајор је говорио тихо, нико га није слушао. . .

Затим је на бину изашао поручник Родичев. Свој говор је почео овако:

– Из народа је потекао документ. . .

Уследила је нека врста социјалистичких обавеза. Запамтио сам реченицу: „Смањити број убистава у логорима за двадесет шест одсто. . .“

Прошло је око сат времена. Затвореници су тихо разговарали, пушили. Задњи редови већ су играли карте. Дуж зидова су тихо шетали надзорници.

Затим је Хуријев најавио:

– Приредба!

Прво је непознати затвореник представио две Криловљеве басне. Глумећи вилиног коњица ширио је папирну лепезу. Прешавши на мрава, замахвао је замишљеном лопатом.

Онда је шеф сауне Тарасјук жонглирао сијалицама. Бивало их је све више. На крају их је Тарасјук све заједно бацио увис. Затим је развучкао ластиш око струка, и сијалице су падале у сатенске шалваре.

Након тога је поручник Родичев одрецитовао песму Мајаковског. Раширио је ноге и покушавао да говори басом.

После њега је наступио рецидивист Шушања, који је без пратње инструмента извео „Циганочку“. Док су му аплаудирали, он је узвикнуо:

– Штета, лоше су чизме, није прави ефекат! . .

Затим су најавили пословођу Логинова „уз пратњу гитаре“.

Изашао је, поклонио се, додирнуо жице и запевао:

Циганка с картама, а очи пламене³⁴,
стара огрлица, и перле шик.
Даму херц хтедох на поклон од судбине,
а опет добих ја тек кеца пик.

О зашто судбино ти моја злехуда,
долином суза ме водиш у мук?
Жица зарђала, решетка дебела,
вагон столипински³⁵ и точкова звук. . .

Логинову су дуго аплаудирали и тражили да пева на „бис“. Али политички комесар је био против. Изашао је на бину и рекао:

– Што се каже – кад ти је најбоље, ти онда прекини. . .

Затим је поправио опасач, сачекао да се сви стишају и узвикнуо:

– Револуционарна драма „Кремаљске звезде“. Улоге тумаче затвореници Уст-Вимског логора. Владимир Иљич Лењин – затвореник Гурин.

---

³⁴ Стара робијашка песма „Таганка“, коју је изводио и В. Висоцки, овде с мало измењеним текстом. ³⁵ Теретни вагон прилагођен за превоз затвореника, настао 1908. године; назив добио по иницијатору идеје, министру унутрашњих послова и председнику владе царске Русије, Петру Столипину.

Феликс Едмундович Ђержински – затвореник
Цуриков. Црвеноармејац Тимофеј – затвореник
Чмихалов. Трговачка кћи Полина – службеница
администрације Лебедева Тамара Јевгенијевна. . .
Дакле, Москва, хиљаду деветсто осамнаеста
година. . .

Хуријев се повукао идући унатрашке. На
просценијум су изнели столицу и светлоплаву
комоду од шперплоче. Затим је на бину изашао
Цуриков у свечаној војничкој блузи. Почешао је
ногу, сео и дубоко се замислио. Онда се сетио да
је болестан, и почео јако да кашље. Кашљао је то-
лико да му се војничка блуза извукла из опасача.

А Лењин се и даље није појављивао. Иза
кулиса су са закашњењем изнели телефонски
апарат без кабла. Цуриков је престао да кашље,
подигао слушалицу и још се више замислио.

Из публике се зачуо повик охрабрења:

– Ајде, Глисто, не развлачи.

Тада се појавио Лењин с огромним жутим
кофером у руци.

– Добар дан, Феликсе Едмундовичу.

– ‘Бар дан– одговорио је Ђержински не
устајући.

Гурин је спустио кофер, и лукаво жмирећи
упитао:

– Знате ли, Феликсе Едмундовичу, шта је
ово?

– Кофер, Владимире Иљичу.

– А знате ли за шта је он?

– Немам појма.

Цуриков се чак мало окренуо, показујући потпуну равнодушност.

Из публике су поново довикнули:

– Устај, Глисто! Како то причаш с газдом?

– Куш! – рекао је Цуриков. – Решићемо. . .

Много сте ми ви овде паметни.

Преко воље је устао са столице. Гурин је сачекао да завлада тишина и наставио:

– Коферче је за вас, Феликсе Едмундовичу.

Да ви, драги мој, што пре одете на одмор.

– Не могу, Владимире Иљичу, контрареволуција на све стране. Мењшевици, есери – Цуриков је љутито осмотрио стишану публику – буржоаски. . . како оно беше?

– Агенти? – упита Гурин.

– То, то. . .

– Ваше здравље, Феликсе Едмундовичу, припада револуцији. Посаветовао сам се с друговима и ми смо одлучили – ви морате да се одморите. То вам говорим као председник народне владе. . .

Цуриков је ћутао.

– Јесте ли ме разумели, Феликсе Едмундовичу?

– Разумео сам – одговорио је Цуриков глупо се смешкајући.

Он је очигледно заборавио текст.

Хуријев је пришао бини и гласно почео да шапуће:

– Радите шта желите. . .

– А шта да желим? – исто тако гласним шапатом рекао је Цуриков. – Кад имам рупе у памћењу.

– Радите шта желите – поновио је политички комесар гласније – али ја службу нећу оставити. . .

– Јасно – рече Цуриков – нећу оставити. . .

Лењин га је прекинуо:

– Главна тековина револуције су – људи.

Чувати их – то је најважнија ствар. . . Зато се пакујте, и на Крим, драги мој, на Крим!

– Не још, Владимире Иљичу, не још. . . Кад завршимо с мењшевицима, кад одсечем главу буржоаској кобри. . .

– Не кобри, него хидри – добацио је Хуријев.

– Исти ђаво – одмахнуо је руком Ђержински.

Даље је све ишло мање-више глатко. Лењин је наговарао, Ђержински није пристајао. Неколико пута Цуриков је јако подигао глас.

Затим је на сцену изашао Тимофеј. Кожни сако поручника Рогачева подсећао је на чекистички мантил.

Полина је позивала Тимофеја да беже на крај света.

– Мислиш код Врангела? – питао је вереник и посегнуо за замишљеним маузером. Из публике су викали:

– Мали, удри карином! Вуци је у кревет! Докажи да ти се у гаћама још копрца! . . .

Лебедева је бесно лупала ногом о под, навлачила плишану хаљину. И поново прилазила Тимофеју:

– Уништио си ми најбоље године! Оставио си ме саму као јасику у пољу! . . .

Али публика је саосећала с Тимофејем. Из сале је допирало:

– Гле како чантра, фуфа! Види се да је њено прошло. . .

Други су се бунили:

– Немојте плашити уметницу, багро! Дајте да се сцена разигра!

Затим су се врата спремишта широм отворила и оперативац Борташевич је повикао:

– Судска пратња, покрет! Љупченко, Гусев, Коралис, узмите оружје! Млађи водник Лахно – трк по документа! . . .

Четворица стражара кренула су ка излазу.

– Извињавам се – рекао је Борташевич.

– Наставите – одмахнуо је руком Хуријев.

Представа се ближила финалној сцени. Кофер је био одложен до бољих времена. Феликс Ђержински је остао на борбеном положају. Трговчева кћи заборавила је своје жеље. . .

Хуријев ме је пронашао погледом и с олакшањем климнуо главом. У првом реду задовољно је шкиљио мајор Амосов.

Најзад је Владимир Иљич пришао микрофону. Неколико секунди је ћутао. Затим је његово лице обасјала светлост историјског пророчанства.

– Ко је ово?! – ускликнуо је Гурин. – Ко је ово?!

Вођу су из таме гледала мршава, бледа лица.

– Ко је ово? Чија су то срећна млада лица?

Чије су то очи што весело сијају? Није то ваљда омладина седамдесетих? . . .

У глумчевом гласу зазвучали су романтични тонови. Говорио је обузет истинским узбуђењем. Гестикулирао је. Његова снажна истетовирана рука показивала је у небо.

– Нису ли то они због којих смо дизали барикаде? Нису ли то славни унуци револуције? . . .

Прво се неко бојажљиво насмејао у првом реду. Секунду касније смејали су се сви. У гомили гласова чуо се бас мајора Амосова. Високим гласом цичала је Лебедева. Геша Чнихалов пљескао се по бедрима. Цуриков је на сцени одлепио брадицу и стидљиво је ставио поред телефона.

Владимир Иљич покушавао је да говори:

– Завидим вам, гласници будућности! За вас смо палили прва светла у новим зградама! За вас смо. . . Саслушајте до краја, цукеле! Остао је још ситно! . . .

Сала је одговорила Гурину страховитом галамом која се није смиривала:

– Олади, фрфљави, пред силом олоша! . . .

– Еј, ви што сте ближе, изврните џепове том преваранту! . . .

– Пали, ћелави, отпево си своје! . . .

Хуријев се прогурао до сцене и повукао вођу за панталоне:

– Певајте!

– Већ? – упита Гурин. – Остале су још буквално две реченице. О буржоазији и звездама.

– Буржоазија – остав. Пређите на звезде.

И одмах запевајте „Интернационалу“.

– Договорено. . .

Гурин је повикао из свег гласа:

– Не галами!

И осветољубивим тоном додао:

– Па нека онда светле за вас, децо будућности, наше кремаљске звезде! . . .

– Идемо! – командовао је Хуријев.

Замахнувши шипком за чишћење оружја почео је да диригује.

Публика се мало умирила. Гурин је неочекивано лепим, чистим и звонким тенором запевао:

... Устајте, презрени на свету. ...

И даље, у тишини која је завладала:

... сви сужњи које мори глад. ...

Одједном се чудно преобразио. Сада је то био мужик, тајанствен и превејан, као његови недавни преци. Лице му је деловало спокојно и грубо. Очи су биле полузатворене.

Одједном су му се придружили. Прво један несигурни глас, онда други, трећи. И ево већ чујем нескладни хор који се распада:

... То разум грми у свом гневу
крај у огњу букти сад. ...

Мноштво лица слило се у једну трепераву мрљу. Глумци на сцени стали су мирно. Лебедева је стискала рукама слепоочнице. Хуријев је размахвао шипком. А на уснама вође револуције заледио се чудан сањалачки осмех. ...

... Прошлост сву збришимо за свагда
устај, робље, главу своју дижи. ...

Одједном ми се болно стегнуло грло. Први пут сам био део моје посебне, невероватне земље.

Сав сам био саздан од окрутности, глади, сећања, беса. . . Сузе су ми на тренутак замутиле вид. Мислим да то нико није приметио. . .

А онда се све умирило. Последњу строфу исцедили су усамљени, збуњени гласови.

– Представа је завршена – рекао је Хуријев.

Рушећи клупе, затвореници су кренули ка излазу.

* * *

16. јун 1982. године, Њујорк

Претпостављам да се наше дело ближи крају. Остао је последњи комад од двадесетак страница. Још понешто сам свесно решио да изоставим. Одлучио сам да игноришем најстрашније, најкрвавије и најокрутније епизоде логорског живота. Чини ми се да би оне деловале шпекулантски. Ефекат не би произвео уметнички приступ, већ сам садржај.

Ја не пишем физиолошке есеје. Не пишем о затвору и робијашима. Хтео бих да пишем о животу и људима. И не позивам своје читаоце у антрополошки музеј.

Наравно, свашта сам могао да напричам. Познавао сам човека који је истетовирао на свом челу: „Слуга МВД³⁶“. После чега су га буквално скал-

---

³⁶ Министарство унутрашњих послова.

пирала двојица затворских лекара. Видео сам масовне оргије лезбијки на крову бараке. Видео сам како су силовали овцу. (Из практичних разлога рецидивист Шушања гурнуо јој је задње ноге у официрске чизме.) Био сам на свадби логорских педера и чак сам викнуо: „Горко!“ . . .

Још једном кажем – мене занима живот, а не заговор. И људи, а не монструми.

И апсолутно ме не привлаче ловорике модерног Вергилија. (И поред све моје љубави према Шаламову.) Довољно је што сам радио као водич у Пушкиновом меморијалном парку.

Недавно ми је пакосни Генис рекао:

– Стално се бојиш да не испадне као код Шаламова. Не бој се. Неће испасти. . .

Разумем, то је онако, блага пријатељска иронија. Па ипак, зашто подражавати Шаламова? Или чак Толстоја и Пушкина, Љермонтова, Ржевског? . . . Зашто прекрајати Александра Диму, као што је то урадио Фиццералд? „Велики Гетсби“ је изузетна књига. Па ипак више волим „Грофа Монте Криста“ . . .

Увек сам маштао о томе да постанем следбеник сопствених идеја. Можда ћу то успети кад дођем у позне године. . .

И ето, оне најстрашније детаље логорског живота сам, што се каже, прескочио. Нисам обећавао читаоцима спектакуларне призоре. Желео сам да их поставим пред огледало.

Постоји и друга крајност. Односно, посвећено заронити у естетику. Сасвим заборавити да је

логор – одвратан. И описати га у складу с китња-
стом традицијом југозападне школе.

Тако постоје две крајности. Могао сам да при-
чам о човеку који је зашио своје око. И о човеку
који је на сечи шуме отхранио повређено младун-
че чешљугара. О крадљивцу државне имовине
Јаковљеву, који је закуцао своје мошнице за лежај.
И о депарошу Буркову, који је јецао на сахрани
мајског гундеља. . .

Укратко, ако вам се учини да нема довољно гадо-
сти – додаћемо. А уколико је обрнуто, понављам
– све се може поправити. . .

* * *

Смирио сам се кад су ме везали телефонским
каблом. Глава ми је била поред радијатора парног
грејања. А ноге, у grubим чизмама од скаја –
испод лустера. Тамо где је пре месец дана била
јелка. . .

Чуо сам како су издавали оружје патроли.
Како је поручник Хуријев давао инструкције
војницима. Знао сам да ће сад изаћи на мраз.
Онда ће ићи црним сливницима, дуж зоне, поред
керова који се отимају с ланца. И свако ће
батеријском лампом осветлити своје лице, да би
војник на осматрачници могао да га препозна. . .

Прво сам одлучио да штрајкујем глађу. Једва
сам чекао вечеру, да не бих дотакао храну. Вечеру
ми нису ни донели. . .

Чуо сам кад су се вратили дежурни стражари. Како су ушли у оружарницу. Како су с треском бацали преко пулта рапове са по два оквира. Како су слагали у сошке аутомате беле од иња. И како су померали лаке алуминијумске хоклице у трпезарији. А онда псовали куvara Балодиса, који им је оставио неколико главица лука, сланину и хлеб. Али је, како сам закључио, заборавио со. . .

Трезнећи се од хладноће, почео сам да се присећам шта се десило. Преко дана сам се напио са затвореницима ослобођеним пратње, који су покушавали да ме загрле и стално понављали:

– Бобе, ти си у Уст-Вимском логору једини – човек !. . .

Затим смо кренули кроз насеље ка продавници пића. Код поште смо наишли на медицинског техничара из шумског газдинства, Штерна. Фидел му је пришао. Стргнуо му крзнену шубару. Захватио њом снег и поново му је ставио на главу. Кренули смо даље, а низ лице медицинског техничара сливала се прљава вода.

Ушли смо у продавницу и тражили од Тоњечке неку брљу. Рекла је да јефтиног пића нема. На шта смо ми викали да је свеједно. Зато што пара ионако више немамо.

Она је рекла:

– Обришите подове у магацину. Даћу вам по флашицу колоњске воде. . .

Тоњечка је отишла по воду. Вратила се после неколико минута. Вода у дрвеној кофи се пушила.

Скинули смо војничке блузе. Увили их као крпе за брисање. Наквасили их у кофи и почели

да трљамо дашчани под. Балодис и ја смо радили поштено. А Фидел скоро да није сметао.

После смо попили мало колоњске воде. Просто смо се уморили од чекања. Ужасно се споро претакала у шоље.

Укус је био језив, па смо га пресекли тврдим бомбонама. Жвакали смо их заједно с папирним омотом који се залепио за њих.

Тоњечка је рекла: „Живели!“

Летонац Балодис јој је намигнуо, па је упитао Фидела:

– Је л' би могао?

А Фидел му је одговорио:

– За милион, и то само пијан. . .

Кад смо изашли већ је био мрак. Изнад сече и у насељу упалиле су се светиљке.

Прошли смо поред коњушнице у којој су биле запреге без коња. Фидел је почео да пева: „Ми идемо кроз Уругвај!. . .“ А Балодис је узео гитару и треснуо је о дрво. Тако сломљену бацили смо је у рупу у леду.

Погледао сам у звезде. Завртело ми се у глави . . . А Фидел је почео да се пење на бандеру. И то с перорезом у зубима. Он је био технички писмен момак и намеравао је нешто да поквари. Пео се све више и више. Његова сенка је постала огромна. Одједном је викнуо: „Мама!“ – и пао с висине од десет метара. Потрчали смо ка њему. Али Фидел је устао, стресао снег, и рекао:

– Ако падаш немој да се пењеш!. . .

Почели смо да тражимо нож. Балодис је рекао:

– Изгледа да си га прогутало.

– Небитно – рекао је Фидел – имам два. . .

Онда смо кренули у касарну. У сусрет нам је ишао камион за превоз хлеба. Ишли смо напред не склањајући се. Возач је прикочио, смотао и развалио нечију ограду. . .

Кад смо се вратили, пословође су чистиле оружје. Ушли смо у трпезарију и најели се хладне киселе чорбе. Фидел је хтео да пиша у котлић на хоклици. Али Балодис и ја смо га одговорили.

Затим смо отишли у лењинску собу. Сели за сто. Био је покривен црвеним столњаком. Свуда око нас били су црвени панои, плакати и пароле. На плафону је светлео лустер. У углу су биле новогодишње зидне новине, умотане у ролну. . .

– Хоће ли више тај комунизам? – упитао је Фидел.

– Ако је веровати новинама, сутра. Зашто?

– Зато што имам нагомилане потребе.

– Мислиш, да се долије? – живнуо је Балодис.

– Аха – климнуо је главом Фидел.

Ја сам рекао:

– А како стојиш са способностима³⁷?

– Одлично – одговорио је Фидел – способности имам колико хоћеш.

– За псовање – добацио је Балодис.

– Не само за то – одговорио је Фидел.

---

³⁷ Принцип „од сваког према способностима, свакоме по потреби“ на коме би се према теорији Карла Маркса базирало комунистичко друштвено уређење.

Почео је да поставља шаховске фигуре.
Спустио сам главу на столњак. А Балодис је раз-
гледао фотографије чланова Политбироа ЦК.
Онда је рекао:

– Какво презиме – Чељуст!

Врата лењинске собе отворио је заставник
Јевченко.

– Треба да спавате, момци! – рекао је он.

А Фидел је повикао:

– Зашто је свуда само неправда, заставниче?
Објасните ми зашто? Лопов, рецимо, лежи због
крађе. А зашто ми трунемо?!

– И ко је ту крив? – каже заставник.

А ја кажем:

– Кад би ми показали човека који је крив. . .
Крив за све моје муке. . . Одмах бих га задавио. . .

– Треба да спавате – рекао је Јевченко.

Устали смо и отишли без поздрава. А Фидел
је чак закачио заставника раменом. Попушили
смо по цигарету, седећи у дворишту на балвани-
ма. Онда смо пошли у економат.

– Бобе, иди у зону – рекао је Фидел – и донеси
гориво. Иначе се мотор гаси.

– Хајде – прихватио је Балодис – у продавни-
ци нема вотке, а код затвореника – колико хоћеш.
Даће, видећеш. Знају да им нећемо остати дужни.

Повукао је Фидела за рукав:

– Дај цигару.

– Пушење је штетно – изјавио је Фидел –
дуван лоше утиче на срце.

– Не, корисно је – рекао је Балодис – још корисније од вотке. А знаш шта је штетно? Стајати на осматрачници.

– Најштетнија је – закључио је Фидел – политичка обука. И када трчиш са гас-маском.

– И стројева обука – додао сам ја. . .

У зону ме нису пустили. Контролор у дежурној соби пита:

– Куда ћеш?

– У зону, наравно.

– Из личних разлога?

– Не – рекао сам – из друштвених.

– Је л' по вотку?

– Аха.

– Враћај се одакле си дошао!

– Охо – кажем – то је та социјална правда!

Значи – нека је попије неки рецидивист? И поново изврши кажњиво кривично дело?. . .

– Ти идеш по вотку. Комуницираш с контингентом. А онда те он користи за сумњиве циљеве.

– Ко то – он?

– Контингент затвореника. . . Ти треба да гајиш антагонизам према њима. Треба да их мрзиш. А зар их ти мрзиш? Нешто не примећујем. Питам се, где је твој антагонизам?

– Немам ја антагонизма. Чак ни према теби, мамлазе. . .

– Ето видиш – рекао је одједном контролор и додао: – Хоћеш да ти сипам из свог штека?

– Дај – рекао сам – али ипак немој да очекујеш антагонизам. . .

Ишао сам у касарну саплићући се. У мраку сам прошао поред завејаног полигона. Створио се у сушионици где је била наложена пећ. На кукама су висиле јакне и кратке бунде.

Фидел је јурнуо ка мени, преврнуо столицу. Кад сам рекао да вотке нема, заплакао је.

Упитао сам:

– А где је Балодис?

Фидел је рекао:

– Сви спавају. Сад смо сами.

Тада сам и ја скоро заплакао. Замислио сам да смо сами на земљи. Ко ће нас заволети? Ко ће се бринути о нама? . . .

Фидел је развукао хармонику, која је испустила оштар, продоран звук.

– Види – рекао је – први пут узем инструмент и није испало лоше. Шта да ти одсвирам, Баха или Моцарта? . . .

– Моцарта – рекао сам – да се не пробуди смена страже. Можемо добити по лабрњи. . .

Ђутали смо мало.

– Дзавашвили има лозу – рекао је Фидел – али неће је дати. Идемо?

– Мрзи ме да се петљам с њим.

– А зашто?

– Мрзи ме, ништа више.

– Можда га се бојиш?

– Чега има да се бојим? Заболе ме. . .

– Не, бојиш се. Одавно сам приметно.

– Можда се и тебе бојим? Можда се бојим и Когана?

– Не бојиш се ти Когана. Ни мене се не бојиш. Али Дзавашвилија се бојиш. Сви Грузини носе ножеве. Ако се нешто деси, потежу нож. Дзавашвили има оволику каму. Не може да стане у сару чизме. . .

– Идемо – кажем.

Андзор Дзавашвили спавао је поред прозора. Лице му је чак и у сну било лепо и помало арогантно. Фидел га је пробудио и каже:

– Чуј, туђине, дај ракије. . .

Дзавашвили се пробудио у страху. Тако се буде сви војници логорске страже кад их изненада пробуде. Завукао је руку испод мадраца. Онда се замислио и рекао:

– Каква ракија, брате, треба да се спава!

– Дај – упорно је понављао Фидел – Боб и ја лечимо мамурлук.

– А како ћеш сутра на дужност? – каже Андзор.

А Фидел одговара:

– Није твоја брига.

Андзор му је окренуо леђа. Кад је Фидел одједном заурлао:

– Како ти то, скоте, руском војнику не даш ракију?!

– Ко је овде Рус? – рекао је Андзор. – Ти Рус? Ти ниси Рус. Ти си алкохоличар!

Тада је и почело. Андзор виче:

– Шалва! Гиго! Вај ме! Арунда!. . .

Дотрчали су Грузини у доњем вешу, препланули чак и на Северу. Почели су тако да гестикулирају да је Фиделу пошла крв из носа.

Тада је почела туча која се дуго памтила у логорској стражи. Шест пута сам падао. Једно три пута се дизао. На крају су ме везали телефонским каблом и однели у лењинску собу. Али чак сам и тамо неког прогонио. Везан, лежећи на храпавим даскама. Вероватно је то био исти онај човек: Кривац за многобројне нагле обрте моје судбине. . .

. . . Пред јутро се расположење увек поквари. Нарочито ако спаваш на хладним даскама. И уз то везан телефонским каблом.

Почео сам да ослушкујем. Кувар је с треском спустио дрва на комад лима. Зазвечале су кофе. Затим је прошао дежурни. А онда су почела да лупају врата, и све се испунило оном посебном буком. Буком касарне, где живе само мушкарци и ходају у тешким чизмама.

После неколико минута у лењинску собу је ушао заставник Јевченко. Сагнуо се и пресекао бајонетом телефонски кабл.

– Хвала – рекао сам – друже Јевченко. Али да знате, неће се завршити на овоме. Све ћу испричати дописнику „Гласа Америке“.

– Само напред – рекао је заставник – код нас је зона пуна таквих дописника.

Онда је рекао да ме зове капетан Токар.

Ишао сам у канцеларију, трљајући зглобове на рукама. Токар је устао од стола. Крај прозора

се сместио писар Богословски, који ме недавно заменио.

– Овог пута не опраштам – изјавио је капетан.

– Доста је било! Пили сте са затвореницима?

– Ко, ја?

– Ви.

– Па баш да сам пио. . . Онако, потегао. . .

– Чисто из радозналости – колико?

– Не знам – рекао сам – знам да сам пио из конзерве.

– Друже капетане – умешао се Богословски – он не негира. Он се каје. . .

Капетан се разбеснео:

– Све сам то већ слушао – доста је било! Овог пута нека суд одлучи. Старе ВОХР-е више нема. Ми, хвала богу, припадамо редовној армији. . .

Окренуо се ка мени:

– Приредили сте команди неколико ванредних ситуација. Саботирате политичку обуку. Постављате провокативна питања поручнику Хуријеву. Јуче сте изазвали тучу који смрди на шовинизам. Ево медицинског налаза који је потписао доктор Јавшиц. . .

Капетан је из фасцикле извадио жућкасти образац.

– Друже капетане – убацио је Богословски – написати се може било шта.

Токар је одмахнуо руком и прочитао:

– „. . .Воднику Годеридзеу нанета је телесна повреда у количини од шест зуба. . .“

Опсовао је и додао:

– „. . .Од очњака до очњака – закључно. . .“

Шта кажете на ово?

– Авитаминоза – рекао сам.

– Шта?!

– Авитаминоза – кажем – лоше нас хране.

Свима се климају зуби. Мало закачиш и довиђења.

Капетан је сумњичаво погледао ка вратима.

Затим их је отворио. Тамо је стајао Фидел и прислушкивао.

– ‘Бар дан, друже капетане – рекао је.

– Ето – рекао је Токар – баш лепо. Петров ће вас и спровести.

– Ја не могу да га спроводим – рекао је Фидел – зато што је он мој друг. Не могу да спроводим друга. У мени нема антагонизма. . .

– А да пијете с њим можете?

– Неће се поновити – рекао је Фидел.

– Доста – капетан је наместио војничку блузу – скините опасач.

Скинуо сам.

– Ставите на сто.

Бацио сам опасач на сто. Метална копча ударила је у стакло.

– Узмите опасач! – викнуо је Токар. Узео сам.

– Ставите на сто!

Ставио сам.

– Десетару Петрове, узмите оружје и марш код заставника по документа!

– А шта ће ми аутомат?

– Извршавајте! Иначе ћете заменити места!

Тада сам ја рекао:

– Требало би да једем. Немате право да ме морите глађу.

– Ви знате своја права – подругљиво је рекао Токар – али знам и ја своја. . .

Кад смо изашли, рекао сам Фиделу:

– Добро је, смири се. Ако нећеш ти, неко ће други. . .

Затим смо доручковали овсену кашу. Стрпали хлеб у џепове. Топло се обукли и изашли на трем.

Фидел је извадио оквир из рапа и одмах на степеницама напунио аутомат.

– Идемо – кажем – да не губимо време.

Кренули смо ка пружном прелазу. Тамо смо могли да устопирамо неки камион за превоз балвана.

Иза нас је остала избледела застава касарне, мрачно дрвеће изнад ограда и мутно бело сунце.

Рампа је била спуштена. Фидел је пушио. Гледао сам како поред нас пролази композиција. Успео сам да приметим плаве завесице, термос, лампу. . . Мушкарца с цигаретом. . . Чак сам приметио да је он у пижами.

Све је то било мучно. . .

Поред нас се зауставио камион. Фидел је махнуо руком шоферу. Нашли смо се у тесној кабини, где се осећао мирис бензина.

Фидел је ставио аутомат између колена. Запалили смо цигарете. Шофер се окренуо ка мени и упитао:

– Шта си урадио, момак?

Ја кажем:

– Критиковао старешине. . .

Поред црпне станице пут је скренуо ка насељу. Извадио сам из џепа сат без каиша, показао шоферу, рекао му:

– Купи.

– Је л' ради?

– И те како! Два сата тачније од кремаљског!

– Колико?

– Пет глава.

– Пет?!

– Добро – седам.

Шофер је зауставио камион. Извадио новац. Дао ми пет рубаља. Онда је питао:

– Шта ће ти паре у притвору?

– Да помажем сиромашнима – одговорио сам.

Шофер се иронично осмехнуо. Затим је још дуго разгледао сат и прислањао га на уво.

– Тасту ћу – каже – поклонити за имендан, јарцу матором. . .

Изашли смо из кабине. Тамна стазица од дасака између сметова водила је ка насељу.

Оно нас је дочекало брујањем мотора и шкрипом саоница. Залило промајом пустих улица. Ту се могло срести више паса него људи.

Наш пут је водио преко Весљане. Поред оронуте камене капије радионице за амбалажу.

Поред кућица завејаних снегом. Поред ресторана, из чијих је широм отворених врата куљала бела пара. Поред гараже с аутомобилима, паркираним истоветно, као коњи у ергели. Поред клуба са звучником изнад таванског прозорчета. И онда дуж ограде с дрвеним стражарама на сваких шездесет метара.

Даље, иза брда, развукла су се сива здања главне логорске администрације. Тамо се уздигла једносратница од цигле у којој је био штаб препун официра, лупе писаћих машина и безбројних војничких реликвија. Тамо нас је, иза металних врата, чекала добро опремљена притворска хелија с бетонским подом. И још – с голим лежајима без узглавља.

Већ је могла да се разазна капија са петокраком звездом. . .

– Извући ћемо ми тебе – рекао је Фидел – видећеш.

– Нема везе. Одлежаћу у притвору. А у војном суду се, мислим, на ред чека једно двадесетак година. . .

Ишли смо преко јарка, по залеђеним брвницама. Рекао сам:

– Погледај документа. Нису ваљда навели време?

– Не – рекао је Фидел – а зашто?

– А куда – кажем – уопште журимо? Хајдемо код тресетарки.

Мислио сам на жене с експлоатације тресетишта. Сезонске раднице, које су живеле у бараци изван насеља.

– Ма шта ће ти оне? – рекао је Фидел.

– Зашто, понећемо флашу, пара има.

Тада сам приметио да се Фиделу то не свиђа.
Да ме тужно гледа.

– Идемо – кажем – бићемо мало с људима.

– А шта да радим с пушком?

– Аутомат под кревет.

Фидел ћути. Ја кажем:

– Идемо. Мало ћемо пушити, попити. Ни ја не волим неред. Мирно ћемо поседети у топлом, без буке.

А Фидел ће:

– Слушај. Ено га штаб испред нас. Пет минута кроз мочвару. Пет минута, и у топлом смо.

– Мислиш у притвору?!

– Аха.

– Где је под од бетона?

– Шта те брига за под?! Има лежај. И пећ. И температура по правилу службе мора бити преко шеснаест степени. . .

– Слушај – кажем – промашио си тему. Притвор чека па чека. И кревет, и шеснаест степени, и војни иследник Комљев. . . А сад идемо код девојака.

– Да чачкамо мечку? – незадовољно понавља Фидел.

– Аха, тако значи! Ето шта се деси с човеком коме окаче пушку о раме! Па наређуј, друже шефе! . . .

Тада је Фидел викнуо:

– Шта се буниш? Кажи зашто се буниш? Ма идемо куд год! Идемо куд год хоћеш. . .

Кренули смо у продавницу. Попели се на трем, отресли снег и ушли. Осећао се мирис рибе и керозина. У ћошку су била тамна бурад. На полицама цигарете, сапун, конзерве. Жута коцка алве са смрвљеним ивицама. Поред ужареног рефлектора дремала је мачка. Доле се мувао петао. Неуморно и бесно кљуцао је медањак мермерне шаре.

Тоњечка нам је пружи́ла две флаше вина. Фидел их је стрпао у џепове панталона. Онда смо узели мало алве и две конзерве свињетине.

Фидел је рекао:

– Купи сардине.

Тоњечка каже:

– Сардина је мало, овај. . . ухватила мирис.

Фидел пита:

– Мислиш смрди?

– Па незнатно – каже Тоњечка. . .

Изашли смо из продавнице. Попели се на брдо. И ето нас испред бараке с мутном светиљком изнад врата.

Пришли смо прозору, куцамо. Одмах је извирило туробно лице. Жена пуштене косе трипут је климнула главом, показујући према вратима.

У улазу је била кофа, покривена комадом шперплоче. У углу су на зиду висиле тамне кабанице од непромочивог платна. Испод њих су биле шерпице, канапи, куке. . .

У бараци – топло. Бубњара ужарена. Из угла уугао косо се протегла цев.

На креветима набацани капути и јакне. Натруле греде облепљене фотографијама из часописа у боји. На комодама гомиле неопраних судова.

Збацили смо јакне. Сели за сто од дасака. На суседном кревету неко је спавао покривен ћебетом преко главе. Поред прозора је седела жена у војничкој блузи и читала књигу. Није се чак ни поздравила.

– Шеснаеста република – тајанствено је рекла о њој прва девојка.

Онда је позвала неког из удаљеног краја бараке:

– Нађа! Удварачи се зажелели. . .

И додала:

– Осећајте се као код куће, кад сте већ дошли.

Њене шалваре боје малине биле су угуране у грубе сукнене чизме. На зглобу руке видела се плава тетоважа направљена барутом: „Цео свет је – куплерај!“

Појавила се другарица бледог и љутитог лица. На себи је имала скијашку јакну боје малине, тесну чојану сукњу и кућне папуче.

Извадили смо флаше и конзерве. Девојке су донеле емајлиране шоље и хлеб. Притом су се непрестано смејале.

На прозору је стајао црни касетофон, истицао се усред осталог крша.

Девојка у црвеним шалварама представила се као Зина. Другарица у сукњи рекла је дубоким гласом:

– Амосова Надежда.

– Како иде посао? – упитао је Фидел. – Надам се – с ентузијазмом?

– Нека ради ко је луд – одговорила је Надежда.

Зина се још одлучније изразила:

– Теже од бургије не узимам у руку. . .

Фидел је с поштовањем подигао обрве.

Завладала је пауза. Онда је Зина упитала:

– Јесу момци из ВОХР-е?

– Не – рекао је Фидел – ми смо уметници.

Тачније, лауреати. А ево мог саксофона.

И махнуо је аутоматом изнад главе.

– Момци – упитала је Зина – да нисте ви мало чукнути?

– Аха – кажем – ми смо лудаци. Кукуруку!

Фидел је сипао вино, флаша је звецкајући ударала ивице металних шоља.

– Живели! – рекао је он.

– Живели! – рекао сам.

– Хоћете, живећете – рекла је Зина – ми се тестирамо. Тако да се не бојте. . .

Неко је шетао кроз бараку иза наших леђа.

Неко је тражио да се искључи касетофон. Неко је звецкао кутлачама на веранди. Неко је пио воду. . .

Онда су дошли момци из шумског газдинства. Видели су наше јакне постављене крзном. Дуго су се мували испод прозора, смишљали су нешто. . .

Али мени је било свеједно. Зато што сам се одједном сетио прошле зиме. Овде се тада одржавала редовна војна вежба стражарских јединица. Били смо смештени у спаваоници са четрдесет

кревета. Лежаји су били на спрат. Доле је било вруће од пећи, а горе је дувала промаја.

Сваког јутра ишли смо масовно, без икаквог реда, у ресторан главне администрације логора. Затим смо тренирали у спортској сали или прелиставали скрипте.

Вечерали бисмо око седам сати и разилазили се, неко на игранку, неко у посету познаницима. Већина је ишла у локални куб. . .

Трешти оркестар. Раздрагане девојке иду у гомили официра. Војници у дебелим капутима тискају се поред зида. Миришу на колоњску воду и коњушницу. Чизме им сијају као бижутерија.

Али заћутала је радиола. Војници се возе у приколици батаљонског камиона. Они сада необично дрско говоре о женама. Чујем глас у мраку:

– А сећаш се риђе на високим штиклама? Ја бих на ту риђу легао. . .

– Ти би легао и на гомилу гована – чује се одговор.

Сутра је обичан дан. . .

Једне вечери ишао сам пешке из клуба. Музика је допирала све тише, уличне лампе нису светлеле. Пут је био тврд од првих мразева.

Оклевајући, одједном сам скренуо ка дрвеном здању библиотеке. Стрмим дрвеним степеницама попео се на спрат. Отворио врата и застао на прагу.

У просторији је било путо и тихо. Дуж зида светлукла су стакла ормана. Пришао сам

дрвеном пулту. Са столице је, кад сам пришао, устала жена од тридесетак година, с наочарима, уског лица и бледих усана.

Жена ме је погледала скидајући наочаре и додирујући корен носа. Поздравио сам се.

– Шта вас интересује? Поезија или проза?

Затражио сам Буњинове приче, које сам волео још у школи. Потписао сам се на квадратном плавом картону. Сео поред прозора. Укључио савијену лампу, почео да читам.

Жена је неколико пута устајала, излазила из собе. Ту и тамо би ме погледала. Схватио сам да ме се плаши. Тајга, логорско сеоце, надзорник. . . Жена с наочарима. . .

Како је доспела овамо?

Затим је премештала столице. Устао сам да помогнем. Осмотрио сам њену старомодну хаљину од врло танке, круте, увек хладне тканине, и широке ципеле од сукна. . .

Тада сам јој случајно додирнуо руку. Учинило ми се да јој је стало срце. Ужаснут, помислих да сам се одвикао. . . Просто сам заборавио на оно због чега вреди живети. . . Ако је тако, шта ли је све прошло поред мене? Колико тога? Чегам сам се одрекао за све ове дане испуњене мржњом и страхом?! . . .

Ти дежураш у изолатору. У суседној ћелији звецка лисицама Анагизаде. Бруји моторна тестера. А дани, хладни, досадни, вуку се напољу, претичући пошту. . .

Вратио сам се до стола, затворио књигу. Ставио је на дрвени пулт.

– Није вам се допало? – упитала је жена.
– Јесте – рекао сам – хвала. Морам да идем. . .
Не осврћући сишао сам низ степенице. До
гарнизона је остало километар и по. . .

Сада сам се свега тога сетио и кажем Фиделу:

– Идемо одавде.
– Ето ти сад! – рекао је Фидел.
– Попиј то вино па идемо.

Цуре су питале:

– Шта је, чекају вас девојке?

И само су се насмејале за нама. . .

Ходали смо у тишини под звездама. Ишли
смо дуж ограде ка низбрдици. На њеном крају
била је мрачна и огромна силуета штаба.

Одједном су се на стази појавиле сенке. То су
били момци из шумског газдинства. Али Фидел
је одмах подигао аутомат и повикао:

– У шуми пуцам без упозорења!. . .

Момци су нестали у мраку између дрвећа.

Ишао сам напред, оријентишући се према
оквиру тренажера. Он се уздизао испред зграде
штаба, мрачан као вешала.

Фидел је ишао за мном.

Стаза је била уска, не ширира од скијашке.
Сваки час сам се спотицао.

Кад смо скренули иза последњих кућа, при-
метио сам светло у библиотеци. Жућкасту мирну
светлост у прозору. Помислио сам на жену у
ципелама од сукна. Скоро да сам је видео иза

бастиона ормана с књигама. У уском и скученом простору, с лампом за читање. . .

И ево ја КАО улазим унутра, остављам мокре трагове на степеницама. Пролазим кроз ходник, отварам врата. Жена устаје, њене минђуше се њишу. Тишина је толико потпуна да се јасно чује њихово мелодично звецкање. Жена скида наочаре, дотакавши корен носа. Ја чујем: „Шта бисте желели?“

– Идемо – рекао је Фидел – смрзавају ми се ноге.

Кажем му:

– Морам да свратим у библиотеку.

– Охо! Види ти њега!

– Хоћу да попричам с једном.

– Прекини – каже Фидел – ионако већ цео дан никако да стигнемо.

Стао сам. Око нас ни живе душе. У близини се виде жута светла насеља. Поред нас се попут мрачног зида уздиже шума.

Кажем:

– Фиделе, буди човек, пусти ме. Упознао сам се с једном, морам. . .

– То значи – да се смрзавам, чекам, док ти радиш гимнастику?

– Заједно ћемо ући.

Фидел каже:

– Не могу.

– Јеси ли ти мој друг – вичем – или грађанин шеф?! Па добро, води ме! Наређуј!

– Идемо – каже Фидел.

– Јасно – кажем – разумем!

Али не померам се с места. Фидел стаје иза мене.

– Ја – кажем – морам у библиотеку.

– Полази напред!

– Ја морам. . .

– Полази!

Погледао сам према осветљеном квадратном прозору, дрхтавом ружичастом светионику. Затим сам коракнуо у страну, оставивши иза себе незграпну силуету пратиоца.

Тада је Фидел викнуо:

– Стој!

Окренуо сам се и кажем:

– Хоћеш да ме убијеш?

Рекао је једва чујно:

– Назад!

Засуо сам га најгорим псовкама. Онима које сам чуо на сечи шуме поред ватре. И код контролног пункта на развођењу страже. И за коцкарским столом пред тучу. И у затвору после претреса. . .

– Назад – поновио је Фидел. . .

Ходао сам не осврћући се. Постао сам огроман. Заклонио сам читав хоризонт. Чуо сам како је у опустелој хладној тишини шкљоцнуо затварач. Како се, шкрипнувши, затегла ударна опруга. И шаржер је сад већ пун. Осећао сам испод војничке блузе свих девет кругова стандардне војничке мете. . .

И тада сам осетио неподношљив напад беса. Као да сам ја, баш ја, нишанио у тог човека. И тај човек је био једини кривац за моје несреће. И тај човек без опасача био је одговоран за све нагле обрте моје судбине. Једино нисам успео да му видим лице. . .

Стао сам, погледао Фидела. Задрхтао сам видевши му лице. (У зубима је држао крзнену рукавицу.) Онда сам нешто викнуо и кренуо му у сусрет.

Фидел је бацио аутомат и заплакао. Скидајући из неког разлога јакну. Кидајући дугмад на војничкој блузи.

Пришао сам и стао поред њега.

– Добро – кажем – идемо. . .

* * *

21. јун 1982. године, Њујорк

Драги Игоре! (Ваше очево име распало се на цомбама заједничког путовања.) Оно је завршено. Кочнице последње три тачке зашкрипеће за десетак пасуса.

Имам осећај лакоће и празнине. Па ја сам седамнаест година припремао овај рукопис за штампу. „The end of something“, што би рекао господин Хемингвеј. . .

Знате, ја нисам религиозан човек. А ни неверујући. Чак ни сујеверан. Не плашим се погребних поворки, црних мачака и разбијених огледала. Сваки час просипам со. И с Леном, која вас поздравља, оженио сам се тринаестог (13!) децембра.

Изузетно ретко сањам. Ако сањам, онда су то невероватно примитивни снови. На пример – немам више пара у ресторану. За Сигмунда Фројда ту апсолутно нема посла.

Ја немам лоше, а још мање – добре предосећаје. Не осећам на потиљку ничији упорни поглед. (У случају да га потиљак уопште прати.) Укратко, природа ми је очигледно ускратила дар оностраног. Чак ни банална материјалистичка хипноза, како се испоставило, не делује на мене.

Али и мене је додирнуло лако крило оностраног. Читава моја биографија представља низ добро организованих случајности. На сваком кораку видим НАРЕДБОДАВНИ ПРСТ СУДБИНЕ. А и како да не верујем судбини? Превише су очигледни шаблони по којима је насликан мој несрећни живот. Танке плавичасте линије провиде се на свакој страници мог јединог нацрта.

Набоков је говорио: „Случајност је логика фортуне“. И заиста, шта може бити логичније од безумне, прелепе, апсолутно невероватне случајности? . . .

Отац мог познаника, Шлафман, копао је рупу за садницу рибизле. Где га је и задесио напад анги-

не пекторис. Како се испоставило, Шлафман је копао себи гроб. Случајност је логика фортуне . . . Штавише, Шлафман је за живота био непоколебљиви стаљиниста. И – такође не случајно. Већ зато да бих ја могао да испричам овај догађај без претеране туге. . .

Имао сам урођене способности спортисте-десетобојца. Да би се од мене направио мисаон младић били су потребни (буквално!) – нељудски напори. У том циљу био је послан низ невероватних, и тиме, дакле – убедљивих и логичних случајности. Једна од њих био је затвор. Неко је очигледно имао јаку жељу да од мене направи писца.

Нисам ја одабрао ову женствену, плачљиву, мученичку, тешку професију. Она је сама мене изабрала. И сад више немам куд.

Ви завршавате читање последње странице, ја отваравам нову свеску. . .